

Ünnepi számunkról.

Ez a szám eltér „A Gyermekek” füzeteinek rendes beosztásától és tartalmától. Ennek oka az a rendkívüli alkalom, hogy folyóiratunk tíz éves fennállásának ünnepét üli. „A Gyermekek” az 1907. év április havában indult meg, mint a Gyermekevédelmi Lap, az Országos Gyermekevédő Liga Közlönyének melléklete. Tehát egy merészen a magasba repülő sas szárnyai alatt kezdtük meg a munkát. 1909. januárjában a Magyar Gyermektanulmányi Társaság önálló kiadványává vált A Gyermekek.

A Magyar Gyermektanulmányi Társaság választmánya 1917. március 28-án elhatározta, hogy A Gyermekek ez évi szeptember-októberi, 7—8., tehát a jelen füzetét az elmúlt tíz év emlékének szenteli s az őszi, tehát a most tartandó közgyűlésünkön a kellő komoly formában háláját és elismerését fogja nyilvánítani nagyérdemű elnöke, *gróf Teleki Sándor* iránt.

Ez az oka annak, hogy ez az ünnepi szám nem tartalmaz egyebet, mint a *gróf Teleki Sándor* életrajzát s működése különböző területeinek ismertetéseit és A Gyermekekben a tíz év előtt megjelent önálló, tudományos kutatáson alapuló tanulmányoknak s a fontosabb pedagógiai értekezéseknek kivonatát. — *Teleki Sándor* életrajzát többen írták meg: olyanok, akik az ő tevékeny életének közvetlen szemlélői voltak. Sajnos, az ő sokoldalú életéről így sem lehetett teljes képet nyújtani olvasóközönségünk számára. Ez életrajzi cikksorozatban a teljesség helyett az a törekvés méltánylandó, hogy a Magyar Gyermektanulmányi Társaság tagjainak s a magyar társadalom elismerése, hálája és szeretete nyilvánuljon meg *gróf Teleki Sándor* iránt, akinél önzetlenebbül senkisé sem szolgálta még a magyar kulturális előhaladást.

A Gyermekek tíz évfolyamának ismertetése *Ballai Károly* titkártól származik. *Ballai Károly* nem sablonosan oldotta meg fel-

adatát. Statisztikai összeállítás helyett arra törekedett, hogy ki-tűnjék abból tíz év gyermektanulmányi kutatásainak s törekvé-seinek eredménye. Hogy ezt a célt annál jobban érhesse el, nem elégedett meg az egyes értekezéseknek többé-kevésbé bő kivona-tolásával, hanem azokat tudományos rendszerbe is foglalta s az egyes csoportokat általános méltatással vezette be. Ez a tükörcép ily módon irodalmi értékre emelkedett. Félreértések kikerülése végett meg kell jegyeznünk, hogy ez összeállításban csakis folyó-iratunkban, *A Gyermek*-ben (1917-ig) megjelent cikkekről lehet szó, tehát az önálló művek s más helyen megjelent tanulmányok szemügyön kívül maradtak.

A Ballai Károly összeállítása önálló füzetként is meg fog jelenni; egyrészt azért, mert a jelen szám szűk keretében közölt részlet kiegészítésre szorúl. Hiányzik belőle egyebeken kívül pél-dául a fogyatékos elméjű s érzékű gyermekek lelki életébe, a gyógypedagógia s a gyermekvédelem és a kriminális pedagógia körébe vágó, igen fontos és becses értekezések ismertetése. Ezek felölelése nélkül hiányos és egyoldalú lenne a tükörcép. Ezen külön füzet kiadása annyival inkább szükséges, mert *A Gyermek* régibb évfolyamainak legtöbbje nem kapható. E módon akarjuk a régibb évfolyamok értékes cikkeit mindazok számára hozzáfér-hetőkké tenni, akik a gyermektanulmány iránt érdeklődnek s egy vagy más irányban tanulmányozni kívánnák.

Mikorra ezen ünnepi számunk megjelenik, elérkeztünk *II. Országos Gyermektanulmányi Tanácskozásunk* kapujához. Igaz, hogy ezen *II. országos tanácskozásunkat*, az 1913-ban tartott *I. Országos Gyermektanulmányi Kongresszus* utódját, nem *A Gyermek* című folyóirat tíz éves megjelenésének alkalma hozta létre, mégis önkénytelenül teljesebbé, nagyobbá teszi a Tanácskozás ünnepünk keretét. Ebből a szempontból örvendünk a két nevezetes esemény együvé kerülésének. Azonban *II. Országos Tanácsko-zásunkat* mégis más szempontból kell megítélnünk s üdvözölnünk.

A *II. Országos Gyermektanulmányi Tanácskozást* a köz-szükség hozta létre. Okai oly mélyen rejtőznek a társadalomban, hogy azokat oly felszínen mozgó esemény, mint „*A Gyermek*” tíz éves jubiluema, nem befolyásolja. Még a háborúról is, amely pedig a társadalmaknak a legmélyebb rétegeit is felforgatja, csak azt mondhatjuk, hogy érlelte a *II. gyermektanulmányi nagy ta-nácskozás létrejöttét. A tehetséges, a züllött, az árva gyermekről való gondoskodás* a kulturális előhaladásnak, a nemzeti erők biz-

tosításának s kibontakozásának alapvető kérdése minden időben a kultúrállamok számára. A háború azonban annyira megérelte és szemünk elé tolta e kérdéseket, amelyek a legújabb időig a társadalomnak vad berkeiben tenyésztek, hogy azokat többé el nem kerülhetjük. A Magyar Gyermektanulmányi Társaság tehát csak kötelességét teljesíti, midőn ez ügyeket nagy jelentőségükhöz képest országos tanácskozás tárgyává teszi.

Hogy ez országos tanácskozás eszméje belső szükségből fakadt, abból is kitűnik, hogy iránta az érdeklődés nagyobb propagáció nélkül is, országszerte igen élénk. Ma, amikor e sorok íródnak, az Országos Tanácskozás megnyilta előtt tíz nappal, ez sokkal nagyobb szabásúnak ígérkezik, mint azt eleve hinni mertük. Meg vagyunk győződve, hogy az Országos Tanácskozás eredménye tárgyi szempontból is az ügghöz mért lesz. Reméljük, sikerülni fog a felvetett eszméket kellő tudományos mélységgel és gyakorlati erővel vinni be a pedagógiába s a társadalomba s új területeket hódítani meg a gyermektanulmány s a gyermekvédelem számára.

A zászlóra írt ügyek igazságába vetett bizodalommal s a siker reményében üdvözljük a Magyar Gyermektanulmányi Társaság XI. közgyűlését s a II. Országos Gyermektanulmányi Tanácskozást!

Gróf Teleki Sándor.

Irta : Nagy László.

E sorok írója, amikor gróf Teleki Sándor élete folyásáról összefoglalóan megemlékezik, nem csupán a Magyar Gyermektanulmányi Társaság által rárótt feladatnak, hanem a saját érzelmeinek is kíván eleget tenni. Évek hosszú során át kifejlődött vonzalom és tisztelet fűz gróf Teleki Sándor személyéhez. Tizennégy év óta fáradunk mindketten a Gyermektanulmányi Társaság körül s itt a gyermektanulmányi eszme szolgálatában ismertük meg egymást. A munka közben volt módomban észlelni az ő lelkének tulajdonságait s most beszámolok nem csupán tanulmányomról, hanem tapasztalatomról s felfogásomról is.

Mikor gróf Teleki Sándorról írok, egy előkelően nemes életet

kell vázolnom. Teleki Sándor lelke fogékony a világ minden hatása iránt. Érdeklődése az ő szellemét s napi tevékenységét sokfelé tereli. Ez folyik az élénk szelleméből, de talán neveltetéséből s társadalmi helyzetéből is. Differenciált lelkére jellemző, hogy korántsem fogja meg minden hatás az ő lelkét. A vaskos, lármás dolgoktól idegenkedik, de ösztönös erővel vonzódik a spirituálisan finom dolgokhoz, amelyekben az eszményiség mellett valami vonzó is van. Ellentéte a száraz, rideg léleknek. Szelleme sohasem lehet el valamely szelid mozgalom nélkül. Teleki a nemes élvezetek embere.

De Teleki Sándor a tettek embere is. A pusztá elmélkedést, az akadémikus gondolkodást nem sokra becsüli. Ez nem jelenti azt, hogy a tudományoknak s művészeteknek nem barátja. Sőt életének legboldogabb pillanatai, ha a saját vagy a Nemzeti Múzeum könyvtárában elvonulva, senkitől sem háborgatva, búvárkodhatik. De ezt is mindig gyakorlati célból teszi.

Szellemét csak nagy és komoly célok szolgálatába állítja. Az élet céljának következtében nem érti a tréfát. Kedves, kedélyes ember, de nem bohém. Különösen szereti azon területeket keresni, amelyeket más nem vett észre, semmibe sem vett, leki-csinyelt.

Ő megosztja, de nem forgácsolja erőit. Sokfelé irányuló tevékenységében van valami egység. *Teleki Sándor kutatója az emberi életnek.* Örömét, kedvét abban leli, ha annak rejtett értékét fölfedezheti. Amely ügyet észrevett, azt fel is karolja, cserben nem hagyja s végzetlenül gyönyörködik annak előhaladásában, kibontakozásában. Az ügy munkálását rendesen igen óvatosan végzi. Ő nem a küzdelmeknek, hanem a magasabb élvezeteknek az embere. Elágazó munkaköre tehát nem a fölületes elmének, hanem a mély kedélynek a megnyilvánulása.

Megkísérlem ennek az előkelően nemes, finom léleknek nem annyira a méltó képét, mint inkább valamelyes hű természetrajzát adni.

*Gróf Teleki Sándor ifjúsága.*¹⁾ Gróf Teleki Sándor erdélyi (szolnok-dobokai) főnemesi családból származott. 1861-ben Párisban született, ahol édesatyja, a híres Teleki Sándor ezredes — Garibaldi adjutánsa, aki Garibaldival s az „ezer marzalaival“

¹⁾ Az itt közölt leírást a „Turistaság és Alpinizmus“ című közlöny 1917. évi. februári, VII. évf. 8. számából vettük.

Sziciliát elfoglalta, — mint emigráns tartózkodott. 1867-ben hazajöttek Koltóra, híres ősi kastélyukba, ahol hajdan Petőfi, mint a Telekiek vendége, mézes heteit töltötte s a hat éves ifjú gróf, aki ekkor már tökéletesen beszélt franciául, olaszul, angolul, itt az erdélyi földön tanult magyarul, majd Besztercére került iskolába a német nyelv elsajátítása végett. Debrecenben érettségizett, majd Budapesten jogászokodott s államvizsgát tett.

1886-ban tartotta esküvőjét Kende Juliával. Ez a kiváló szellemű, lelkes magyar nő, aki vezető szerepet tölt be irodalmunkban s társadalmunkban, minden tekintetben méltó hitvestársa gróf Teleki Sándornak. Mély szeretet, egymás teljes megértése fűzi őket össze. Versenyeznek ők egymással a jótékonyságban, minden jó ügy szolgálatában, a nagy és szép cselekedetekben s abban, hogy egymás gondolatát meglessék s finom gyöngédséggel megelőzzék. Habár a társadalom s az irodalom szolgálata mindkettőjük idejét nagy mértékben leköti, életük legfőbb céljaul egy kedves, nyugalmas s meleg otthon teremtését tartják.

Teleki Sándor házassága első éveit Debrecenben, majd Nagyváradon töltötte, mint az Első Hazai Biztosító Társaság tisztviselője.

Budapestre kerülve, Teleki Sándort csakhamar országgyűlési képviselővé választották s megkezdődött a Teleki-párnak benső értékben gazdag pályafutása.

Képviselőházi működés. 1892-ben választották meg képviselőnek a nagyilondai kerületben, később a széki kerületben.

A képviselőházban igen tevékeny munkásságot fejtett ki, nem a nyilvános nagy szereplésével, hanem a komoly munkájával.

A képviselőháznak jegyzője volt éppen a Szilágyi Dezső és gróf Apponyi elnöksége alatt.

Már 1893-ban beválasztották a delegációba s annak jegyzője volt hosszabb ideig. Igen fontos munkakör jutott számára azzal, hogy a delegációban a tengerészeti tárca előadójává választották. E nehéz és kényes pozíciót oly szakértelemmel és súllyal töltötte be, hogy emiatt a király őt gyakran kitüntette kegyeivel.

Jellemző, hogy Teleki milyen komolyan fogta fel, mint képviselő, politikai feladatát. Bizonyítják ezt boszniai utazásai. Mindig nagy hibának tartotta, hogy a magyar politikusok keveset törődnek Boszniával s általában a keleti országokkal. Fontos feladatnak tartotta Magyarország jövője szempontjából, hogy ösmerkedjünk meg a tőlünk délre eső államoknak, lehetőleg az egész

Balkánnak gazdasági, kulturális viszonyaival. Ez elvet követve, Kállay Béni közös pénzügyminiszterrel, akihez a legmelegebb barátság fűzte, beutazta Boszniát, majd a miniszter felszólítására vagy a maga jószántából később önmagában is többször végig utazott az okkupált területeken s tanulmányozta a népet, annak gazdasági életét, kultúráját, erkölcsét, s a hódítók viszonyát a néphez. Utolsó boszniai útján érte őt az Erzsébet királyné tragikus halálának híre, ami őt mélyen megrendítette. Teleki többszörös tanulmányútjával elérte, hogy ő Bosznia legalaposabb ismerői közé tartozik hazánkban.

Teleki Sándor az 1905-iki választások után hosszabb ideig nem foglalkozott politikával. Azonban a királyi kegy és figyelem nem engedte, hogy végleg szakítson vele. Ő Felsége 1910-ben a főrendiház örökös tagjává nevezte ki. Gróf Telekiben a főrendiház is, mint annak idején a képviselőház, értékes munkást kapott. 1912-ben megválasztották a delegáció tagjává. Most a delegációnak jegyzője, s külügyi és tengerészeti albizottságának tagja.

Habár nem egész jogosan, mégis itt említjük meg, hogy a király őt 1917. február havában valóságos belső titkos tanácsosává nevezte ki. Habár Teleki Sándor mint politikus kezdte pályafutását, mégis büszkén emlegette, hogy ő ezt a kitüntetést tulajdonképpen nem mint politikus, hanem mint a kultúra munkása kapta. Különben neki, akit a hatalom szekere soha sem vett fel nagyon magára, e magas kitüntetés igen jól esett.

A népiskola ügyei. Azonban legszívesebben a közoktatás kérdésével foglalkozott. Képviselővé történt megválasztása után csakhamar a közoktatásügyi bizottság tagjává s előadójává lön. Majd később a pénzügyi bizottságba került be, amelyben szintén a közoktatásügyi tárca előadója volt. Leginkább a népoktatás érdekelte. Ezen a téren kultúrpolitikájának alap gondolata volt a *népiskola összekapcsolása a gyakorlati élettel*. A népiskolát nagy közgazdasági politika szolgálatába igyekezett állítani, annak tényezőjévé tenni. A népiskolát fel kell használni arra, hogy általa a nép összes rétegeinek produktivitása emelkedjék. E célból a népiskola tantervébe be kell illeszteni a *kézimunkaoktatást*. Életének javát ezen eszme mellett való agitációra fordította. Guttenberg Pál társaságában Svédországban, a szlőjd hazájában tanulmányozta a kézimunkát. Magyarországra visszatérve, Guttenberg Pállal együtt 1897. körül létrehozta a „Kézimunkára Nevelők Országos Egyesületét”, amelynek már husz év óta elnöke, Gutten-

berg Pál pedig igazgatója. Ez egyesület működésének lehet köszönni, hogy Magyarország a kézimunkaoktatás terén a külfölddel lépést tart, hogy az elemi népiskola tantervében (1905.) a „kézügyességi oktatás” helyet foglal s az országban minden év nyarán tanfolyamokat tartanak a tanítóknak a kézimunkaoktatásból.

Teleki Sándor a népoktatást ugyan akként kívánja rendezendőnek, hogy alkalmassá váljék a nép anyagi jólétének emelésére, azonban a népművelés számára végcélnek a népélet magasabb gazdasági és technikai berendezkedését nem tartja, sem azt nem gondolja, hogy a népiskola megoldotta legfontosabb feladatát a kézügyességi oktatás intenzív felkarolásával. Szerinte „nem a száguldó vonatok gyorsasága, nem a füstölgő gyárkérmények sokasága tesznek egy országot kultúrállammá”. A nevelés legfőbb feladata „arra képesíteni az embert, hogy életpályáján a legmagasabb erő kifejtéssel a lehető legjobb eredményhez jusson, másfelől magánéletében fogékonná tenni oly tiszta örömök behatásai iránt, amelyek a nemesbedett lélek emelkedett élvezeteit hozzák meg számára”.

A népműveltségnek s az emberi életnek ezen ideális fel fogása indította Telekit arra, hogy a népiskola gyakorlati irányának felkarolását az esztétikai szempontok nagyobb fokú érvényesítésével kapcsolja össze. Teleki pedagógiai alapelve a nevelést egyoldalú intellektuális irányától megszabadítani s erre alkalmas eszközöknek tartja: a szem foglalkoztatását a szemléltetésekkel, a kéz foglalkoztatását a kézimunkaoktatással s a *kedély* képzését az esztétikai hatásokkal. E tényezőknek „az iskolai verbálizmus felett az a nagy előnye van, hogy az oktatás nem mint fárasztó agymunka, de mint a szellem frissítője jelentkezik”.

Ezen irányelvből következett Telekinek azon törekvése, hogy a népiskolákat a gyermekek magasabb rendű élvezeteinek, a szép művelésének kertjeivé alakítsa át. Ezen feladatának megoldásához is, miként a többihez, széles tanulmány alapján fogott. Angliában s Franciaországban fölkereste azon iskolákat, amelyek berendezésükkal, fölszerelésükkal igyekeztek az esztétikai szempontokat megvalósítani. Különösen a manchesteri egyetemmel kapcsolatos gyakorló iskola fölszerelését tanulmányozta behatóan. Fölkereste azon külföldi kiadókat, akik az iskolák számára szemléltető képeket adnak ki. Ide haza is tanulmányozta iskolai szemléltető képeinket. Tanulmányainak eredményéről több cikkben számolt el s eszmékkal állott elő. Bárczy Istvánnal, Budapest köz-

oktatásának akkori vezetőjével, többször értekezett ez ügyben s az ő agitációjának is lehet tulajdonítani, hogy ez évszázad elején szőnyegen forgott nálunk e kérdés s megkezdték a székesfővárosi iskolák épületeinek esztétikus fölszerelését s a kormánynál is megindult az a folyamat, amely művészek által festett szemléltető képekhez vezetett.

A művészetek kedvelése. A népiskolával kapcsolatosan említjük meg, hogy Teleki Sándor a szépnek művelésére mind a magánéletben, mind a közéletben igen nagy súlyt helyez. Ez természetes is az ő részéről, aki az élet harmóniáját a szép élvezésében kereste. Szellemének ezen irányát magánlakása bizonyítja, amelyben minden bútordarab, kép, szobor s szobadísz finom ízléséről, a képzőművészet s iparművészet szeretetéről tanuskodik. Teleki Sándor egyike az elsőrangú amatőr fényképészeknek, aki a fényképek művészi előállításával többször nyert díjat. Az iparművészet tanulmányozása céljából külön tanulmányutat tett külföldön. Művészeti irányú működésénél fogva 1898-ban az Országos Képzőművészeti Tanács tagjává, később pedig az Iparművészeti Társulat választmányi tagjává választatott meg. Elnöke az Éremkedvelők Egyesületének.

Tanítóképzés. Teleki Sándor, mint minden mélyebben látó kultúrpolitikus, csakhamar rájött, hogy a népiskola problémái alapjukban véve a tanítóképzés területén oldandók meg. Teleki Sándor még a múlt század kilencvenes éveinek elején, tehát akkor, mikor a tanítóképzés teljesen elhanyagolt s a kultúrpolitikai körökben mellözött ügy volt Magyarországon, elhatározta, hogy behatóan fog foglalkozni ez ügygel. Mint a közoktatási, majd pénzügyi bizottság előadójának módja volt a magyarországi tanítóképzés zilált viszonyaival megismerkednie. Azonban a javítás módjainak megállapítása végett szükségesnek vélte a külföldi tanítóképzés közvetlen megismerését. 1897-ben és 1898-ban tanulmányozta Svájc, Németország, Franciaország és Anglia tanítóképzését. Számos tanítóképzőintézetet látogatott meg. Így alig van hazánkban valaki, aki a külföldi tanítóképző-intézetek ezen időbeli állapotát, nála jobban ismerné. Sajnos, ezen nagyértékű tanulmányáról Teleki Sándor, tudtunkkal eddig az irodalomban részletesen nem számolt be. Tapasztalatait, mint képviselőnek sikerült gyakorlatilag megvalósítania.

A tanítók helyzete s továbbképzése. Teleki Sándor egyik fontos életfeladatának tartotta a népoktatás emelkedését a rendelkez-

zésére álló eszközökkel előmozdítani. Szerinte a jó népoktatás alapja a tanítók jó anyagi helyzete és minél magasabb lelki műveltsége. A tanítók anyagi helyzetének javulása érdekében képviselő korában latba vetette egész befolyását. Azonban nem elégedett meg az általános sürgetéssel, hanem minden alkalommal teljes erejével előmozdította a hozzáforduló egyes tanítók helyzetét. Ez a tény már az ő humánus érzésére is vall. Hasonlatosan az ő érzését és felfogását tükrözteti vissza az a körülmény is, hogy az Eötvös-alap és a Tanítók Háza igazgató tanácsában, mint kormányképviselő, buzgalommal működött.

A tanítóság szellemi színvonalának emelése érdekében a *tanítók továbbképzését* karolta fel. Ő a továbbképzés egyik hathatós módjának tartotta, hogy a jelesebb tanítók külföldi tanulmányútra küldessenek ki. E célból a kormány támogatásával oly intézménynek és alapnak megteremtésén fáradozott, amelynek célja lett volna a hazai tanítóságot a külföldi nyelvekkel s irodalommal megismertetni s őket a külföldi egyetemekre s iskolákba minél hosszabb időre kiküldeni. Nagy kár, hogy az 1904-ben elkövetkezett politikai küzdelmek, reméljük, csak egyelőre, megakadályozták ezen igen üdvös eszme megvalósítását.

Népművelés. Gróf Teleki Sándor eszményekért küzdő lelkének főideálja a *művelt magyar nép*. Szerinte semmiféle fáradságot nem kell kimélni, semmi nehézségtől nem szabad visszariadni abban az irányban, hogy Magyarországon a magyar nép színvonalát európai színvonalra emeljük. Mint mindenben, úgy ebben a kérdésben is a lényegyet kereste. „Nem a látható institúciók, — az *emberanyag* a döntő fontosságú s az emberanyag nevelése, irányítása a legfontosabb feladat.” „A jövő összes szociális kérdései egyedül közművelődési alapon oldhatók meg. Mindez oly eszköz, amely műveltséget terjeszt, mely a nép széles rétegeinek lelkületét finomítja, életrendjükre termékenyítően hat, — a jövő nagy áramlatainak medrét szabályozza, egyúttal az egyesnek mindennapi életébe új örömeket, addig nem ismert élvezeteket visz, az összest pedig céltudatosabb és komolyabb gondolkodásra képesíti.”

Gróf Teleki Sándor akkor, amikor a műveltség terjesztését tűzte ki az állam legfontosabb feladatául, első sorban a nép alsóbb rétegeire gondolt. Szerinte „törevésünknek oda kell irányulnia, hogy ép azoknak, akiket körülményük a művelődéstől elzártak, megadjuk a mértéket arra, hogy a rendelkezésükre álló szabad

idő alatt életviszonyaiknak megfelelő szellemi táplálékban részesüljenek." Bántotta őt az, hogy a nép sem Budapesten, sem a vidéken nem juthat a könyvtárakhoz s nincsenek szerte az országban oly múzeumok, amelyekből a nép minden egyesének lelke a „szellemi táplálékot" könnyen megszerezhesse. Ennek a közszükségnek a mély átérzése indította őt arra, hogy az országszerte felállítandó *népkönyvtárak* és *múzeumok* mellett szálljon síkra. E célból elsősorban a külföldön tanulmányozta a *szabad oktatás* intézményeit, különösen Angliában és Svédországban. Magát Angliát háromszor utazta be, amelynek több mint 200 nyilvános könyvtárát vizsgálta meg. Tapasztalatairól a napi lapokban s a Népművelésben megjelent cikkeiben számolt be.¹⁾ Esméinek megvalósítására gyakorlatilag is nyílt alkalma akkor, amikor a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Bizottsága megalakult s ennek alelnökévé neveztetett ki. E bizottság nyilvános ülésein több felolvasást tartott eszméiről s külföldi tanulmányairól. Teleki Sándornak nagy része van abban, hogy e bizottság országosan szervezte a népkönyvtárakat s a múzeumokat.

Érzelmileg a népművelés ügyének felkarolásával függ össze a *szegényügy* rendezése körül kifejtett tevékenysége. Belátása és jó szíve egyaránt terelte figyelmét a nép anyagi nyomorúsága felé s mint minden ügyet, úgy ezt is igyekezett a gyakorlati oldaláról fogni meg. Mivel a nagy város népének helyzetét találta legégetőbbnek, a fővárosban mozgalmat indított a szegényügy rendezésére. Agitációjának eredménye az lett, hogy a főváros tanácsa ankétet szervezett e célból, amely 1899-ben kezdte meg tanácskozásait s egy évig folytatta. E tanácskozások közben felmerült eszmék és javaslatok, legalább részben, csak később, főleg Bárczy István polgármestersége alatt váltak valóra.

Testnevelés. Gróf Teleki Sándornak eszménye erőteljes, edzett, a legfokozottabb testi és szellemi munkára képes, nemes élvezetekre vágyó, boldog nemzedék fölnevelése. Szerinte a műveltség a szív és értelem, a test és lélek harmóniájában áll. Ennélfogva a test képzettsége, vagy amint ő mondja, a test műveltsége elengedhetetlen minden egyénre nézve, úgy, amiként a szellemi műveltség tartozik az emberiséghez. Innen van, hogy ő a testnevelést

¹⁾ „Népművelés". Megjelent a Népművelés I. kötetében 34. l. 1906.

A Nép Múzeuma. Népművelés. II. köt. 193. l. 1907. A fenti idézetek e cikkekből valók.

ki kívánja terjeszteni a nemzet egészére, a legalsóbb rétegektől a legmagasabbakig s a kis gyermektől a felnőttig, fiúkra és leányokra egyaránt.

Gróf Teleki Sándor maga gyakorlatilag, közvetlenül nem foglalkozott testneveléssel, azonban irányítólag mind a gyermekek, mind a felnőttek, mind a fiúk, mind a leányok testi nevelésére hatott. Hosszú ideig (1898—1910-ig) elnöke volt a „Budapesti Tornaklub”-nak s mint ilyent megválasztották a Magyarországi Tornaegyesületek Országos Szövetségének elnökévé. Mint ilyen részt vett minden vidéki országos tornaversenyen s két ízben elnöke volt a Budapesten tartott országos tornaversenynek, s végig küzdötte a Tornaszövetség és az Atlétikai Szövetség között kitért nagy harcot. Ő, mint a Tornaszövetség elnöke, ennek az álláspontját vallotta és képviselte. Ő a test mindenoldalú egyenletes fejlesztését s a tömegtanítást értékesebbnek tarotta az atlétikánál, de az utóbbit az általános tornászat szükséges kiegészítőjének tartotta. Éppen ezért arra törekedett, hogy az ellentéteket kiegyenlítse s a két testületet együttműködésre bírja. Ez neki, mint elnöknek s mint a békéltető bizottság egyik tagjának, Bárczy Istvánnal egyetértően sikerült is.

Ő maga a sportok közül a *turisztikát* üzte, amely felé őt nem csupán a testedzés szenvedélye, hanem a természet szeretete is vonzotta. Mint a Magas-Tátra lakója, bejárta a főséges vidéknek minden zúgát s gyönyörűséggel szívta magába annak szépségeit. Nem elégedett meg azonban a turistaságnak, mint egyéni kedvtelésnek üzésével, hanem a szociális érzékénél fogva törekedett a Magas-Tátra turisztikai fejlesztésére. Ez a fáradozása állította őt a Kárpát-Egyesület élére.

A természet kultiválása. Teleki Sándor lelki világát talán úgy jellemezhetjük legjobban, hogy ő a *harmónikus élet filozófusa*. S valamint a görög bölcsek, úgy ő is a maga életének berendezésével testesítette meg és bizonyította életfelfogását. Ő a maga egyéni életében a szívnek és az észnek, a léleknek és a testnek, a szónak és a tettnek, a szociális életnek s a természetnek egyenlő tért juttat. Teleki Sándor sokat foglalkozik a természettel, mert imádja a természetet. Benne a természetszeretet önkénytelen érzés, életszükséglet, a harmónikus élet követelménye. Ez az érzés őt arra indította, hogy a természettel való beható foglalkozást kösse össze a természetben való gyönyörködéssel.

1904-ben a Magas-Tátra legszebb pontján, Új-Tátrafüred

mellett kedves, kényelmes tuskulánomot építtetett, amelyet gyönyörűen rendezett be s fenkölt lelkű nejeről *Szikraháznak* nevezett el. Itt a fenséges természet ölében tölti ő a nyarakat s éli életének boldog napjait. Itt a természet nagyarányú vonalaiban, színteljesében s annak legkisebb alkotásában, a *növényekben* és *lepkékben* egyaránt gyönyörködik.

Teleki Sándor neki adta magát a botanikának s nálánál jobban a kárpáti és alpesi növényzetet kevesen ismerik. Teleki nagy növénygyűjtő. Azonban reá, mint esztétikusra jellemző, hogy a növényeket nem rakta tudós módjára itatós papirosok közé, hanem *elültette kertjében* s a Teleki Sándor kertje ma nemcsak teljes, hanem a legszebb gyűjteménye a kárpáti és alpesi növényeknek. Ott gyönyörű csoportokban a legritkább példányok is feltalálhatók. E célból nem restelt semmi fáradságot. Egy-egy példányért napokig elbarangol. Télen pedig a Nemzeti Múzeum növénytani intézetének állandó lakója; a könyvtár nagy foliánsaiban s folyóirataiban Filárszky Nándor múzeumi osztályigazgató utasításai szerint kutat azon hegyi növények után, amelyeket még nem ismer, vagy neki nincsenek meg. Ezek megszerzése végett a külföldi nagy kertészetekkel állandó összeköttetést tart fenn. Megható nézni, hogy Teleki Sándor és neje mily szeretettel s gyöngédséggel foglalkoznak a növényekkel s a kicsiny — lepkékkel.

Gyermekszeretet. Van valami természetes kapcsolat a természetszeretet s a gyermekszeretet között. A gyermekek az emberi élet vadvirágai, telve finom vonásokkal, formákkal, őszinteséggel, igazsággal, közvetlenséggel, életörömmel, senkit nem bántanak, őket azonban sokan bántják, az élet és a természet viszontagságai, az emberek durvaságai mind kárt tesznek bennük s ők mégis örülnek az életnek, ha egy picinkét kisüt a nap, azonnal kinyílik a szívük, megvillan a szemük és kacagnak.

Teleki Sándor végtelenül tudja szeretni a gyermekeket. Örül tehetségük megnyiladozásának, miként a fésző bimbóknak, minden szavuk, tettük kellemes hangulatot kelt lelkében, ellenben fájdalmuk, nyögésük, sírásuk, éhezésük, nyomorgásuk sokszor megrázó visszhangot keltenek lelkében s felhőt borítanak kedélyére.

A gyermek szeretete, óvása, gondozása, védelme természetes hajlama Telekinek s ez az érzés egészen természetes módon terelte őt, a gyermektelent, a gyermekvédelem s a gyermektanulmány mezejére.

Teleki Sándornak gyermekbaráti tevékenységéről külön cikkünk számol be. Itt csak azt említjük meg, hogy mint a Gyermekbarát-Egyesület elnöke, 12 év óta szenteli idejének jelentékeny részét gyermekbaráti tevékenységének. Ez az egyesület az ő vezetése alatt, kitűnő titkárának, Vajna Ödönnek segítségével a virágzás magas fokára emelkedett s meglehet Telekinek az a boldogító öntudata, hogy százezernél több gyermeket mentett meg az éhezéstől s csalt szomorú életükbe gondtalan pillanatokot, megcsilánzó életörömöket.

Gyermektanulmány. 1901. március havában történt. E sorok írója elhunyt kiváló írónkkal, György Aladárral szövetkezve, a hírlapokban felhívást tett közzé, amelyben a pedagógusokat s az érdeklődőket értekezletre hívta meg a Magyar Tanítók Ötthonába, a gyermektanulmányi mozgalom megindítása végett. A pedagógusok már elég szép számmal voltak együtt, mikor megnyílik a terem ajtaja s meglepetésemre belép gróf Teleki Sándor Guttenberg Pál kíséretében. (Épp így, külön hívás nélkül jelent meg ott Ranschburg Pál is.)

Ülés megnyitása előtt fölhívtam György Aladárt az elnöki szék elfoglalására. Azonban György Aladár a pedagógusokkal társalgó gróf Teleki Sándorra mutatott, mondván: „Ott van az elnök.”

Igy lett Teleki Sándor a gyermektanulmányozás érdekében összejött első értekezlet elnöke, az ügy nagy szerencséjére, mert az egybegyűlt pedagógusok kiméletlenül igyekeztek az elvetendő magot csírázása előtt összetörni. Voltak ugyan az ügynek meleg pártolói is (Ranschburg Pál, Peregriny János), mégis Teleki Sándor, mint elnök mentette meg azt. Egy kis bizottságot küldött ki maga mellé, azzal a megbízással, hogy foglalkozzék tovább az ügygel s ha valami eredményre jutott, hívja össze újra az értekezletet.

Ezután két évig szünetelt az ügy, az első sikertelenség lehangoló érzése miatt. Csak a kiküldött kis bizottság ülésezett néhanéha, de sehogy sem tudta a „Gyermekmegfigyelők Egyesületé”-nek alapszabályai körül fölmerülő tisztázatlan kérdéseket megoldani.

Végre is Teleki Sándor ötlete oldotta meg a kérdést: „Ne legyen egyesület, hanem bizottság”. Szerencsés gondolat volt.

1903. március havában jött létre a második értekezlet, amelyen már nemcsak pedagógusok, hanem más érdeklődő szülők is

jelentek meg nagy számmal, körülbelül 300-an, az Új Városháza közgyűlési termében. Ez értekezlet e sorok írójának előadása alapján tényleg küldött ki bizottságot, amely „*Gyermektanulmányi Bizottság*“ néven kezdte meg munkáját, gróf Teleki Sándor elnöklésével. Bizony, ha Teleki Sándor nincs, talán ma is a kezdet nehézségeivel küzdünk. Teleki Sándorral együtt csatlakoztak hozzánk Bárczy István, Náray-Szabó Sándor, Ranschburg Pál, Grósz Gyula, s a fiatal és öreg pedagógusok közül néhányan s megindult a munka.

Nincs most annak helye, hogy a Magyar Gyermektanulmányi Társaság 14 éves történetét vázoljam s nagyon hosszúra nyúlna annak kimutatása, hogy az egyes esetekben miként érvényesült gróf Teleki Sándor elnöknek befolyása. Célszerűbbnek vélem e helyett néhány általános megjegyzésre szorítkozni.

Gróf Teleki Sándornak mint elnöknek legfőbb érdeme, hogy kitarzott a Társaság mellett, mind a nehéz, mind a dicsőséges időkben. Résztvételével bizonyította a magyar társadalom szeme előtt, hogy a gyermektanulmányi mozgalomra szükség van, erre nagy hivatás vár. Gróf Teleki Sándor a csatlakozásával s kitarásával a gyermektanulmányi eszme Mecenásává avatta magát.

A vezetésben a lassú, de biztos fejlődés híve. Szerinte fődolog, hogy biztosítsuk a Társaságot az anyagi ügyekben fellépő zökkenésektől s a belső válságoktól. Ezért, kivált kezdetben, nagy figyelmet fordított a társaság anyagi ügyeire. Többször sikra szállt, különösen a rohamos fejlődés megindulása korszakában (1910—1911) a fejlődés korlátozása s a takarékoság mellett.

A fejlesztésben s vezetésben mindenkor nagy súlyt helyeztél s helyez ma is a társadalommal való kapcsolat fentartására. Ebben az irányban lehetőleg minden alkalommal latba vetette személyes megjelenését és befolyását. Nyilvános értekezleteinket, ha ideje engedi, ő maga vezeti s ilyenkor nem mulasztja el, hogy a közönséghez elismerő s buzdító szavakat ne intézzen. Legutóbb első budai nyilvános értekezletünket nyitotta meg hatásos beszéddel s érdekes pedagógiai fejtegetésekkel.

A maga társadalmi körében is igyekezett érdeklődést támasztani a gyermektanulmányozás iránt. Mindenkor emlékezetes eseménye marad társaságunk fejlődésének az a gyermektanulmányi teaestély, amelyet Teleki Sándor és neje adtak 1907. telén. Ez alkalommal Teleki Sándor és neje fölkérésére dr. Ranschburg Pál tartott előadást a tanulás lélektanáról s pedagógiájáról. A

közvetlen eredmény az lett, hogy a szellemileg és társadalmilag előkelő közönségből számosan léptek be a Gyermektanulmányi Társaságba.

Egyáltalán Teleki Sándor szerepének a Gyermektanulmányi Társaságban az a nagy jelentősége van, hogy ő a társadalommal való kapcsolatot képviseli s ennek a szerepnek jelentékeny része van abban, hogy a társadalom csatlakozott hozzánk s társaságunk működésében a társadalom minden csoportja részt vesz. Talán egyetlen pedagógiai társaság, amely ezzel dicsekedhetik. Ennek a viszonynak igen nagy a fontossága, mert gyakorlati hatásunk közvetlenségét biztosítja.

Teleki Sándor az elnöki megbeszéléseken és referádákon részt vesz a Társaság fontosabb ügyeinek intézésében. Befolyását kifelé leginkább akkor szokta érvényesíteni, amikor anyagi ügyekről s valamely gyakorlati eszme megvalósításáról van szó. Államsegély megszerzése érdekében számos küldöttséget vezetett. Különösen emlékezetes, fontos és eredményes volt azon küldöttség vezetése, amely Telekivel élén Jankovich Béla minisztertől 1914. telén a megszüntetett segély újra való kiutalását kérte. Többször eljárta az 1913. évi kongresszus s legújabbban az Új Iskola érdekében.

Gróf Teleki Sándor elnöki működésének jellemző vonása az ő munkatársainak méltánylása és támogatása. Minden kínálkozó alkalmat megragad, hogy az ő munkatársait s közülük egyiket-másikat névleg is nyilvánosan kiemelje, megdicsérje, s nem kimél semmi fáradságot, hogy komolyan dolgozó, buzgó, fiatal munkatársai ügyét előozdítsa. Ezzel egyaránt használ a jeles fiatal embernek s az ügynek.

Befejezés. Teleki Sándor a szó nemes értelmében *szabad egyéniség*. Ő mindenkor oly tevékenységet fejtett ki s oly munkakört töltött be s tölt be s csakis olyat, amely megfelel az ő egyéniségének.

Az ő eredeti humánus érzése készítette őt gyermek- s emberbaráti tevékenységre. Természetszeretete vezérelte őt hazánk s a világ egyik legszebb tájékára, a Tátrába s indította őt arra, hogy közeli barátságot kössön a természettudományokkal s a kertészettel. Romlatlan, tiszta lelkében önkénytelenül támadt fel az érdeklődés a naiv gyermeki lélek iránt. A nemes élvezetekre való törekvés támasztotta fel benne a művészetekkel, az iparművészeti tárgyakkal s a művészi fényképészettel s művészi nevelés kérdé-

seivel való foglalkozást. Világfelfogása az emberi életről alakította ki lelkében az ember harmonikus életének, mint az emberi élet legfőbb javának gondolatát s készítette őt arra, hogy keresse az emberi boldogulásnak az ezen célhoz vezető útjait, a munkaszeretetet, az erőteljes testet, mint a munkateljesítő képesség tényezőjét s kereste a nevelésben e tényezők alkalmazását. A tiszta eszménység, az eszmékre való törés arra indítja őt, a szentitív s a küzdelemtől idegenkedő férfiút, hogy kilépjen a társadalom sík tengerére s annak forgatagában küzködjön, dolgozzon eszméinek megvalósításáért.

Ő nem tehet róla, de őt viszi, magával ragadja az ő hármasszava: szeresd a természetet, szeresd az embert s szeresd az eszmét!

Gróf Teleki Sándor működése a Vöröskereszt-Egyletben.

Irta: Dr. Dános Árpád, Budapest.

Azok, akiknek életelvük a közügy önzetlen szolgálata volt, akik a békében sem kíméltek időt és fáradságot és mindig embertársaik javára dolgoztak: azok a háborúban ugyanúgy folytatták közhasznú tevékenységüket, mint azelőtt. A háború megszüntette a békés kultúrmunkát, nem lehetett többé a régi megszokott kérekvágásban dolgozni, de a közjóért való munkában naggyá lett emberek, nem tértek pihenőre a háborúban sem, sőt ellenkezőleg az ellenségtől megtámadott ország közjavadat kettőzött munkával szolgálták.

Gróf Teleki Sándor első volt azok között, akik szolgálataikat a háborús országban a közjónak szentelték. Nem várta meg, míg hívták, az alkotó munkában megedződött lelke maga kereste fel azt a helyet, ahol házáját szolgálhatta. A háború gróf Teleki Sándort a Vöröskereszt-Egylet nemes zászlója alá vitte. Mint a Magyar Vöröskereszt-Egylet égisze alatt megalakult Lábadozó Sebesülteket Elhelyező Bizottság elnöke, kora reggeltől késő estig kovácsolta a terveket és dolgozott azok kivitelén. Nem olyan elnök volt, aki nevét vagy tanácsait kölcsönözte annak az intéz-

ménynek, amelynek élén állott. Az elmúlt 3 évben bizony alig volt nap, talán egy ünnepnap sem, amelyen gróf Teleki Sándor nem ült volna egész nap íróasztala mellett. Figyelme kiterjedt mindenre, nem volt előtte sem túl nagy, sem túl kicsi munka. A nagy terveket, új intézmények megszervezését épúgy vállalta, mint egy-egy otthon berendezésének száz apró gondját. És e mellett járta maga is az otthonokat, hogy saját szemével győződjék meg arról, vajjon rendben megy-e minden. És ha valahol hiba volt, vagy nem volt valami rendben, rögtön intézkedett és nem nyugodott addig, míg a gépezet újból rendben nem funkcionált.

Mintegy 50 kitünően felszerelt lábadozó otthon köszönheti létét a gróf Teleki Sándor elnöklete alatt működő Lábadozó Sebesülteket Elhelyező Bizottságnak, amelynek figyelmes gondossága 30 ezernél több katonára terjedt ki. És ezek az otthonok nemcsak nevükben különböztek a kórházaktól. Gróf Teleki Sándor olyan szellemben vezette ezeket az intézményeket, hogy azok valóban otthonok, a katonák második otthonai lettek. Nemcsak gyógykezelést, ellátást nyertek itt a katonák, hanem szerető gondosságot, mindenre kiterjedő figyelmet. Gróf Teleki Sándor, aki egész életét a tanítás és szabad oktatás ügyének szentelte, a lábadozó otthonokat is kultúr tényezőkké tette és azt a célt tűzte ki maga elé, hogy az a katona, aki a lábadozó sebesülteket elhelyező bizottság otthonában volt, szellemileg is erősödjék meg. A lábadozó bizottság megértő tagjai és a bizottság irodájának lelkes vezetősége nagy megértéssel vállalták a közös munkát, melynek eredménye, hogy az egyes otthonokban sűrűn egymásután népszerű előadásokat, ismeretterjesztő tanfolyamokat tartottak, az analfabétákat megtanították az írás-olvasásra, és a katonák szabad idejét népszerű, szórakoztató és e mellett hasznos előadásokkal töltötték ki.

Gróf Teleki Sándor szervezte meg az otthonokban a *gyakorlati foglalkoztatásokat*, abból a helyes elvből indulván ki, hogy a nehéz testi munkához szokott katona fizikuma a betegség alatt is megköveteli a test bizonyos mozgását. Természetesen e mellett Teleki más célt is igyekezett biztosítani. Állandóan érintkezett a katonákkal és így ismerve életviszonyaikat, a katonákat azokba a tanfolyamokba édesgette, amelyeknek a békében is nagy hasznát fogják venni. A földművesek kosárfonást, selyemhernyó tenyésztést, bognárságot, az iparosok ízlést, műipart, a kereskedők az üzlet ügyesebb vitelét.

Nagy jelentőségű mozgalom volt az is, amelyet gróf Teleki Sándor a katonák hozzátartozóinak jogi segélyben való részesítése érdekében indított. Gróf Teleki Sándor ugyanis otthonai látogatásakor sűrűn tapasztalta, hogy a katonák kedélyét nagyon kedvetlenül befolyásolja, hogy hozzátartozóiktól gyakran szomorú és panaszkodó leveleket kapnak. Különösen a hadisegélyek és házbérek ügyeiben állottak tanácstalanul és védtelenül a bevonult katonák hozzátartozói. Teleki mozgalmat indított egy ingyenes jogvédő iroda megszervezésére és a bizottság otthonaiban ápolt katonák részére, később bármely katona hozzátartozója részére ingyenes jogsegélyt nyújtott. Az iroda több mint ezer ügyben volt segítségére katonáink hozzátartozóinak.

Gróf Teleki Sándor érdemeit a Lábadozó Sebesülteket Elhelyező Bizottság munkájában szürke adatokkal nehéz lefesteni, különösen sokat fáradozott a bizottság gazdasági ügyeinek vitelének megszervezésén, állandóan azt az elvet hangoztatván, hogy a jótékonyaságra adott fillér felhasználása olyan gondosságot követel, mint a magánháztartásban a legnagyobb tőke. Nem is használódott el a Lábadozó Sebesülteket Elhelyező Bizottságnál semmi a legnagyobb haszon nélkül. Jellemzésül legyen elég annak fel- említése, hogy amióta kötszerekben hiány mutatkozik, azóta gróf Teleki Sándor maga utalja ki a kötszereket és maga ellenőrzi, hogy egy gramm vatta se vesszen kárba. Gróf Teleki Sándor érdeme a harctéri ápolónők üdülője is. Fénkölt gondolkodású nejjével együtt tervezte és alkották meg ezt az intézményt, amely a Magyar Vöröskereszt-Egyletnek örök dicsőséget fog szerezni, mert ez az intézmény tanusítja, hogy a Magyar Vöröskereszt-Egylet nemcsak azokat a kényszermunkákat végzi, amelyeket a hadügyi érdekek követelnek meg, hanem nemes szívével magához öleli a katonák ápolásában megbetegedett ápolónők ügyét is.

De nemcsak a bizottság körében alkotott sok szépet és jót gróf Teleki Sándor. Mindenütt, ahol munka, ötlet, tanács kellett, ott volt ő. Részt vett a hadifogoly gyámolító hivatal vezetésében, nem tólva el magától még azt a fáradságot sem, hogy a kicserélt rokkantakért napokon át utazzék.

Az érdemek, amelyeket gróf Teleki Sándor a Magyar Vöröskereszt-Egylet irányában szerzett, önmagukat dicsérik és olyan önzetlen embernél, mint gróf Teleki Sándor, önmagukban lelik jutalmukat. Harmincezernél több katonának egész életén át megmaradó emlékezete és a sok tanítás, lelki nevelés, mely új és jobb

emberekké tette a beteg katonákat, élő hála-szobra gróf Teleki Sándor működésének.

Gróf Teleki Sándor nem kért soha jutalmat fáradozásáért, de azért megkapta a legnagyobb jutalmat: nyugodt lelkiismerettel tekinthet végig a háború három esztendejére és büszkén állapíthatja meg, hogy megtette kötelességét.

Teleki Sándor gróf tevékenysége a tátrai turistaság érdekében.

Irta: **Hefty Gyula Andor**, Késmárk.

Az elmúlt század szülötteinek volt egy sajátsága, amely teljesen ellentétben áll a mi századunk munkafelosztásos és intenzivításra törekvő elveivel: a sokoldalúság. A magyar nemzet megújulásának, haladásának és fejlődésének szüksége a sürgős megoldásra váró feladatok oly sora s különbözősége elé állította a közügy embereit, hogy akarva-nemakarva kénytelenek voltak dolgozni a legkülönbözőbb feladatokon, oly mértékben, amely ma nekünk már szinte érthetetlen. És aminthogy a kiváló ember mindenben kitünőt alkot, bármihez fog is, úgy mult századunk eme nagyjai is, sok irányban dolgoztak bár, sok téren alkottak kitünőt, maradandót.

A mult század ily szülötte s méltó fia Teleki Sándor gróf is. Gyermekekvédők, gyermektanulmányozók, testnevelők, népoktatók, éremkedvelők, politikusok, stb., stb. mind magukénak vallják s mindegyik téren kitünőt, maradandót alkotott. S ime a turistaság s különösen a tátrai élet is jön s magának követeli őt a szeretet, megbecsülés, évtizedes közös munka jogán s bár a Tátra kijelenti, hogy amit Teleki érette tett, az egymaga is elegendő volna egy egész élet alkotásának, a többiek sem adják a jussukat s fenn tartják a kijelentésüket, hogy Teleki az övék. Igazoljuk hát a Tátra jogát!

*

1889-ben került Teleki Sándor gróf először fel a Magas-Tátrába, de csak 1891. óta járt fel szinte évről-évre, rendszeresen. Figyelmezzé a Tátrára, mint annyi mást is, bizonyára a 90-es évek

hegyvidéki nyaralást kereső divata tette, amely gróf Bethlen András minisztersége alatt a lomnici „Matlaren” nevű havasi legelők megvételében s Tátralomnic alapításában csúcsosodott ki. De míg legtöbb arisztokratánknál csak divat volt a tátrai nyaralás s évek múltán elmult, Telekinél örökkétartó vonzalommá erősödött. Hogyan? „Évről-évre külföldre jártunk akkoriban s még soká — mesélte nekem egyszer — megragadott a nyugati kultúra utáni vágy, látni, tapasztalni akartunk, beszívni azt a kultúrát, amely annyival előbbrevalónak látszott a miénknél. Gyermektanulmányi, nevelési és háziipari tanulmányok adták meg ez utak komoly hátterét. De bárhol jártunk is, szép vidéken, nagy művelt világvárosban, bizonyos idő múlva elfogott a vágy: el, haza. A Tátra volt az a vidék, ahova a honvágyat leginkább éreztük, ahova mindig örömmel mentünk s honnan mindig nehezen távoztunk. Ez volt az, ami arra indított, hogy itt letelepedjünk.”

1892. óta évről-évre feljártak; először az ótátrafüredi Scepu-siában, később az újtátrafüredi Lumniczer villában laktak. Az úri társaságból ők voltak az elsők, akik, báró Harkányi Béla társaságában, egy egész telet a Tátrában töltöttek (1897—98-ban) s a tátrai téli tartózkodás lehetőségét és szépségét hirdették. Teleki Sándorné volt az első, aki a tátrai „téli nyaralás”-ról írt. Érdekes s az akkor uralkodott nézeteket jellemző apróságot mondott el arról a gróf. Akkor még a szabadelvű pártban szokásosak voltak a keddi vacsorák. Egy ilyenén Széll Kálmán magához inti őt s megkérdezi: „Mit ír a te feleséged? Hogy a Tátrában a hó és jég közepette 25° meleg van?” „Igen, kegyelmes uram s az így is van!” „Nohát, mondd meg a feleségednek, hogy elhiszem, mert ő írja. De ha más írta volna, azt mondanám, hogy hazudik!” — Telekiék látták vendégül azon a télen Korányi professzort is s ő aztán tudományosan is fejtegette a tátrai téli tartózkodás előnyeit.

A politikai élettől való visszavonulás mellett ez a szeretet a Tátra iránt bírta rá a grófi párt, hogy 1904 óta állandóan letelepedjék a Tátrában s villát építsen magának. 1907-ben készült ez el s „Szikraház” lett a neve. Mindenki előtt, aki látta, felejtetetlen lesz benne minden: az épület, a berendezés, a bútortzat! Valóságos kis csoda minden szobája, csodája a tulajdonosok ízlésének. Egy kis egyéniség minden szoba. Ilyesmit különben lehet látni előkelőbb kastélyokban, de lelke is van mindegyiknek s azt nagyon ritkán találjuk meg. De az igazi egyéniséget, értéket, lelket a lakói adják, akik páratlan kedvességgel fogadnak minden-

kit — pedig mily sokan vannak — aki látogatóba megy vagy ügyes-bajos dolgaival felkeresi őket.

A ház körül alpesi kertet létesítettek — s ebben is úttörők voltak. A Tátrában nagyobb arányú kertészkedés addig ismeretlen volt, néhány pálma, egy-két kis virágágy volt minden. Telekiék voltak az elsők, akik hirdették s bizonyították, hogy kellő ápolás mellett tenyészthető a Tátrában minden virág s ha ma Tátralomnic, Ótátrafüred, sőt némileg Újtátrafüred és Tátraszéplak is díszkertészetet rendeztek be s gyönyörű képet mutatnak az idegennek, az Telekiék kezdeményezése nyomán történt. Ők voltak az elsők abban is, hogy alpesi növényeket hoztak ide, de lehozták a Tátra bérceinek gyermekeit is. Páratlan szeretettel foglalkoznak a virágokkal. Ez a legfőbb gondjuk s mindketten egyformán dolgoznak a kertben minden időben, tűző napon s fagyasztó szélben egyaránt. S ami még külön érdekük: vonakodás nélkül adnak magot, virágot, útbaigazítást mindenkinek, aki hozzájuk fordul. Az egész környék követte őket e téren, ma sok helyen találunk kerteket s ami bennük alpesi virág van, az jórészt Telekiék kertjéből került ki. A kertjük a grófi pár legnagyobb öröme, büszkesége, szívesen mutogatják, de meg is áll előtte mindenki, aki az úton elhalad. Az a kár, amely a kertet az 1915. novemberi szélvihar folytán a gyönyörű erdő kidőlésével érte, volt a legfájdalmasabb veszteségek egyike Telekiék életében az utóbbi években.

Itt a Tátrában szerette meg a gróf a turistaságot is. Volt már neki turista multja, mert működött már a Magyar Turista-Egyesületben is mint választmányi tag és elnök (1895-től 1903-ig), de ezt egyéb sportbeli érdeklődése és tevékenysége révén tette, nem mintha maga is turista lett volna. A turistáskodást itt, a Tátrában tanulta meg, báró Harkányi Béla volt a csábítója és nevelője, de lelkes tanítványra talált Telekiben. Eleinte csak az ismertebb kirándulóhelyeket látogatták, de csakhamar belekerültek a ritkábban járt magas völgyek világába is s később kiterjesztették kirándulásaikat az északi és nyugati Tátrára is. A nyugati Tátra rengeteg fenyvesei, füves kúpjai, őserdeinek elrejtett szépségei, hangulata ragadták meg legjobban a gróf lelkét, ezeknek feltárása s hozzáférhetővé tétele lett kedves eszméje s törekvéseinek egyik főtárgya. Erről beszélt, írt legszívesebben. De alapos ismereteket szerzett az egész hegységben és Singer és Wolfner nem bízhatta volna a Szontagh-féle *Tátrakalauz* átdolgozását (V. kiadás, 1912.) jobb emberre, mint Telekire.

Az ittlakás, otthona, a turistáskodás felkeltették benne az érdeklődést a Tátra egyéb ügyei iránt is. A Magyarországi Kárpát Egyesületbe már régebben belépett s tagja volt 1906. óta a választmányának. De sok ideig nem maradhatott tétlen tag. Hisz itt élt a tátrai emberek közt, napról-napra hallotta panaszait, kívánásaikat, terveiket s tettereje, segítségre való készsége és vágya belesodorta őt a tátrai élet törekvéseibe, munkájába, forgatagába. A Kárpát Egyesületi ügyvezetés azon furcsa szokása folytán, hogy még a választmány is évenként csak egyszer-kétszer gyűlik össze s akkor sem a főidényben, s nem a Tátrában, csak a közgyűlésen juthatott szóhoz, de itt aztán évről-évre szerepelt valamely életrevaló indítvánnyal. Széleskörű tudása, gazdag tapasztalatai, nagy fogékonysága s persze előkelő társadalmi állása is akaratlanul is súlyt szereztek véleményének, lelkesedése és segítségkészsége feléje fordították a tátrai körök bizalmát s már rég vezető alakja volt a Tátrának, amikor 1911. augusztus 6-án a Magyarországi Kárpát Egyesület elnökévé választotta.

Mint a tátrai viszonyok alapos ismerője s tág látókörű, tetterős férfiú a tátrai élet egész sor kérdésében játszott fontos vagy egész döntő szerepet. Mint az elsők egyike emelte fel szavát az irányban, hogy az automobil-forgalom törvényes szabályozása alkalmával a tátrai érdekek speciális tekintetben részesüljenek (1907.). Tagja volt annak a küldöttségnek, amely 1908-ban Kossuth Ferenc miniszternél a Csorbató—Barlangliget közti út kiszélesítését kérelmezte. Mint az elsők egyike tiltakozott a Tátra profanizálása ellen magashegyi vasút építése által (1908.). Szorgalmazta a kormány segítségét a Tátra feltárásához, a tátrai villamos vasút építéséhez s a diákszállók ügyében (1910., 1912., 1913.), sürgette a turistaszállók építését (1911.), a tátrai közút meghosszabbítását a Tomanova hágón át Galiciába (1912., 1916.), a társ egyesületekkel való együttműködést (1908., 1912., 1913.), a lakáshiány megszüntetését (1912., 1917.) a mentésügy rendezését (1911.), a Tátra nyugati részének feltárását (1912., 1916.) stb.

Nem voltak ezek új kérdések a Tátra életében, nem is ő volt az egyedüli, aki megoldásuk körül fáradozott s akinek e körül érdemei vannak; de bizvást kijelenthetjük, hogy nem egy kérdésben senki sem fáradozott annyit, oly szüntelenül s kitartással, mint ő. S aztán — hiába beszéltünk, írtunk, kérvényeztünk mi, kis emberek, kutyába se vették, fülüket se mozdították ott fent azok, akik az ország sorsát intézik s jövedelmeit elosztják. Ellen-

ben ha és amikor Teleki állott mellénk, akkor egyszerre más képet öltött az ügy. Neki sem sikerült csak úgy egy szavára, neki is sokat kellett járni, beszélgetni, kapacitálni, kunyorálni — és nyelni, amíg valami létrejött, de ő megtette, nem engedett s végül is övé volt a siker. Különösen jelentős része van a tátrai villamos vasút létesítésében és az egyesületnek adandó kormánysegély megigérésében (mert kapni a mai napig sem kaptunk egy huncut fillért sem). Kétségtelen, hogy nélküle nem jött volna létre a tátrai körút kiszélesítése sem, sőt ez elsősorban az ő és Hartig min. tanácsos érdeme s hogy a Tomanova hágói út terve már rég a kútba esett volna, ha Teleki nem szorgalmazná, nem sürgetné szakadatlanul.

Igy dolgozott s dolgozik Teleki gróf a Tátra minden nagy ügyében. Pedig nemcsak ezekkel kell törődnie. Elhalmozzák apró ügyeikkel a fürdőtelepek épügy, mint az érdekeltek, a tátrai nagy és kis emberek, a Kárpátgyesület munkásai, a vezetők, az állandóbb vendégek, sőt a szolgaszemélyzet is. Ha valakinek tanácsra, támogatásra, segítségre van szüksége, a Szikraházba megy, ide szaladnak ügyes-bajos dolgaikat, pörlekedéseiket elintézni, örömlükét s bánatukat elsírni. Hiába, bármennyire eltűntek az osztálykülönbségek, bármennyire halad is a demokratizálódás minden téren — nem tudta még eltüntetni az emberekből azt az érzést, amely régen, amikor a magyar még úr és jobbágy, gondoskodó és gondozás alatt álló volt, az utóbbiakat az előbbiekhöz fűzte. A földesúr most is a legelső ember a faluban, ha kevesebb is a földje, mint bármelyik paraszté, azok még most is őt érzik uruknak, gondozójuknak, védelmezőjüknek. Minden községnek, sőt városban is minden embercsoportosulatnak megvan még az ilyen ura, tanácsadója, központja. S Teleki gróf ilyen ura a Tátrának. „Ha végig tekintek az ablakomból a hegy lejtőjén, úgy érzem, hogy ez mind, a telepek, a síkság a városokkal, az egész felső Poprád völgye az enyém”, mondta egyszer a gróf nemrégiben. Akkor megütődtem ezen a kijelentésen, nem értettem, ma értem s úgy érzem, hogy igaza van. Ez a vidék, a Tátraalja és a Tátra az övé, nem a tulajdonjogban, de érzésben, gondolatban, ragaszkodásban.

Mint a Magyarországi Kárpátgyesület elnöke, Teleki azóta is az életrevaló eszmék egész sorát vetette fel és istápolta. Az egyesületi életben ügyes vezető. Össze tudja egyeztetni az ellentéteket, pedig jócskán vannak. Az idősebb nemzedék belefáradva a munkába, már csak az elérhetőnek látszóra vállalkoznék, sokévi

tapasztalat mérsékletre tanította a tervezésben és kezdeményezésben. Az ifjabbak friss erővel fognak a kérdések felvetéséhez, hamar a megoldásához, bosszankodnak a halogatás miatt, zokon veszik, ha nem hajlik meg mindenki meggyőződéssel hirdetett eszméik, jónak hitt tervei előtt. Nehéz helyzete van Telekinek sokszor, de az ő évtizedes, tizenhárompróbás tapasztalata egyesületi ügyek vezetésében könnyen megtalálja a helyes útát az egyeztetéshez, hogy a széthúzó, sőt ellenkező erők egyesüljenek és egy irányban haladjanak a Táttra szebb jövője érretti munkában.

Számos megtisztelő felkérés érte Telekit, bizonyítékául azon széleskörű méltánylásnak s megbecsülésnek, amelyben tevékenysége a tátrai élet terén részesül. Ő vezette 1911. március 13-án a Felsőmagyarországi Idegenforgalmi Szövetség alakuló értekezletét. Ő elnökölt a Magyar Turista Szövetség 1913. november 30-iki alakuló közgyűlésén, őt választották meg egyhangulag a Szövetség elnökévé és csak nehezen nyugodtak bele lemondásában. Mikor a Szövetség 1917-ben újra megkezdte a háború alatt megakadt működését, ismét őt kérték fel az elnökség elfogadására s mikor újra állhatatosan visszautasította, megválasztották — díszelnöknek. Azt nem utasíthatta vissza.

Igy él, dolgozik Teleki Sándor gróf a Magas-Tátrában, méltó utódjaként azoknak a férfiaknak — egy Berzeviczy Egyednek, gróf Csáky Albinnak, Münnich Aurélnak — akik egy életet töltöttek a Táttra és a Szepesség szolgálatában. Nem régóta vallja magát a miénknek, két évtized az egész, de lelkesedéssel vallja magát annak. S ha van is oly közület, munka, cél, amely őt régebb óta számítja hívei, munkásai, vezérei közé, azzal egyik sem dicsekedhetik, hogy övé marad is — csak a Táttra. „Öreg vagyok már”, mondta nemrégiben (ki hiszi el neki?). „Még húzom az ígát, amíg háború van, de aztán leteszek mindent. Ide vonulok vissza s amíg élek, ennek szentelem erőmet. Sok munka van itt, amit megkezdtem, be akarom őket fejezni becsülettel.”

Igen, a Táttra még nem búcsúzik el új, de hű fiától, a Táttra még megtartja, mert még vár tőle sokat. Még számos munka van, amelyen évek óta dolgozik s amely még ma is megvalósulásra vár, de számos az olyan is, amely újabban vetődött fel, de amelynek megoldása Teleki nélkül kilátástalan. Ha mást már nem csinálna, az, amit tett, már örökre megőrzi Teleki nevét a Táttra történetében, — de neki még sokat kell csinálnia.

Gróf Teleki Sándor működése a szociálpedagógia és a kézimunka-oktatás terén.

Irta: Guttenberg Pál, Budapest.

I.

Teleki Sándor grófot, amennyire nyomon kísérhettem, elmélyedő természete ifjabb éveiben speciális munkatérre csábította, míg társadalmi környezete érthető okokból inkább általános művelődési kérdésekkel kötötte le és ezek ápolására terelte. Ez az egymást ellensúlyozó két áramlat nála sokáig fenmaradt és mindennapi munkásságában még mai napig sem tudja magát e kettős életrend alól felszabadítani. Semmi sem igazolja jobban Teleki Sándor gróf ez amfibikus életsorát, mint az a sajátságos körülmény, hogy idősebb korában szinte észrevétlen elsőrendű botanikus lett, még pedig olyan téren, amely igen távol áll az iskolás világtól, t. i. a nemesített vadvirágok és dísznövények körében olyan otthonosan forgolódik, akár csak azok a német kutatók, akiket Délamerikába küldenek, hogy az őserdők cserjéiből és virágaiból új fajokkal megrakodva, térjenek meg.

Teleki Sándor gróf 25—30 éven át Európa népeit kóborolván, sok ilyen új dolgot hozott napvilágra az európai társadalom vadonából. Eme sokféle stádium körében szokatlan volt egy ilyen mindenre rezonáló léleknek magát évtizedekre koncentrálni olyan szűkkörű problémákra, amilyenek a *szociális pedagógia* és a *kézimunkatanítás*. De látta, hogy meg kell nyernie a magyar társadalmat és a magyar kormányt a népeletnek szolgáló eme feladatra, ezért ő maga is végigélte nem mindig sima lefolyású munkában a kézimunkatanítás ügyét az első tanítókurzustól a 115-ikig, amely utolsónak befejezésekor mindjárt a háború első évében megvalósította az eszme vezető munkásaival a *katonai lábadozó otthonokat*, amely otthonok számát mai napig mintegy 50-re emelte és irányítja azokat a legnemesebb értelemben vett gyakorlati szellemben.

II.

Idevágó törekvéseinek külön-külön képeit legyen szabad megrajzolnom, amidőn Teleki Sándor gróf nevelő tevékenységét egynemely árnyalataiban vázolom. A kiinduló terrénum a kézi-munkatanításban tárul elénk és kezdettől fogva az embernek és gyermeknek ökonomikus foglalkoztatása lebegett szeme előtt. Ezt az iskolával egybekapcsolva akkor érlelte, amidőn e sorok íróját a tanítók technikai képzésében kezdte támogatni. Őt magát nem kötötték a munkarendszerek, meg a tanítási metódusok. Ő csak azt kereste, hogy az ember bármely életkorában is munka útján érvényesüljön és azt vallotta, hogy ez érvényesülés helyes útját majd kiépíti maga a gyakorlat. Önként értetődőleg a gyermeknél már elég korán arra az álláspontra helyezkedett, hogy a munkának a játék alapján kell felépülnie. Így könnyen érthető, hogy rászánta magát ama — fájdalom — rövid életű folyóiratnak, a „*Munka és Játék*“-nak alapítására, amelynek három esztendő rövid élete mellett mindvégig odaadással résztvett a szerkesztésében.

Teleki Sándor grófnak ilyen szellemben való hatását mérlegelve, hozzá kell gondolnunk, hogy e férfiú husz esztendőnél hosszabb időn keresztül az országnak minden táján megjelent, valahol csak tanfolyamot tartottunk és amidőn egy-egy ilyen tanfolyami látogatásnál a város közönsége a tanítóknak szóló előadása meghallgatására egybegyűlt, varázserővel tudott hatni közönségére gyakorlati életbölcességével.

III.

Nem elégtette ki Teleki Sándor gróf lelkét a szigorúan iskolázással egybekötött kézimunka-disciplina és ezért kereste a népélet másrendű megnyilatkozásával való kapcsolatot is. Így valószínűleg meg egyebek között a „Gyermekbarát“ intézményt is, amely egyelőre csak a szegény emberek élelmeztetése ügyét gondozta. De ezzel kapcsolatosan lassan-lassan kibontakozott előtte az egész *szociális pedagógia* ügye, amikor a körébe sereglett híveit, mindnyájunkat ilyen szociális pedagógiai értekezletek szervezésére sarkalt. Teleki Sándor maga vezette kezdettől fogva eme szociális pedagógiai értekezleteket és az értekezletek folyamán bő-

ven elég módja nyílt arra, hogy a főváros kültelkeivel és a fővárossal szomszédos községek népeivel közvetlenül érintkezhesék. E gyakorlati érintkezés teremtette meg számára azt a gazdag munkaprogrammot, amelyik a szociális pedagógiai értekezleteken alakult ki. Ez értekezletek legszebben virágoztak a 20. század első éveiben, 1901. és 1906. között, amidőn még havonta tartattak meg, mindig más és más községekben és Budapesten más és más kültelkek középpontjain. Azért mutatunk rá olyan nyomtatékkai a különböző tájakon való munkásság szociális momentumaira, mert Teleki Sándor gróf súlyt vetett rá mindenütt, hogy az ott helyben legégetőbb társadalmi és pedagógiai kérdések kerüljenek elsősorban megvitatás alá. Így kristályosodtak ki a mai napig is igen népszerű *szülői értekezletek*, és a nemkevesbé életerős *gyermekotthonok* és *napközi otthonok eszméi*. Ha a sok megvitatott probléma közül csak e kettőnek tudtunk némi maradandóságot biztosítani, akkor is örök hálával tartozunk Teleki Sándor grófnak azért, hogy a magyar tanítót ilyen nemes intézmények kultuszára vezette. Hogy mennyire lelke mélyén él e férfiúnak az embernevelő munka, azt akkor mérlegelhetjük igazán, amidőn szinte husz esztendővel ezelőtti munkájára, a gyermekotthonokra mutatván, hozzávetjük, hogy imhol ugyanez a férfiú a világháború borzalmi közepette megalakította a világháborúból sérülten hazakerült katonának a „*katonai lábadozó otthont*“, amannak a háborús mását, amilyennek azt mai kialakulásában ismerjük.

IV.

Igenis a mai napig való szüntelen teremtő munkájában megalakította a háborúból hazakerült beteg és sérült katonáknak a *lábadozó otthont*, azt az otthont, amelyben vitézeink pihenést és szórakozást találnak testi-lelki szükségégeiknek megfelelő munka mellett. El kell képzelnünk, hogy az a lelkiileg ép, egészséges emberem, amelyik a háború viharából testi épségének valamelyes károsodásával visszakerül, de tétlenségre nem hajlik, a közös otthonban valamely szórakoztató, hasznos munkát óhajt folytatni. Eme sokoldalú intézményt valósította meg Teleki Sándor gróf katonai lábadozó otthonaival, amidőn ezeket 1916-ban a főváros minden táján lelkes emberek segítségével sorra szervezte és ez otthonokban az általa husz éven át népszerűsített munkanemeket gyakorlatilag kiépítette és ilykép lehetővé tette, hogy a

magával tehetetlen és munkától elszokott béna katonát új életre keltette minden rendű háziipari, technikai produkcióval. E katonai lábadozó otthonok, túl minden pedagógián, fejlethetlenné teszik a magyar nemzet szemében Teleki Sándor gróf nevét, aki kevesed-magával próbált a gunnyasztó néplélekbe munkakedvet, ökonomikus életkedvet belevinni akkor, amikor ez a néplélek a világveszedelem nyomása alatt szinte halálra zsibbadt.

Teleki Sándor gróf, mint a „Gyermekbarát-egyesület“ elnöke.

Irta : Vajna Ödön, Budapest.

Aki a gyermeket védi, az emberiség ideáljait oltalmazza. Mert hiszen eszményi emberiség csak akkor lesz, ha sikerül összekötni az előhaladást a gyermeki lélek tisztaságával. Fejlődésünknek, kultúránknak az a legnagyobb bűne, hogy előretörésében elvesztette az erkölcsi talajt. Ezért hódít, de nem tud boldogítani, világít, de nem tud jótékony melegséget árasztani. Az emberiség nagy tanítómestere a *gyermek*, őt hívja az Üdvözítő magához, hogy lelkének tisztaságával irányt mutasson. Aki a gyermeket megmenti, a *jövőt* menti meg. Aki a gyermeket tartja távol a napi élet nyomorúságaitól, az megakadályozza, hogy a jövő erkölcsi felfogásában a letörtség, a kétségbeesés ürömcöppei vegyüljenek.

Ennek a nagy célnak a szolgálatába szegődött gróf Teleki Sándor, mikor a „Gyermekbarát“-egyesület élére állt.

A „Gyermekbarát“-egyesület, amely az éhező iskolás gyermekeknek meleg étellel való ellátására alakult, immár három évtizedes multra tekint vissza. Fejlődésének tetőpontját, fennállásának virágkorát gróf Teleki Sándor elnöklete alatt érte el.

A „Gyermekbarát“-egyesület 1905-iki közgyűlése választotta őt meg egyhangú lelkesedéssel elnökké, addig 2978 gyermek ült le az egyesület terített asztalához, elnöksége alatt ez a szám 11512-re emelkedett.

Bárczy István polgármesterrel, egyesületünk helyettes elnökével, karöltve sikerült gróf Teleki Sándornak, a legnehezebb háborús időkben a „Gyermekbarát“ eszményi célját megvalósítani,

amit mi mindig ezekben a buzdító szavakban foglaltunk össze: „Oda kell törekednünk, hogy ne legyen egyetlenegy éhező iskolás gyermek sem Budapest székesfőváros területén.”

A „Gyermekbarát”-egyesület asztalai kibővültek, majd minden iskolában lelkes igazgatók és óvónők eléggé meg sem hálálható buzgóságával folyik az iskolás gyermekek, házi rendszeres étkeztetése; nem zavarja sehol a gyermekek kínzó éhsége a tanítás sikerét és nem egy kiéhezett, elkényszeredett segítő generáció vár a jövő nagy munkájára, hanem egy nemzedék, mely a főváros s a társadalom segítő kezének melegét érezte. Közéletünk sok jelenségére méltán tekinthet büszkeséggel gróf Teleki Sándor, de mi sem töltheti el oly belső örömmel és meglelégedéssel, mint az az áldásos, nemes, nagyszerű munka, melyet a „Gyermekbarát”-egyesület élén végzett. Ezer és ezer gyermek hálájából fonódik feje köré a hervadhatatlan babérkoszorú. A „Teleki Sándor” gyermeksereg, mely erősen, egészségesen fog kikerülni az iskolából az életbe, méltó lesz nagynevű vezéréhez és jótévőjéhez.

Ércnél maradandóbban lesz bevésve ezekbe a romlatlan gyermekszívekbe gróf Teleki Sándor neve. Ez a név a gyermekvédelem ügyének mindenha nemes szimboluma lesz, szerencséjére a „Gyermekbarát”-egyesületnek és a gyermekvédelem ügyének, mert az ő nevéhez és egyéniségéhez nem fűződhet visszaesés, az ő nevével és egyéniségével csak győzni lehet.

Teleki Sándor gróf, mint a fiatalok barátja.

Irta: Nemes Lipót, Budapest.

1912. év elején történt. Szárnyaszegetten jártam Budapest utcáin, mint napidíjas tanító. Tele voltam ambícióval, munkakedvvel, de nem voltak ajánlóleveleim, protektoraim s összeköttetés hiányában még csak elolvasásra sem méltatták írásaimat. Elkeseredésemben már-már szakítani akartam a komoly, becsületes munkával s a klubbok és klikkek megmértelyezett levegőjében óhajtottam boldogulásom útját keresni, midőn a véletlen sors a Gyermektanulmányi Társaság egy nyilvános értekezletére sodort, hol egy udvari tanácsos tartott előadást. Teleki Sándor gróf elnö-

költ. Előadás után hozzászóltam a kérdéshez. Teleki gróf lelkesen jött le az emelvényről, bemutatkozott s másnapra meghívott magához a lakására.

Nem kérdezte, ki vagyok, hol és merre van hazám, milyen családból származom, van-e ajánlólevelem, csak azt látta, hogy dolgozni akarok s ő örömmel, meleg szeretettel karolt fel és adott munkateret. Egy új perspektíva tárult fel előttem. Pesszimisztikus hangulatomat egy jobb jövő reménysugara váltotta fel: dolgozhatom. Mert hiszen találtam egy nagy embert, kinek az emberek értékelésénél egyetlen fokmérője az illetők munkaképessége, becsületes törekvése. Egy emberre akadtam, ki nem keresi a nagy neveket, egyetemi professzorokat, ki egy egyszerű fiatal napidíjas tanítót is megbecsül, mert neki csak munkás kell, ki az eszmékért lelkesen tud dolgozni. Egy jó emberrel hozott össze a sors, ki csupa szív, csupa lelkesedés, csupa idealizmus! Egy igazi nagy emberrel, ki meglátja a kicsinyekben is az értéket, szeretettel öleli őket magához, buzdítja, lelkesíti őket.

Milyen kevés van ebből a fajtából. Pedig be kár! Mily sok energia tőkét menthetnének meg a magyar kultúra számára!

Teleki nemcsak munkára serkenti az embereket, nemcsak közvetlen, szeretetreméltó modorával igyekszik őket megnyerni, hanem akiket becsül, azok iránt meleg, őszinte szeretettel viseltetik, ügyes-bajos dolgaikkal törődik; örömeikben, bánatukban osztozkodik.

Egy fiatal, okleveles tanárt, kit mint a kultúra munkását ismert meg, nem választottak meg tanárnak. Teleki Sándor Bécsben értesült erről, hol mint a delegáció jegyzője tartózkodott. Szomorú, meghatóan rezignált hangú levélben juttatta tudomásul a fiatal embernek efeletti bánatát, oly fájdalmas hangon, mintha őt érte volna e csapás. Levele végén vigasztalja, kitartásra buzdítja, elismeréssel értékeli kicsiny munkásságát, kérve őt, ne veszítse el munkakedvét. „Mi, kik magát ismerjük, tudjuk jól, érezzük jól, hogy hogy most sem igazság győzött, most sem a jobbik került felül“, írja a fiatalembernek. Az együttérzésnek, a munkatárs megbecsülésének mily nagy foka él abban az emberben, ki sok gondja közben attól fél, hogy tán elveszti a magyar kultúra egy igénytelen munkását.

Puritán jelleme nem engedi, hogy bármily keveset elvegyen mások sikereiből; sőt az ifjak legkisebb munkáját is nagyra érték-

keli, gyakran túlbecsüli, mert melegen érző szívével átérzi azt a nagy áldozatot, amelyet a megélhetésért küzködő fiatalság hoz akkor, midőn a közügyekért is tud dolgozni és lelkesedni. Ime, ily gyönyörű vonások teszik teljessé azt a képet, melyet Teleki Sándor nemes egyéniségéről alkothatunk.

A mi elnökünk.

Irta: Dr. Nógrády László.

A mi elnökünk, a mi vezérünk; a mi elnökünk több ennél! A mi elnökünk a Magyar Gyermektanulmányi Társaság majd háromezer főből álló hatalmas családjának minden tagjától nemcsak tisztelt, de odaadó szeretettel övezett családfeje. E népes családnak ő volt már akkor is a feje, mikor még csak néhány tagból állt, mikor még a kezdet kezdetén nagyon kétséges volt, hogy tüzhelyet tud-e alapítani. Egész, kemény ember kellett akkor, aki nemcsak lelkesedni, hanem lelkesíteni is, aki nemcsak hevülni, hanem dolgozni is tudott a gyermektanulmányozás eszméjeért, aki nem csak ideákat adott, hanem meg is valósított; aki nemcsak zászlótartója, hanem toborzója, nemcsak vezére, hanem fáradó és küzdő közkatonája is volt egy személyben seregének. Egész, kemény ember kellett, aki nemcsak akarni, hanem kitarítani is tudott s nemcsak szóval, hanem súlyos cselekedetekkel és áldozatokkal is megmutatta, hogy milyennek kell lenni a nemes eszmék harcosának, példát adott arra, hogy nagy célt csak önfeláldozó idealizmussal lehet elérni.

És a célt elérte! A kis családból nagy tábor lett, az új eszme kikelt az ismeretlenség homályából; az egy család szűk körét túl szárnyalta. Hogy van, hogy mit akar, ma már széles e hazában ismerik és munkásságát elismerik nemcsak itt, de külföldön is. A gyermektanulmányozásnak új tüzhelyei támadtak és a sok tüzhelyű család a szeretet melegével vallja fejének a *mi elnökünket*. És azért szeretjük, mert tudjuk, hogy szívvel-lélekkel egészen a mienk. Ott van minden munkánkban, kicsiben és nagyban; töprenkedéseink, aggodalmaink osztályrészese ép úgy, mint

elhatározásainké. Érdeklí minden, legyen az anyagi ügyünk, vagy szellemi munkánk. Ha a Társaságról van szó, nincs elötte nagyon vagy kevésbé fontos dolog, mert mindent egyforma komolysággal fontol meg; mindenről tud s mindenről akar is tudni. Most is, mikor már az elültetett fácska hatalmassá terebélyesedett, mikor már nem kell félteni semmiféle vihartól, a mi elnökünk még mindig a régi gondos kertész: őrt áll, aggódik, szeme, keze, szeretete, egész lelke rajta.

*

Velünk van mindig. Nincs pontosabb, mint a mi elnökünk. Valahol messze jár, egy pár száz kilométerre tölünk. Tudjuk, hogy nem jön el. S mégis — már nem is lepődünk meg — a mi elnökünk az első. Egy óráig tartó megbeszélésért nem sajnál egy félnapot utazni. És látni kell őt, hogy közénk vegyül; nem a gróf, nem a kegyelmes úr, de a mindenes és több: az *egész ember*.

Ennek születni a legnehezebb! Dísze, tekintélye s egyéniségének varázsa ez. És mi büszkék vagyunk, hogy Ő a miénk, a mi elnökünk. Örömmel valljuk, hogy egy ilyen egész ember áll a legdemokratikusabb tudományos Társaság élén, melyben csak dolgozó közkatonák vannak s úgy látjuk, hogy a mi elnökünk a mi közkatona sorainkban szívesen áll. Nem azért első, mert a vezérünk, hanem azért a vezérünk, mert első a munkánkban is. Ez teszi oly szorossá a kapcsolót köztünk s a mi elnökünk közt, ez oly belsővé, meghitté és igazzá. Az Ő szerencsés és kiváló emberi egyénisége nem engedi, hogy Társaságunk régi demokratikus jellegéből veszítsen: mindenki helyet foglalhat asztalunknál, aki velünk dolgozni akar és tud, aki a mi munkánk iránt érdeklődik. Társaságunk keletkezésétől kezdve ilyen s szerencsénk, hogy a mi elnökünk ettől az iránytól el nem tért. Ennek a bölcs vezetésnek köszönhetjük, hogy megerősödtünk, hogy bár sokan vagyunk, de csak egyet akarunk, hogy az ideális célt egy pillanatra sem homályosította el az egyéni önzés; hogy a Társaság alapításakor meggyújtott tűzhely lángja ma még erősebben lobog; hogy több tűzhelyre is jutott belőle és hogy mindenki, aki munkakörünkbe akár mint dolgozó, akár mint érdeklődő belép, megérzi a mi tűzhelyünk melegét.

Szeretjük, hogy így van, szeretjük a patriarchális állapotot, mint egy család az erős, gondos családfő vezetése alatt, nyugod-

tan folytatjuk s rendületlen meggyőződéssel a mi igazunk felől és biztos hittel és reménységgel munkánkat.

*

Aki még nem tapasztalta, láthatta a pár évvel ezelőtt megtartott gyermektanulmányi kongresszuson, hogy mily komolyan veszi tisztét a mi elnökünk. Elejétől végig, nap-nap mellett nemcsak passzive, de aktive vett részt a munkában. Nemcsak megnyitotta s bezárta, hanem végig is hallgatta s nem egyszer részt vett a vitában.

Nem az én tisztem, hogy a mi elnökünk tudományos érdekeit méltassam, én csak apró fotografiákat adok. S talán legérdekesebb az, amit sebtében beszélhetünk róla, mikor nyilvános gyűléseinket megnyitja. Közönségünk már ismeri jól s szeretettel várja megnyitó szavait. Nem szónokol, nem az ujságoknak beszél. Szavai keresetlenségén meglátszik, hogy a pillanat szülöttei, a tartalom pedig biztos szakavatottságról tanuskodik. Olyik megnyitója szélesebb körű értekezéssé bővül akarata ellenére is. Hallgató közönségünket Társaságunkhoz tartozó családnak tekinti, melyhez családfői közvetlenséggel beszél. E beszédből értékes pedagógiai cselekedet lesz, mely a szívekhez és elmékhez egyaránt megtalálja könnyen az útát.

A mi elnökünk nagy népszerűségének egyik titka ez. S mi örülünk e népszerűségén, mert hiszen ez a mi Társaságunk bőségesen kamatozó tőkéje. Rendületlenül hisz abban, hogy a jövőben a gyermeknevelés és tanításban a döntő szó a gyermektanulmányozóké, a gyermektanulmányi eredményeké lesz.

Ez a hite s ebből merített lelkesedése hatja át minden szavát, szónoklatát. Ha össze lennének gyűjtve, jókora kötetet tenne ki és e kötet a gyermektanulmányozási munkák irodalmában a legérdekesebb írások egyike lenne. Mindegy, ha nyomtatásban nem is rögzítődtek meg, még se multak el, mert a lelkek talajába hullva, tovább plántálták az eszmét: a hívők megsokasodtak s a zászló alá sorakoztak. Nem a könyves polcok porába temetkeztek el szavai, mint sok súlyosnak tartott üres könyv, hanem szétröppentek szárnyas madárként, meleg napsugárként és fészket raktak, bemosolyogtak a gyermekek otthonába!

*

A mi elnökünk fáradhatatlan energiájából sokfelé jut: inspirálója, irányítója, vezetője még több nemes munkásságú egye-

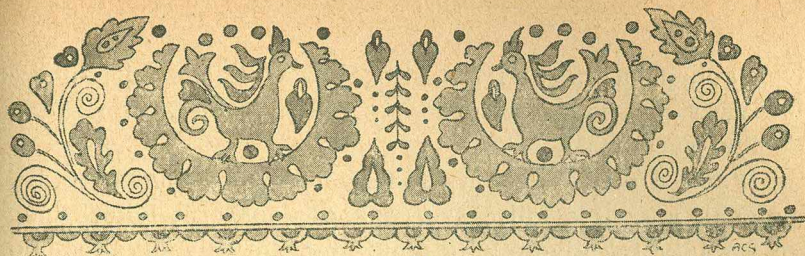
sületnek is. Jóleső örömmel mondjuk azt el, mert az is a mi elnökünk kiválóságának, sokoldalú tevékenységének dicsérete. De, megvalljuk, hogy önzők vagyunk a mi elnökünk szeretetében. Bocsássa meg ezen önzésünket, hogy lapunk, „A Gyermekek”, pályafutásának ezen jubiláris évfordulóján, az Ő nagy érdemeit a Gyermekek „Teleki-számának” kiadásával ünnepelve, csak egyszerűen így mondhassuk: *a mi elnökünk.*

Adjuk a nép kezébe

A gyermeknevelés kis kátéját.

Ára 80 fillér, nagyobb (legalább 10 pl.) rendelésnél 25% engedményt ad a kiadóhivatal.

Tíz év a magyar gyermektanulmányi irodalomból.

A Magyar Gyermektanulmányi Társaság folyóiratának „A
Gyermek” első tíz évfolyamának története.

A Társaság választmányának megbízásából összeállította: **Ballai Károly**, titkár.

Tájékoztató.

A Magyar Gyermektanulmányi Társaság választmányának megbízásából a magyar gyermektanulmányi irodalmat reprezentáló *A Gyermek* első tíz évének történetét adom a következő lapokon. Amilyen ambíciót ébresztő volt a megbízás, ép oly nehéznek is éreztem. Főképpen azért éreztem nehéznek, bár egy tudományos folyóirat belső, tartalmi történetének megírása egymagában is súlyos feladat, mert e tíz év majdnem valamennyi munkájában magam is részt vettem, mely körülmény a szubjektív elemek kizárását szinte lehetetlenné teszi. Éppen ezért feladatomban megoldására objektív módszert kerestem. Azt hiszem, hogy azáltal, hogy a folyóirat hasábjain megjelent önálló és tudományos dolgozatok eredményeit a gyermek egységében összeállítottam, ezzel nemcsak azt értem el, hogy a magyar gyermektanulmány egész művelt területét és eredményeit szemlélhetővé és általános szempontból értékelhetővé tettem, hanem feladatomban objektíven oldottam meg. Arra is törekedtem, hogy ezen összefoglalásban lehetőleg a tárgyalt cikkek szövegét használjam föl, viszont az értékeléstől, sőt a hangsúlyozástól is tartózkodtam. Ezt a munkát kedves olvasóimra és a bírálókra hárítom, mert remélem, e lapok eljutnak azok kezeibe is, akiknek a gyermektanulmány tudományos értékei és eredményei iránt kételyeik vannak. Ezen utóbbiaknak szántam és ajánlom főképpen e munkámat és

bizom abban, ha elfogulatlanul vizsgálják a feltárt eredményeket, bizonyára más meggyőződésre fognak jutni a gyermektanulmánnyal szemben.

Vajha a magyar gyermektanulmány ezen eredménytárával, amelynek részeit a külső szervezkedés sok erőt lekötő idejében produkálták kiváló kutatóink, sikerülne hiveinket és munkásainkat szaporítani!

Első fejezet.

A magyar gyermektanulmányi irodalom «A Gyermekek» megjelenése előtt s a folyóirat külső története.

A gyermektanulmány tudományos művelése, ha kezdetét *Preyer*¹⁾ művének megjelenésétől számítjuk, a harmadik évtizeden alig valamivel van túl. Ezen munkát megelőzően, sőt utána is, természetesen sok cikk és önálló mű jelent meg, amelyeknek tartalma a gyermek életjelenségeinek, fejlődésének valamely megnyilvánulása volt. Azonban ezen dolgozatok jórésze inkább az egyes tudományágak, mint pl. az antropológia, a lélektan, a nyelvészet stb. körébe tartozó jelenségek megértését, magyarázását, semmint a gyermek életmegnyilvánulásainak, fejlődésének megismerését célozták. Szóval, a gyermek fejlődését, magáért ez ismeretért kutató irodalom előtt voltak olyan irodalmi alkotások, amelyekben a gyermeki habitus változásai alárendelt fontosságúak voltak s csak eszközül szolgáltak az egyes szerzők által kultivált tudományág céljaival szemben.

A gyermekről szóló s a különböző tudományterületekben megjelenő dolgozatok a magyar irodalomban szintén számottevő volt s a múlt század hatvanas éveig nyulik vissza. Ugyanis 1868-ban jelent meg a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában Nagy Márton orvos „A gyermek fokozatos fejlődése” című munkája. Ezen füzetecske megjelenése után az időszaki sajtó majd mindenike hozott gyermekről írt cikkeket. Így gyermek tárgyú cikkeket hozott a Természettudományi Közlöny (1870²⁾); Magyar Nyelvőr (1874); Család és Iskola (Kolozsvár, 1875); Egészség (1888); Népevelők Lapja

¹⁾ *Preyer*: Die Seele des Kindes. Leipzig, 1885.

²⁾ A zárójelben az évszám az illető folyóirat azon évfolyamát jelenti, amelyben először közölt a gyermektanulmány keretébe illeszthető közleményt. Az adatokat Nagy László: A gyermektanulmányozás mai állapota (Budapest, 1907) c. értekezése végén közölt összeállításból vettem.

(1888); Magyar Tanítóképző (1896); Magyar Pestalozzi (1898): Néptanítók Lapja (1901); Kisdednevelés (1902); Izraelita Tanügyi Értesítő (1904), Népmívelés (1906). Az ezen folyóiratokban évről-évre közölt, most már nevezzük úgy, gyermektanulmányi irodalom, melyhez néhány önálló munkát is számíthatunk, (*Donner* Lajos: A gyermek értelmi fejlődése 1898; *Pethes* János: Gyermekpszichológia, 1900; *Ranschburg* Pál dr.: A gyermeki elme, 1904 és végül *Nagy* László: Fejezetek a gyermekrajzok lélektanából, 1905) volt az az irodalom, amely a Magyar Gyermektanulmányi Társaságot megelőzte.

Ezen irodalmi előzmények után történt 1903-ban *Nagy* László felhívása gyermektanulmányi társaság alapítása érdekében. Ez ügyben előadást tartott, amelyen a társadalom minden rétege nagy számban vett részt. A pedagógusok részéről barátságtalanul fogadott eszmének csak olyan férfiak, mint *Teleki* Sándor gróf, *Bárczy* István, *Náray-Szabó* Sándor dr., *Ranschburg* Pál dr., *György* Aladár és *Verédy* Károly támogatásával volt lehetséges valami gyenge testet adni s létesült a *Gyermektanulmányi Bizottság*. A Gyermektanulmányi Bizottság három évi önzetlen s fáradhatatlan működésével nemcsak társadalmi úton népszerűsítette az alakítandó társaság ügyét, hanem *Ranschburg* Pál dr. vezetése alatt működő kísérleti, akkor egyetlen szakosztály olyan tudományos eredményeket produkált, amelyek a külföldi gyermektanulmányozók érdeklődését feléje terelték.

Még a Gyermektanulmányi Bizottság 1904. év november havi ülésén felmerült az a gondolat, hogy az oly nagy érdeklődéssel hallgatott nyilvános gyermektanulmányi értekezletek előadásai *Gyermektanulmányi Füzetek*-ben jelennének meg. A Bizottság elvben el is fogadta e tervet, azonban anyagiak híján a már meglévő szaklapokban vélte legalkalmasabbnak a gyermektanulmányi előadások népszerűsítését. Bár ez az óhaj, a gyermektanulmányozás szolgáltatásban álló folyóirat létesítése, a következő évben konkrétabb alakot öltött ugyan, de sajnos, valósággá még sem válhatott. Pedig a dolog ekkor már sürgetőssé vált, mert, mint az 1905. év április havi ülés jegyzőkönyvéhez mellékelte alelnöki jelentésből olvassuk, több pedagógus, mint magánvállalkozó bejelentette, hogy gyermekpszichológiai lapot óhajt megindítani, sőt a gyógypedagógusok értekezletet is tartottak a tervezett „Fogyatékos gyermek” kiadása ügyében. Azonban ezen értekezlet a Gyermektanulmányi Bizottságra nézve kedvezően végződött, amennyiben ezen értekezlet, *Herodek* Károly elnök által értesülvén arról, hogy a Gyermektanulmányi Bizottság is folyóiratot készül megindítani, amelyben az abnormális gyermek

megfelelő helyet kap, a maga tervét elejtette s lelkesedéssel csatlakozott a Bizottság folyóiratának tervéhez.

A Gyermektanulmányi Bizottság utóbb jelzett ülése megbízta az elnökséget, hogy a kiadás tárgyában tovább tárgyaljon és általában hasson oda, hogy a folyóirat lehetőleg még ez (1905.) év őszén jelenjen meg.

Erre az elnökség megbízásából Nagy László hivatalos ajánlatot tett az *Athenaeum*-nak a lap kiadása tárgyában és közli a lap tervezetét. A folyóirat első évfolyamának összes költségeit az Athenaeum 3700 K-ban állapította meg s abban az esetben vállalkozhatnak a kiadásra, irták a Bizottságnak, ha sikerül a kormány és a székesfőváros tanácsa útján legalább is 600 előfizetőt évi 5 K előfizetési ár mellett előre biztosítani. Erre nézve történtek is az Athenaeum részéről lépések, de úgy látszik, eredménytelenül, mert a folyóirat nem indult meg.

Minthogy a gyermektanulmány életképessége igazolódott, a Gyermektanulmányi Bizottság 1906. évi február 8-án Magyar Gyermektanulmányi Társasággá alakulhatott át. Az új társaság választmányának a megalakulás és berendezkedés ezen évében ismét állandó és főgondja a folyóirat megindítása volt. Ezen dolog előkészítésére bizottságot küldött ki, melynek elnöke *Náray-Szabó Sándor dr.* társelnök, tagjai *Nagy László* ügyvivő alelnök, *Ranschburg Pál dr.*, szakosztályi elnök, *Lázár Béla* tanár és *Perényi József dr.*, akkori pénztáros volt. A bizottság nagy energiával iparkodott a folyóirat alapítása ügyét dülőre juttatni. Érintkezett a fővárosi nagy kiadócégekkel, akik a kiadás elől, sajnos, elzárkóztak; viszont a Társaság csekély taglétszáma (a megalakulásakor 170 tagja volt), valamint az évi tagsági díj kicsiny összege (4 K) lehetetlenné tették, hogy a Társaság a maga erejéből jelentesse meg a tervezett folyóiratot. Már már úgy volt, hogy a folyóirat kiadásáról egy időre le kell tennie az új társaságnak, mikor a bizottságnak sikerült az *Országos Gyermekvédő Liga* testvéri támogatását megnyerni. Az *Országos Gyermekvédő Liga* akkori vezetősége hajlandó volt a társaság folyóiratát hivatalos lapjuk mellékleteként kiadni. A Liga „A Gyermek” kiadására évi 15 nyomtatott kvart ív és 1000 m² fotó- vagy autotipia klisé, valamint 300 példányig az expedició költségeit vállalta s ezzel „A Gyermek”-et útjára indította. De nemcsak a lap megjelenhetésének anyagi lehetőségét adta ezzel a Liga, hanem azáltal, hogy hivatalos lapja kb. 1500—1800 példányban jelent meg, teret adott a leghatékonyabb propaganda kifejthetésére s valóban a Magyar Gyermektanulmányi Társaság extenzív fejlődését jórészt ennek a kitünő propagandának köszönheti.

Ez ünnepélyes alkalommal lelkünkben buzgó hálával idézzük föl az *Országos Gyermekvédő Liga* támogatását s boldogok vagyunk, hogy a tíz éves „A Gyermek“ fejlődését bemutatva reámutathatunk, hogy támogatásával milyen nagy szolgálatot tett a magyar kultúrának.

1907. év március havában történt az írásbeli megegyezés, amelyet a választmány örömmel tett magáévá s megválasztotta a szerkesztőséget. Az új folyóiratot: *Teleki Sándor* gróf, báró *Babarczi-Schwartz*er Ottó dr., *Bárczy* István dr. és *Náray-Szabó* Sándor dr. közreműködésével szerkesztették: *Nagy* László felelős szerkesztő és *Berkes* János, *Grósz* Gyula dr., *Pekár* Károly dr. és *Ranschburg* Pál dr. szerkesztőbizottsági tagok.

E tisztos névsort átolvasván, álljunk meg egy pillanatra s hálás kegyelettel gondoljunk azon úttörőinkre, akik már hiányzanak a névsorból: báró *Babarczi-Schwartz*er Ottó dr., *Pekár* Károly dr. és *Náray-Szabó* Sándor dr. már régebben nem vesznek részt „A Gyermek“ munkájában. Amíg éltek, a kezdettől egész tehetségükkel álltak nagy tudásukkal, meleg szívükkel s magyar lelkükkel a magyar gyermektanulmány szolgálatában s a még most vezető társaikkal segítették mind a Társaságot, mind „A Gyermek“-et azokon a nehézségeken keresztül, amelyeken, hiába, minden gyermeknek keresztül kell esni. Magyar gyermektanulmányozó mindenkor megilletődött szeretettel és hálával gondoljon Rájuk!

Végre: 1907. év április havában a *Gyermekvédelmi Lap* karján megjelent „A Gyermek“ első száma a szerkesztőség következő *Beköszöntő-jével*:

„Amikor a Magyar Gyermektanulmányi Társaság közlönyének, „A Gyermek“-nek első száma megjelenik, első szavunk a köszönet legyen. Köszönettel tartozunk az Országos Gyermekvédő Ligának, hogy a Magyar Gyermektanulmányi Társaságra nézve igen kedvező feltételek mellett magára vállalta „A Gyermek“ kiadását. A Liga testvéries támogatása tette lehetővé, hogy a Gyermektanulmányi Társaság közlönye nem várt rövid idő alatt, méltó terjedelemben és kiállításban megjelenhetett a társaság tagjainak és a magyar művelt közönség színe előtt. Reméljük, hogy a Magyar Gyermektanulmányi Társaság és az Országos Gyermekvédő Liga vállvetett működéséből még sok áldás fog fakadni a magyar társadalomra és közműveltségre.

Midőn „A Gyermek“-et útnak indítjuk, azt hisszük, nem szükséges hosszadalmas fejtegetésekkel magyaráznunk céljainkat, feladatainkat. A Gyermektanulmányi Bizottságnak, mint a Társaság elődjének, működése jól ismeretes a tiszteit tagtársak és az érdeklődők

előtt. Mi a Bizottság által megásott mederben óhajtunk haladni. A szeretet melege s a tudomány fénye fogja vezérelni minden lépésünket ezentúl is. Igyekszünk feltárni és megismertetni a gyermek testi és lelki életének jelenségeit. De azt a tudományt, melyet a gyermeki élet gazdagságából meritünk, nem tekintjük csupán öncélnak, hanem azt a gyermeknevelés és védelem közkincsévé kívánjuk tenni, a társadalom számára s az ártatlan, magával tehetetlen gyermek érdekében gyümölcsöztetni. Ami útunk kezdete és vége a — gyermek.

Hosszú, küzdelmes út vezetett bennünket ezen határközig, „A Gyermek” első füzetének megjelenéséig. Valamint küzdelmeink közben sohasem szállta meg lelkünket a kishitűség éjszakája, úgy teljes a bizodalomunk a jövő sikerekben, mert szent az a munka, amelyet végezzünk. Hisszük, hogy egykor magunk körül egy táborban fogjuk találni s gazdag köztevékenységben egyesíteni a hivatásos nevelőket, az orvosokat s mindazokat, akik a gyermeket a családi élet felmagasztalójának s a nemzeti élet legdrágább, legféltebb kincsének tartják. Hitünk s meggyőződésünk fog bennünket lankadatlan kitartással az igazság felé vezérelni.

Kísérje Isten áldása „A Gyermek”-et töretlen útján”.

Két évfolyam jelent meg a Liga támogatásával.

Két éven át erősítgette, támogatta nehéz útjában „A Gyermek”-et s minthogy közben a Társaság is annyira megerősödött, hogy a folyóiratról már ő is gondoskodhatott, a Liga évi 1000 K segélyt utalványozva segítette „A Gyermek”-et önálló útjára. A harmadik (1909.) évfolyam már, mint a Magyar Gyermektanulmányi Társaság kiadványa a mai formájában jelent meg.

A harmadik évfolyam azonban nemcsak azért emlékezetes, hogy önállósult, belső tartalmában is nevezetes újítások léptek életbe.

A Magyar Gyermektanulmányi Társaság még bizottsági alakulatában súlyt helyezett arra, hogy élénk és közvetlen érintkezést tartson fent a külföldi hasonló társaságokkal, intézményekkel és folyóiratokkal. Ez az érintkezés részint személyes, részint levéli volt.

Az új folyam megindításával, a szerkesztőbizottság javaslatára a választmány elhatározta, hogy a folyóirat minden száma az előző szám tartalmát *német* és *francia* nyelvű kivonatokban közölje. Ennek igen kedvező eredménye és hatása volt mind nemzeti, mind kulturális szempontból. Folyóiratunk ezen idegen nyelvű kivonatai által Észak-Amerikától Európán át Japánig minden művelt nemzet hasonló törekvésű intézményei és tudósai, közvetlenül értesültek a

magyar kutatók törekvéseiről, eredményeiről, amelyek ily módon a nemzetközi irodalomban foglaltak helyet. Ezzel bekapcsoltuk a magyar eredményeket a nemzetközi eredményekbe s összehasonlításra becses anyagot szolgáltatunk.

Külső beosztásában is változott a folyóirat. Míg az előbbi formájában a cikkek kevésbé voltak tagolva (voltak értekezések s egyik-másik számban hol lapszemle, hol könyvismertetések s a mozgalmról szóló beszámolások végül apróságok a gyermek életéből) addig az új folyam állandó rovatai a következők voltak: *Értekezések; Könyvismertetés; Lapszemle; Gyermektanulmányi mozgalmak; Külföldi szemle; (Összeállító: Perényi Irén). Apróságok a gyermek életéből; Übersicht der letzten Nummer; Résumé du dernier Numéro.* A német kivonatokat Szidon G. Károly, a francia nyelvű kivonatokat pedig Martos Ágostné készíti kezdettől fogva nagy buzgalommal és sok eredménnyel.

„A Gyermek” rovatai természetesen az idők folyamán bővültek. Így az *ötödik* (1911.) évfolyamban új rovatot találunk: *Tanácskozó* címmel. Sajnos, az érdeklődés hiánya miatt a következő *hatodik* (1912.) évfolyamban e rovat megszűnt. De ugyanazon évfolyamban nyílt helyette egy nagyon fontos új rovat a: *Pedagógiai törekvések* rovata, amelynek rovatvezetője Domokos Lászlóné lett. A *hetedik* (1913.) évfolyamban szintén találunk egy újabb rovatot a *Jog és védelem* címűt, amelyet 1917. évfolyamig, amikor rovatvezetőjéül Kármán Elemér dr.-t választották, a szerkesztő gondozott. Minél több eredménye van a gyermektanulmányi vizsgáladásnak, annál inkább felmerül annak szüksége, hogy ezen eredmények a gyakorlati életben értékesítsenek. Ebből folyólag mind a vizsgálódások, mind az alkalmazásra való törekvés tovább specializálódnak s már a tizedik (1916) évfolyamban a következő rovatokat találjuk. *Gyermektanulmány; Pedagógiai törekvések; Gyógyító pedagógia* (rovatvezetők: Berkes János és Vértes O. József dr.); *Jog és védelem; Gyermekirodalom* (rovatvezető: Nógrády László dr.); *Könyvismertetés; Lapszemle; Gyermektanulmányi mozgalmak; Apróságok a gyermek életéből; Übersicht der letzten Nummer; Résumé du dernier Numéro.* A tizedik évfolyamot Teleki Sándor gróf, Bárczy István dr., közreműködésével szerkesztették Nagy László felelős szerkesztő, Berkes János, Grósz Gyula dr., Ranschburg Pál dr. és Vértes O. József dr. szerkesztőbizottsági tagok, tehát Vértes O. József dr. kivételével még mindig a régi gárda tartja erős kezében a vezetés gyepelőjét.

Végül, mielőtt a folyóirat tartalmi történetére térnénk, csak néhány statisztikai adatok róvok ide.

„A Gyermek“ terjedelme volt :

Első	(1907) évfolyamban ¹⁾	110 oldal
Második	(1908)	180 „
Harmadik	(1909)	416 „
Negyedik	(1910)	488 „
Ötödik	(1911)	424 „
Hatodik	(1912)	527 „
Hetedik	(1913)	615 „
Nyolcadik	(1914)	614 „
Kilencedik	(1915)	472 „
Tizedik	(1916)	696 „

Összesen 285·5 nyomtatott ív (16 oldal), átlag egy évi terjedelemre 28·5 ív (450 oldalon felül) esik, amely külső megjelenésben is figyelmet keltő.

Végül még két összeget közlök : a nyolc évfolyam nyomdai költsége 46.850 K volt, míg a tiz évfolyam írói és szerkesztői díjakra 10.300 K költött a kiadó Társaság.

Második fejezet.

A magyar gyermektanulmány eredményei „A Gyermek“ első tiz évfolyamának tükrében.

I. Gyermektanulmány.

1. A gyermek testi fejlődése.

A gyermek fejlődésében a test fejlődése a legszembevetőbb jelenség s innen van, hogy általában ezzel foglalkoztak legelőbb, legrégebben s a legtöbben. Így több nagyobb tömegű magasság, súly- és koponyamérést végeztek külföldön s az elmúlt évtizedben hazánkban is többen foglalkoztak a gyermek testi fejlődésének vizsgálatával, mint *Konrádi* Dániel dr. (Kolozsvár); *Juba* Adolf dr. (Budapest); *Koczián* Lajos (Máramarossziget); *Török* Sándor dr. (Budapest); *Ballai* Károly (borsodmegyei matyók); *Földvári* Mihály (Nagyvárad) és *Bartucz* Lajos dr. (Arad-megye), amely vizsgálatok

¹⁾ Az első két évfolyam kvart alak két hasábbal, a többi a jelenlegi alak.

célja inkább faji és iskolahigiéniai volt. Ezen vizsgálatokból kiemelkedik s igen értékes gyermektanulmányi eredményeket produkált *Lukácsné Szász Irén* testmagasság és súlygyarapodás mérései, amelyeknek első évről szóló beszámolóí folyóiratunk, „A Gyermek” II., III. és V. évfolyamaiban jelentek meg. *Lukácsné Szász Irén* nemcsak a gyermek, pontosabtt meghatározással, az iskolába lépő gyermek testmagasság és testsúly állapotát és további fejlődését kutatta, hanem ezen kétirányú fejlődés egymásra és az életkornak a kétféle fejlődésre való hatását, nemkülönben a testmagasság- és testsúlynak az értelmi fejlődéssel való összefüggését puhatolta és derített is rá némi világot. Ezen szempontok emelik ki *Lukácsné Szász Irén*nek a gyermek testi fejlődéséről írott tanulmányait s adnak azoknak kiváló becset.

Nézzük közelebbről tanulmányainak eredményeit.

Az iskolába lépő gyermek. 1. Az iskolábalépés korában a fiúgyermek magassága is, testsúlya is általában nagyobb, mint a leánygyermeké.

a) Magasság

	Első korosztály : 5 $\frac{2}{8}$ —6 éves	Második korosztály : 6—6 $\frac{1}{8}$ éves	Harmadik korosztály : 6 $\frac{1}{8}$ —6 $\frac{2}{8}$ éves
Fiúk	113.846 cm	117.046 cm	116.7 cm
Leányok	113.59 „	112.97 „	115.4 „

b) Testsúly

Fiúk	19.788 kgr	20.553 kgr	20.315 kgr
Leányok	18.655 „	19.427 „	20.304 „

2. A testmagassága és súlya között határozott összefüggés van; még pedig a testmagasságtól függ a súlybeli fejlettség, azaz, a jó súlyviszonyok a jó magasságviszonyokkal, a rossz súlyviszonyok a rossz magasságviszonyokkal az esetek túlnyomó részében (64.52%¹⁾ összetalálkoztak. Ezt bizonyítja még az is, hogy a magasság- és súlyviszonyok között előforduló mind a kisebb, mind a nagyobb eltérések összes esetei közül a magasabb százalék a testmagasság előnyére szólnak.

¹⁾ I. részletesebben a dolgozat 11. táblázatát.

3. A testmagasság növekedésével nemcsak az abszolút testsúly, hanem a magassághoz mért viszonylagos testsúly is növekszik.

a) <i>Fiúk</i> :		Átlagos viszonyszám		A gyermekek száma	
103 cmtől	107 cmnyi magasságig a viszonyokszámok ¹⁾	152 és 155 között ingadoznak	154		
109	113	161	205	174	37
114	118	162	212	183	50
119	123	167	233	196	27
124	127	190	253	211	8
b) <i>Leányok</i> :					
105	107	154	181	161	8
108	111	156	202	170	24
112	116	143	203	180	55
117	119	148	259	196	24
120	125	163	228	190	10

4. A leányoknak nemcsak az abszolút testsúlya, hanem a viszonylagos testsúlya is kisebb, mint a fiúknak.

5. A testmagasság és a testsúly összefüggését illetőleg az általános törvényektől eltérő ingadozások a leányok közt nagyobb számban fordulnak elő, mint a fiúk között.

6. A testi és szellemi fejlettség egymással, valamint az életkorral való kapcsolata megállapítható.

7. A testi és szellemi fejlődésre nézve legkedvezőbb állapotnak azt tarthatjuk, ha a gyermek testmagassága éppen átlagos és testsúlya pedig magasságának megfelelő.

	Átlagos		Átlagos		Átlagos		
	magas- ságot	testsúlyt	magas- ságot	testsúlyt	magas- ságot	testsúlyt	
	el nem érők		elérők		meghaladók		
a) <i>Fiúk</i> :							
I. Közepesnél jobb	} értelmi képességű	50.0 %	47.46%	64.10%	60.71%	33.33%	42.50%
II. Közepes		23.91%	28.81%	25.64%	25.0 %	42.86%	37.50%
III. Köz.-nél rosszabb		26.09%	23.73%	10.26%	14.29%	23.81%	20.0 %
b) <i>Leányok</i> :							
I. Közepesnél jobb	} értelmi képességű	57.50%	—	50.0 %	—	44.68%	—
II. Közepes		20.0 %	—	38.24%	—	38.30%	—
III. Köz.-nél rosszabb		22.50%	—	11.76%	—	17.02%	—

¹⁾ Viszonyszámot megkapjuk, ha a grammokban megállapított testsúlyt a centiméterekben kifejezett magassággal elosztjuk.

8. Az iskolába lépő gyermekek között fennálló csekély, pár hónapos korkülönbségek hatással vannak úgy a testi, mint a szellemi fejlettségre.

9. A fiúk *testi* fejlettségére nézve azonban csak az első és második korosztály ($5\frac{2}{3}$ —6 és 6 — $6\frac{1}{3}$ éves gyermekek) közötti korkülönbség gyakorol hatást. A második és harmadik korosztály (6 — $6\frac{1}{3}$ és $6\frac{1}{3}$ — $6\frac{3}{8}$ éves gyermekek) közötti korkülönbség hatása a fiúk testi fejlettségére nézve nem mutatkozik.

10.	Első korosztály: $5\frac{2}{3}$ —6 éves		Második korosztály: 6 — $6\frac{1}{3}$ éves		Harmadik korosztály: $6\frac{1}{2}$ — $6\frac{3}{8}$ éves	
	Fiúk	Leányok	Fiúk	Leányok	Fiúk	Leányok
	I. Közepesnél jobb	48.72%	36.36%	53.50%	51.92%	44.44%
II. Közepes	23.08%	31.82%	32.50%	34.62%	35.56%	29.79%
III. Köz.-nél rosszabb	28.20%	31.82%	14.0%	13.46%	20.0%	14.89%

Szembetűnő az első és második korosztály közötti különbség. Az első korosztályban, a *fiúknál* a közepesnél rosszabb értelmi képességűeknek nagy száma a közepesek rovására. A második korosztályban feltűnő a közepesen aluli képességűeknek csekély százalék-száma a közepesek és különösen a jó képességűek előnyére. Ezzel szemben a harmadik korosztály nemcsak nem mutatja a várható haladást, hanem a másodikkal szemben hanyatlást tüntet fel.

A *leányoknál* az első korosztályban a közepesen aluli képességűeknek nagy a százalékszám a jó képességűek rovására. A második korosztályban feltűnően megcsappan a közepesen aluli képességűek száma és feltűnően megszaporodnak a jó képességűek. A harmadik korosztály azonban a második korosztályhoz képest nem igen mutat haladást. Tehát az első és második korosztály közötti korkülönbség hatása különösen erősen a *leányok* szellemi fejlettségére nézve mutatkozik. A fiúknál ez a hatás sokkal csekélyebb.

11. A fiúk szellemi fejlettségére a vizsgált tényezők között a túlnyomó hatást a testmagasság gyakorolja. Ezzel szemben elenyészik a korkülönbség s még annál is jobban elenyészni látszik a testmagassághoz mért viszonylagos testsúly hatása.

12. A leányok értelmi fejlettségére nézve a vizsgált tényezők közül leglényegesebbnek mutatkozik az első és második korosztály között fennálló korkülönbség. Erős azonban a testmagasság hatása is. A test magassághoz mért viszonylagos testsúly még kevésbé fontos, mint a fiúknál.

A gyermek az iskolázás első évében. Megismerkedtünk az iskolába lépő gyermek testi fejlettségével s ennek az értelmi állapotról való hatását is láttuk. A kiváló kutató folytatta ezen vizsgálatait az iskolázás folyamán s az első évről folyóiratunk hasábján már [az V. (1911) évfolyamban] megjelent a beszámolója. Most, *Lukácsné Szász Irén* nyomán bemutatjuk a gyermeket az iskolázás első évében.

Lukácsné Szász Irén az iskolájába járó gyermekek testi fejlődését az iskolai év folyamán öt ízben állapította meg: az iskolába lépéskor első ízben, az iskolába lépés után 3 hónappal (december hó), tehát a tél folyamán másodszor, a harmadik mérés tavaszi hónapban, március hóban történt, a negyedik nyáron, június hóban és hogy teljes egy év fejlődésének képét mutathassa, felhasználta ötödik mérésnek a II. osztály első mérését, mely az ezután következő szeptember hóban eszközöltetett.

Ezen mérések alapján a gyermekek átlagos magasságát a következő táblázat mutatja:

		Ősz	Tél	Tavaszi	Nyár	Ősz
Fiúk magassága	} Centiméterekben	116.007	117.107	118.299	120.043	125.748
Leányok „		114.020	115.905	116.932	117.853	119.877

A táblázat feltünteti azt az eltérést, amely a két nem között mutatkozik. Az év folyamán a fiúk és a leányok átlagszámai között a különbség hol feltűnően fogy, hol meg feltűnően megnő, miből azt lehet következtetni, hogy *a két nemnél az erősebb és gyengébb növesi időszakok nem esnek egészen össze.* Lehet azonban ennek az is az oka, hogy a mérések folyamán nem mindig ugyanazon gyermekek szerepeltek.

A gyermekeknek évszokról-évszakra való magasságbeli gyarapodása a következő volt:

	Őszől—télig (szept.—dec.)	Téltől—tav.-ig (dec.—márc.)	Tavaszi—nyárig (márc.—jún.)	Nyártól—őszig (jún.—szept.)
Fiúk	1.413 cm	1.347 cm	1.467 cm	1.690 cm
Leányok	1.594 „	1.013 „	1.339 „	1.878 „

Mind a fiúk, mind a leányok legkevesebbet nőttek télen (a leányok még kevesebbet, mint a fiúk) és legnagyobbat nőttek nyáron. A leányok, úgylátszik, mintegy a téli elmaradást pótolva, nyáron még nagyobbat nőttek, mint a fiúk.

Ezután feldolgozta adatait még abból a szempontból, hogy a gyermek életkora milyen hatás van a további növekedésre és hogy a gyermek meglévő testmagassága összefügg-e a további növéssel? Adatai alapján kimutatja *Lukácsné Szász Irén*, hogy a második korosztálybeliek kedvezőbb növekedést mutattak s azt is, hogy a gyermeknek a már elért magasságbeli fejlettsége és további növekedése között összefüggés van. Ezt az összefüggést számban is kifejezni próbálja: az iskolába lépés korában elért testmagasság minden cm-jének az iskolázás első évében mintegy $\frac{1}{2}$ milliméter gyarapodás felel meg. Pontosan: a fiúknál 0.509 mm, a leányoknál 0.503 mm.

2. A gyermek lelki fejlődése.

„A Gyermekek” első tíz évfolyamában több olyan önálló dolgozat jelent meg, amelyek a magyar gyermek lelki fejlődéséről és pedig mind az általános, mind az egyes képességek fejlődéséről szólnak. Ezek a dolgozatok adnak számot a magyar gyermektanulmányozás terjedelméről és mélységéről. Természetesen, van még sok kívánni való, de a mutatkozó egyenetlenségeket, hiányokat hihetőleg a következő tíz év termése fogja megszüntetni s a magyar gyermek lélekfejlődését, annak kialakulását, korszakait, változásait s az egyes részletek pontosabb felderítését az fogja nyújtani. Mikor az első tíz év e nemű termését végigszemléljük, nem szabad elfelejtenünk, hogy ez a rövid idő inkább a szervezkedésé semmint az intenzív tudományos munkásságé volt. Ez is oka, hogy ebben az időszakban különösen a kezdetén elméletekkel és a gyermek lelki fejlődését átfogó művel alig találkozunk, jobbra valamely részlet célú tapasztalati úton törekedtek az egyes kutatók elérni. A tudományok fejlődésében ez az összetévesztés a természetes út, hiszen legelőbb minden ismeretet össze kell hordani s csak azután lehet elméletek alkotására gondolni. Tehát a gyermektanulmánynak még ma is a főfeladata a fejlődés jelenségeinek és törvényszerűségeinek kutatása, meghatározása.

A magyar gyermek általános fejlődéséről való mai ismereteinket Nagy László „*Adatok a gyermek lelki fejlődésének történe-*

téhez“ c. dolgozata¹⁾ reprezentálja. Nagy László egész gyermektanulmányi munkásságának alapja a gyermekfejlődéstan kultiválása, s ő a fejlődés egyes korszakaira többirányú kutatásaival (a gyermek érdeklődése, a Gyermektanulmányi Múzeum ösztönszerű rajz- és játék anyaga rendezése szempontjainak megállapítása, intelligencia vizsgálatai stb.) törekedett több világot vetni. Most, mikor a magyar gyermektanulmányi irodalmat képviselő „A Gyermek“ első tíz évfolyamán tekintünk át, lehetetlen, hogy a gyermekfejlődés egyes korszakait munkájából ne idézzük.

Minthogy e munkában az egyes korszakokat a gyermek 9. évétől kezdve ismerteti, röviden vázoljuk a gyermek fejlődésének felosztását és egyes előző korszakait.

A gyermek fejlődését Nagy László a következőképpen osztja fel:

1. Az *embrionális*, a megszületés előtti korszak.

2. A *csecsemőkör*, melynek első időszakát (1—3 hó) a vegetatív szervek kifejlődése és élénk működése jellemzi. A második időszakában (3 hónótól az első év végéig) jellemző az idegrendszer s az összekötő idegpályák erőteljesebb kifejlődése. Ekkor jelentkezik a felismerés, a külsőérzékletek által lekötött figyelem, majd bár gyengén az emlékezet.²⁾

3. Az *első gyermekkor*, az első évtől a 8-ik évig tart. Ezt a kort szintén két jellemző időszakra lehet osztani, az első 1—3 évig tart, amelyben a vegetatív szervek fejlődése még mindig főszerepet visznek. A kisded teste nemcsak nagyságban és súlyban gyarapodik nagyobb mértékben, hanem az izomrendszer alaki fejlődése mellett gyakorlottságban is fejlődik úgy, hogy ezen időszak végén a kisded a fő emberi testmozgásokat, járást, futást, ugrást, mászást, fogást s a beszédet úgyszólván teljes készséggel végzi. Az idegrendszernek, főként az öntudat kialakulásakor, nagyobb arányú fejlődése is ebben a korban indul meg. A szellemi fejlődés megindulásakor már az *érzelmek* is fellépnek.³⁾

Az első gyermekkor második időszaka (3—8 év) a szubjektív érdeklődés kora, amelyet jellemez a csapongó fantázia és a szubjektív érzések uralma. A gyermek figyelmét önkéntelenül csak azok a benyomások kötik le, amelyek benne szabad képzetkapcsolatokat és élénk érzelmeket képesek megindítani. Jellemző vonásai e kor-

¹⁾ L. A Gyermek IX. (1915.) évfolyamát.

²⁾ L. Dr. Dienes Valéria: A csecsemő megfigyelésének főbb szempontjai és az első gyermekkor lélektana. „A Gyermek“ XI. (1917.) évf.

³⁾ L. bővebben Ballai K.: A gyermektanulmányozás módszerei. II. kiadás

nak az illúziók, a megelevenítések, a megszemélyesítések. A maga érzéseit átruhazza a külvilági tárgyakra és eleven fantáziájával olyanná teszi azokat, mint amilyen ő maga.

Azonban a 3—8 évig terjedő kornak két időszakát különböztetjük meg, ugymint a 3—6 évig terjedő időt és a 7—8 éves életkort.

A 3—6 éves korban a gyermeki szubjektivitás, az öntudat kivetítései, a megszemélyesítések és megjelenítések ösztönszerű erővel, korlátlanul jelentkeznek. A beleélések ekkor még teljesek. A gyermek a babáját ekkor még teljesen élőknek, a homokból és vízből készített ételt valóságos eledelnek gondolja. A 3—6 éves időszak a tiszta illúziók kora.

A 7—8 éves korban a gyermek ugyan még mindig a szubjektív érdeklődés korát éli, de öntudata értelmi irányban bizonyos fejlődést mutat. A szerzett tapasztalatok következtében különösen az ítélő képessége jut erőhöz, aminek következménye, hogy míg e 3—6 éves korban a gyermek érzelmi prójekciói úgyszólván korlátlanul mentek végbe, addig a 7—8 éves gyermek a maga megszemélyesítéseit, illúzióit bizonyos ellenőrzéssel űzi. A beleélésekben még mindig nagy élvezetet talál, de azok többé nem teljesek. A 7—8 éves kor átmenetül szolgál a 9—12 éves időszakhoz.

4. A második gyermekkor (9—14 évig).

A 9—10 éves kor. Miként ismeretes, a gyermek 9 éves korában lép a realizmus korszakába, amikor cselekvései elé gyakorlati célokat tűz. Ezeknek a cselekvéseknek ebben a korban két célja van. Az egyik a *tapasztalatszerzés*. A gyermek azt a külvilágot, amelyre hatni akar, a maga reális valóságában meg akarja ismerni. A gyermek a körülötte lefolyó természeti történéseknek a legapróbb részleteit is megfigyeli, hogy tapasztalatait rögtön vagy alkalomadtán felhasználja cselekvései számára. Tehát a külső tevékenység mellett a nagyfokú receptivitás jellemzi a 9—10 éves gyermeket. A másik gyakorlati célja a 9—10 éves gyermek tevékenységének: a *közvetlen hatás létrehozása*. A gyermek e korban megkezdí s következetesen végzi a természet meghódításának nagy küzdelmét. Ebben a küzdelmes munkában a 9—10 éves gyermek közvetlen célokat tűz maga elé s közvetlen eredményekre törekszik s e szerint, t. i. az eredmények s hatások szerint ítéli meg mind a maga, mind a mások cselekedeteit. Magával a cselekedettel, munkával, küzdelemmel, amely a célhoz vezet, nem sokat törődik. Ez természetes jelenség, mert a kifejtett munkának, erőfeszítésnek s a benső

mozgató erőknek megérzéséhez önszemlélet szükséges, a 9—10 éves gyermek pedig már levetette az 5—6 éves gyermek csillogó szubjektivitását, de távol van még tőle a későbbi kor önszemlélődése. Ez a felfogás visszatükröződik a 9—10 éves gyermekeknek az első kérdésre (Mi tetszett legjobban a háború eseményeiből?) adott feleleteiből.¹⁾ Míg a magasabb életkorokban a harc s annak motivumai kötötték meg a gyermekek érdeklődését, addig a 9—10 éves gyermekek közül 92%-nak a győzelem tetszik. Neki a harc csak akkor ér valamit, ha győzünk.

Sajátságos, hogy a 9—10 éves gyermek, míg a természettel való küzdelmében egészen realiztikus alapra helyezkedik, addig a *társadalomról* való felfogásában a képzeletével vezeteti magát, ami különben természetes dolog. Míg a természet a gyermekekre nézve kézzelfogható valami, addig a társadalom a maga szövvényeivel elvont fogalom. A gyermek a nagy társadalom életének felfogásához és megítéléséhez csak a képzeletével férkőzhetik. Ez a képzelet, természetesen naiv, mert ezt nem a társadalomról szerzett közvetlen tapasztalata, hanem a hasonló korú gyermekek társaságaiban lüktető élet külső sajátságai, belső mozzanatai vezérlik. A maga szociális érzéseivel ruházza fel a nagy társadalmat. Minthogy pedig a gyermek a harcot egyrészt úgy fogja fel, mint személyek közvetlen viaskodását, másrészt mint a pusztá *fizikai erők* küzdelmét, ebből a kettős szempontból ítéli meg a háborút is és mérlegeli a maga részvételét a harcban. Ők a nemzetek küzdelmét személyekre vonatkoztatják, *megszemélyesítik, szimbolizálják*; továbbá az ő harcuknak csak egy törvénye van még: *az erősebb győz*. Az erkölcsi erők még egyáltalán nem vagy csak elrejtve szerepelnek a 9—10 éves gyermekek harcaiban.

A 11—12 éves kor. A 9—10 években megindult erők a 11—12 években tovább fejlődnek: egyrészt meggyarapodnak, másrészt irányukban módosulnak. A külvilágra hatni akarás mind világosabban *alkotásvágygá* alakul át. A gyermek az ő tapasztalatait s vágyait konkrét alkotásokba akarja önteni. A 11—12. év a *gyakorlatiasság, a konkrét alkotások* kora.

A fejlődés továbbá abban áll, hogy a gyermek *tevékenysége* nyer intenzitását, mondhatjuk, ekkor éri el virágzásának tető-

¹⁾ E fejlődési korszakok összeállítása a „Gyermek felfogása a háborúról“ c. adatgyűjtés adatainak feldolgozása keretében történt, innen az illusztráló példák háborús vonatkozásai.

szakát. A gyermekben minden egyes lelki tartalom expanzív erővé alakul át. Minden érzését, gondolatát külső tette akarja átváltani. Minden gondolata valamiféle hatni akarás. Hatni akar beszédjével, írásával, rajzával. Tettét nem indokolja, azt fölöslegesnek tartja. Nála a gondolat és tett azonos. Ezt a mohó tettvágyat a háború izgalmai még fokozták. A játékokból gyűjtött adataink élénken illusztrálják a 11—12 éves gyermekeknek élénken, sokszor vad heveséssel végbemenő játékait.

Egy 12 éves gyermek erre a kérdésre: Hogyan szoktatok háborúsdit játszani? — röviden így felel: „Mérgesen!”

A 11—12 éves gyermekekben már erősen működik a *szociális szervezkedés* ösztöne. Társadalmi szervezkedésük gyakran állandó jelleget ölt. A 11—12 éves gyermekek már állandósult játékcsoportokba szervezkednek. A szervezett játékcsoportok egyik figyelemre méltó sajátága a *földterülethez kötöttség*. Minden játékcsoport játzó terület igyekszik elfoglalni. Ezt jogos tulajdonának tartja. Minden egyéb csapatot, amely más területen működik, ellenségének tart s az ellen megvédi a maga területét s valóságos háborúk folynak.

A 11—12 éves gyermekek társadalmi szervezkedésének ideálja a felnőtt ember társadalma. Azonban érzik, hogy ez a társadalom még nem veszi be őket. Viszont ők is idegenkednek attól, hogy a felnőttek társadalma az ő dolgaikba beleavatkozzék. Innen van az ezen korú gyermekeknél tapasztalható nagy *elzárkózás, a titkos társaságok szervezésére irányuló hajlam, az önállóságra törekvés s ellenzékieskedés*. E titkos társaságoknak megvan a maguk külön erkölcstana, amelyet a felnőttek többnyire elítélnék, amelyhez azonban ők igen ragaszkodnak. Ennek az erkölcstannak jellemző vonása a *tekintély és az erő tisztelete*. A tekintély náluk a vezető és összetartó erő. Az erősebbnek pedig föltétlenül megvan az a joga, hogy a gyöngébbet legyőzze. Ez az erő erkölcstana.

A 13—14 éves kor az átmeneti korszak bélyegét hordja magán. A gyermek öntudatát e korban még mindig a cselekvés vágyának kielégítése, a külső tettekre való törekvés uralja. De a tettek vesztének heveségükből s motivumaik is módosulnak. Több a cselekedetekben az *értelmi* s az *erkölcsi* elem. Ezen korszakot éppen azért, mert benne az erkölcsi erők mind nagyobb tért foglalnak az *erkölcsi öntudatra ébredés kezdő korszakának* mondhatjuk.

A 13—14 éves korban ugyanis a gyermek cselekedeteit és ítéleteit a szimpátiák és antipátiák kezdik uralni, de ezek mellett s ezek rovására érvényesülnek egyéb erkölcsi, motivumok is, milye-

nek: a családi érzés, a hazaszeretet, az altruizmus, a nagy társadalommal való közösség érzése. Tehát megnyilatkoznak már itt-ott a gyermekben a magasabb rendű erkölcsi érzelmek is. Ez érzelmek az előbbi (9—12 éves) életkorból örökölt szimpátiákkal s antipátiákkal s az önzéssel erős harcot vívnak. A gyermek azonban még hijján van az erkölcsi tapasztalatoknak s elvont elmeműködéseinek fejletlensége miatt nem képes a vezető eszmei motivumokat megtalálni. Ezért az egymás mellé sorakozó motivumok között dönteni nem tud vagy döntése pusztán az erősebb érzelem hatása alatt megy végbe. Az erkölcsi motivumok meggyarapodása s az ítéletek bizonytalanságai meglátszanak a 13—14 éves gyermekek feleletein. Az erkölcsi ítéletek bizonytalanságát elősegíti a gyermek értelmének sajátságos alakulása e korban. A gyermek elméje főleg *analitikus* irányban fejlődik, egyébként megtartja konkrét irányzatát, tehát az értelmi színvonalban lényeges változás nem tapasztalható. Ezen elmeműködéseknél fogva újra fellendül a 9—10 éves kort jellemző receptivitás, újra érdeklődik minden új iránt. Ezen elemző irányt mutatja a stílus is, amely a 11—12 éves kor rövid mondatú pragmatizmusa mellett kedveli a körülményes leírásokat, az okok, következmények, nézetek, vágyak részletező kifejtését. Ezek az elemző elmeműködések néha-néha gátolják a gyermek nagyfokú aktivitását. Egy szemponttal szemben felmerül egy másik s harmadik s a gyermek a főmotivumot nem lévén képes megtalálni, a tett végrehajtása elmarad. Ebből magyarázható az is, hogy az erőkre s tekintélyekbe vetett hite néha-néha megrendül s a bizalom helyét fölváltja a kételkedés. Erre a kérdésre, hogyan végződik a háború, egy 14 éves gyermek így felel: „Aggódok, hogy édes hazám elvész!”

5. Az ifjú kor (15—18 évig).

A 15—16 éves kor. A 15—16 éves kor élesen különül el a megelőző korszaktól. A gyermek a pubertás hatása alatt a nagy aktivitásból az ellenkező végletbe csap át. A fékezhetetlen aktivitás, a szertelenkedő tetterő idejét csendes, méla korszak váltja fel. A 15—16 éves ifjú idegenkedik nagyfokú erő kifejtésektől, tettek végrehajtásától, sőt másokban sem szereti az erőhatásokat, a túlzott mozgalmasságot. „Nem szeretem a háborút, mondja egy 15 éves ifjú, mert teljesen fölforgatja a világrendjét“. Minél nagyobb a tett s minél nagyobb annak külső hatása, annál kevésbé türi azt el a pubertás izgalmi következtében elgyengült, elfinomult idegzet. „Nem szeretem a háborút, mondja egy másik 15 éves ifjú, mert a háborúban sok vér ömlik, pedig vére gondolni sem szeretek“. Egy

16 éves ifjú erre a kérdésre: mit szeretne leginkább tenni a háborúban? így felelt: Szeretnék barlangban lakni, a világtól elzárva semmiről sem tudni. Az én lelkem a nélkül is gyenge, a folytonos vérontás még szomorúbbá teszi azt.

Amennyire csökken azonban a 15—16 éves ifjú külső cselekvésre való hajlandósága, *épp annyira fejlődik belső élete*. Ennek pedig a megfinomult idegzeten kívül okai: a sexuális érzések erősödése; a társadalmi élet hatása; az absztraktív elmeműködések kifejlődése.

A nemi élet közeledésének érzése gyakori hullámszámokban tartja az ifjú érzelemlilágát, amelyek zaklatják és fárasztják az ifjú idegzetét s vágyakkal terhelik.

A *társadalommal* szemben a 15—16 éves ifjú egészen más-ként érez, mint a 10—14 éves gyermek. Immár érzi a nagy társadalom közvetlen közelségét és ez az érintkezés az erkölcsi érzések s gondolatok egész raját kelti életre az ifjúban. A régi bálványok lehullanak, de érzi az ifjú, hogy az újak általánosabbak s fenköltőbbek a régieknél. Azonban az ifjú érzi azt is, hogy ha bármily közelről is sugárik reá a társadalmi eszmék és mozgalmak heve, még sem tud azokban tevékenyen részt venni. Ez a visszás helyzet befelé irányítja az ifjú lelki életét, a felmerülő lelki válságok s önszemlélődések hatása alatt új erkölcsi disztinkciók származnak lelkében, kedély élete gazdagul, mélyül, finomodik, nemesedik. Ekként válik a befelé irányuló intuición a 15—16 éves ifjú egyik jellemző vonásává.

Ezt az önszemlélő irányt támogatja még *az értelmi működések* átalakulása is. A 15—16 éves ifjú figyelmét már nem ragadják meg úgy a külvilági élet apró mozzanatait, mint a 13—14 éves gyermekét. Ő már keresi a konkrétban is az általánost. Az ifjúban kifejlődnek az absztraktív elmeműködések. Az ifjú az absztrakciókat nemcsak megérti, hanem szereti is, ezekben gyakorolja magát. A reflexív élet kihat erkölcsi világának átalakulására. Az elvontságok szeretete fogékonyvá teszi őt az erkölcsiség eszmei tartalmának keresésére s arra készíti az ifjút, hogy ezentúl a tetteknek ne a külső megjelenését s hatását lássa meg, hanem keresse azoknak rugóit.

Ez a reflexív irányzat ami adatgyűjtésünkben¹⁾ olyképp tükrö-

¹⁾ Az adatgyűjtő szakosztály VI. kérdőíve: A gyermek felfogása a háborúról. 1914.

zódik vissza, hogy míg a 10—14 éves gyermekeknek tetszését a harcok hatása, a győzelmek nyerik meg, addig a 15—16 éves ifjú érdeklődését már majdnem kizárólag a harc, illetőleg ennek erkölcsi rugói, a vitézség, hősiesség, hazaszeretet, szabadságszeretet, igazságszeretet, a bűn megbüntetése kötik le. A 15—16 éves ifjú lelke már az erkölcsi eszmék magas régióiban szállong.

Egy 16 éves ifjú ezt a háborút így határozza meg: „A tömeg és zsarnokság ellen küzd az igazság, ész és a hazaszeretet“. Egy másik: Az igazság harca a sötéttséggel, a szabadságé a despotizmusmal“. Szintén 16 éves: „A háború egyrészt szükséges, mert tisztító tűz, amely végig seper az egész világon, amely után új korszaka nyílik a haladásnak, mivelődésnek, serkenti a tudósokat, feltalálókat. Viszont ha tekintjük a nagy fájdalmat, amit szereteteink elvesztése miatt érzünk, ha látjuk, hogy a tudomány és műveltség hány zászlóvivője esik el, úgy kívánjuk lelkünkben, vajha sohase tombolna végig a világon háború“.

Ezekből a példákban látjuk, hogy a 15—16 éves ifjú lelke a csökkent aktivitás mellett is szép vonásokat mutat. Tévedés volna azonban azt gondolni, hogy a 15—16 éves ifjú lelkéből hiányzik az *erőkifejtés*. Igen is, ezen korban is fejt ki erőt, ez azonban befelé irányul, az ő életre kelt eszméinek szeretetében, dédelgetésében, ápolásában nyilvánul. Ezen eszméket énje lényegének tekinti, amiktől megválni lehetetlen, de értük az életet feláldozni lehet, sőt kötelesség. Ez az a rokonszenves vonása a 15—16 éves ifjúnak, amit *rajongásnak* nevezünk, ami az ifjút élete további folyamán s míg lelke ifjúsága tart, elkíséri. Az ifjú lelkében már megtaláljuk az erkölcsi szempontok egymás fölé helyezését. Azt az eszmét, amelyért rajong, minden egyéb fölé helyezi. Egy 16 éves ifjú írja: „Hazám iránti szeretetemet akár vérem hullásával is megpecsételtem“. Egy másik: „Szeretném a hazát védeni, ha a haza elvesz, vége a mindenségnek“.

A 17—18 éves kor. A 17—18 éves kornak nem könnyű az általános típusát megállapítani. Hogy miként viselkedik a 17—18 éves ifjú valamely helyzettel szemben, lényegesen függ az ifjú egyéniségétől. Nem lehet ugyan a 17—18 éves korban szó megállapodott egyénekről, de kétségtelen az is, hogy ebben a korban az ifjú egyénisége mind erősebben bontakozik ki s a hasonló helyzetekben, hasonlóképp érvényesül.

Általában azt lehet mondani, hogy a 15—16 évek elmélyedő, reflexív korszakát egy újabb *tettre kész* korszak váltja fel. Ez a

változás összefügg a fizikai erők kifejlődésével. „A 16 éves ifjú csontjai megsúlyosodnak, izmai megvastagodnak, mellkasa, tüdeje is hatalmasan fejlődik s a többi szervvel lépést tart a szív és gyomor megnövekedése s a 17 éves korban megjelenik előttünk az ifjú, aki domború mellével, biztos, határozott mozgásával s föllépésével immár közelebb áll a férfiúhoz, mint a gyermekhez.“¹⁾

Az erő érzése meghozza az ifjú bizalmát önmagához és kifejleszti tetteiben az elhatározottságot. Az erő érzése ellenállhatatlanul hajtja s nagy tettekre készíti. Megfontolás után célt tűz ki a maga akarata számára, aminek követésétől nem rettentik vissza a nehézségek, az esetleges veszélyek sem.

Az aktivitásnak egy új korszaka következik a 17—18 éves korban, amely azonban szebb, lelkesebb és gyakorlatibb is a 11—12 éves kor külső tevékenységénél. A magas színvonalat az aktivitásnak megadja az erkölcsi eszmék birtoka és szeretete; a gyakorlatiaságot pedig különösen a 18 éves kornak megfontoltsága, sokszor szinte affektált józansága. Amint a megvizsgált feleletekből kitűnik a 17—18 éves kor erkölcsi világfelfogása nem mutat lényeges haladást a reflexiv és érzelmes 15—16 évekhez képest, az erkölcsi felfogás a megelőző korról meglehetősen egy eszme körben mozog, de az eszmék világosabbakká, tisztultabbakká s különösen határozottabbakká válnak. S ezt az átalakulást a gyakorlatiasabb gondolkodás s a tetterő hatásának tulajdoníthatjuk. A 17—18 éves korban az erkölcsi eszmék nem csupán az érzelmek mély fővényéhez, hanem a tetterő szikláihoz vannak láncolva.

Az *eszmékért való lángolást* tehát megtaláljuk a 17—18 éves korban is, miként a 15—16 években, de átalakult formában. A 15—16 évek szabadon csapongó rajongása helyett találjuk a léleknek oly hevületét, amely az egyéniségek szerint igen különböző irányú lehet, de a felvett irányok és célok határozottságát mindinkább felfedezhetjük. Egyszóval a 17—18 éves korban az eszmékért való elméleti rajongást felváltja a *lelkes cselekedetek*, a *tettekben* megnyilvánuló entuziazmus kora. Ez a kor tehát már fel van ruházva azon erőkkal, amelyek őt arra indítják, hogy eszméivel, törekvéseivel utat keressen a nagy társadalomhoz s rendesen meg is találja az ifjú ez utat s az ifjú a nagy társadalomnak, a nagy életnek, amely felé eddigi fejlődése folyamán is magnetikus erők vonzották, ható, alkotó tagjává kezd válni.

¹⁾ A gyermeknevelés kis kátéja. Kiadja a M. Gyermektan. Társaság.

Ezen kor tette kész lelkesedését illusztrálják a következő idézetek: Egy 18 éves ifjú mondja: „Tudom, hogy a halállal nézek szembe, s szüleimnek is sok fájdalmat okozok, mégis katona akarok lenni, mert hazámért mindent feláldozni kötelességem“. Egy 17 éves ifjú: „Edzenünk kell magunkat, hogy Magyarországnak erős és kitartó fiai legyenek az új korszak megalapozásához“. Egy másik 17 éves ifjú: A csatatéren legalább sebesülteket akarnék kötözni, hogy némiképp megháláljam honfitársaim önfeláldozását“. Egy 17 éves ifjú: Miért lelkesüljön a buta, elnyomott muzsik, a pénzsóvár hideg angol, a petyhüdt francia? Mi tovább fogjuk birni, nagyobb lesz a kitartásunk, mert minket hevít a jövődönék feltűnő délibábja, az igazságunk biztonságot és nyugalmat adó tudata. Eleinte a tulerő nyomni fog bennünket, de aztán! Győzni fogunk!“

A gyermek általános lelki fejlődésének egyes korszakai világosan és szépen mutatják, hogy az ember lelki élete hogyan épül fel, hogy az egyes ösztönökből az egyes érzelmi, értelmi és akarati tulajdonságok, mikor lépnek fel (sohasem önállóan, hanem egymással összeölkezve) s kifejlődésük útján milyen változásokon mennek keresztül. A gyermektanulmány ezen eredményei nemcsak a tudományt, az emberi megismerést szolgálják, hanem becses praktikus haszna van. Nem akarok itt kitérni ezen gyakorlati értékek vázolására, érinteni fogom ezt a kérdést szükségszerűen ott, ahol a pedagógiai, gyógyító pedagógiai, jogi és gyermekvédelmi cikkeken fogunk szemlét tartani.

Azt tudjuk, hogy a fejlődés a születéssel indul meg, de önként felvetődik a kérdés, vajjon a fejlődés és itt a lélek kifejlődésére gondolok, önmagától meddig tart? Vajjon a fejlődésnek csupán belső hajtóereje van vagy külső hatások is előmozdítják azt? Ezen kérdések feltevésénél egy feladat túlul élénk, t. i. a gyermektípus, a normálisan fejlődő, lehetőleg a mesterséges hatások nélkül fejlődő gyermekkor megállapítása. A gyermektanulmánynak ezen alapvető feladatával szintén foglalkozott Nagy László, mely problémáról a Szentpéterváron 1913. év januárjában tartott családi nevelés kongresszusra küldött rövid jelentést,¹⁾ melyben a fölvetett problémára keresett feleletet.

A gyermek kétféle hatások alatt fejlődik, Nagy László jelen-

¹⁾ L. Nagy László: Az értelmi fejlődés egyik alapvető problémája. „A Gyermek“ VII. (1913.) évfolyam.

téséből idézünk, ú. m. *természetes* hatások alatt, amelyeken értendők az ösztönök fellépése, a természeti és társadalmi környezet hatásai s a *mesterséges* (pedagógiai-didaktikai) hatások alatt. Az epochális¹⁾ átalakulásokban főleg a belső erők nyilvánulnak meg, a fejlődés periódusaiban pedig a miliő és a didakszis érvényesülnek.

A természetes hatások csak bizonyos fokig képesek a gyermeket fejleszteni. Ellenben a mesterséges, más szóval a didaktikai hatások az emberi értelemnek folytonos, meg nem szünő fejlődését képesek létrehozni a természetes fejlődés határán túl is. Mind fejlődéstani, mind pedagógiai szempontból nagy fontosságú feladat keresni azon korhatárt, amelyen az intellektus természetes fejlődése megszűnik, vagyis keresni az intelligencia azon fejlettségi korszakát, amelyen túl az már sem tartalmában, sem funkcionális irányában lényegesen át nem alakul, ha az egyén pusztán természetes hatásoknak van kitéve s tőle a mesterséges, illetőleg a didaktikai hatások távol tartatnak. Az intellektuális fejlődés természetes korhatárának keresése a fejlődéstannak egyik főproblémája. Minthogy pedig a fejlődési korszakok irányát és terjedelmét az epochális átalakulások szabják meg, a feladatot úgyis határozhatjuk meg: keresendő az intellektus kialakulásának azon epochális korszaka, amely a természetes fejlődést lényegesen befejezi.

A fejlődés ezen problémájának megoldását az intellektuális funkciók különböző területein ú. m. a rajzolás, a nyelvfejlődés, a játék, az emlékezet, a képzetasszociációk terein lehet kutatni. Nagy László a rajzolást választotta. 6 ezredből való mintegy 200 analfabéta katonalegénnyel 7 feladatot rajzoltatott. E feladatok voltak: 1. ember; 2. ember és asszony; 3. a lovas; 4. a ló leveti a lovas; 5. a katona a csatában; 6. a katona utazik haza szekéren és vonaton; 7. az otthon (ház kerttel). A feladatokat mese keretében foglalva adta elő.²⁾ Azután Magyarország három falusi népiskolájában gyűjtött rajzokat 6—12 éves gyermekektől, akik szüleiktől primitív műveltséget vittek az iskolába. Ily módon összegyűjtött körülbelül 1000 katonarajzot s 4000 gyermekrajzot teljesen egyező módon egyező témákról. Először a katonák rajzait csoportosította

¹⁾ *Epochálisnak* mondhatjuk az átmeneti korszakokat gyors lefolyásuknál s a bennök rejlő nagyobb átváltozásoknál fogva. *Periodikusoknak* nevezhetők pedig azon korszakok, amelyek a fejlődés epochális korszakait összekötik s lassú, az epochális átváltozások lényegéből folyó fejlődésekkel járnak.

²⁾ A gyűjtést módját és a mesét l. Nagy—Ballai: A Gyermektanulmányi Múzeum szervezete és az anyaggyűjtés módja. Budapest, 1910.

lélekfejlődéstani szempontokból ; ettől függetlenül a gyermekek rajzát osztályozta ugyancsak lélekfejlődéstani alapon. Ezen eljárás első eredménye az volt, hogy mind a tanulatlan felnőttek, mind a gyermekek rajzai ugyanazon lélektani csoportokba voltak osztályozhatók. Ezután az analfabéta felnőttek és a gyermekek rajzainak részletes fejlődéstani egybevetése. A gyermekek mindenik korosztályának rajzaival, külön-külön a 6, 7, 8, 9, 10, 11 és 12 évesekével, egybevetette a katonák rajzait.¹⁾

Az egybevetésekből kitűnt, hogy *a műveletlen felnőttek rajzainak színvonala átlagosan véve megegyezett a 9—10 éves gyermekek rajzaival*. Mind a kettő rajzaiban ugyanazon lélektani jellemvonások ugyanazon színvonalon mutatkoztak. Mind a kettő mutatta a primitív rajzolás azon átmeneti fokát, mikor a reprodukált képzetek analitikus kifejezőmódjai átmennek a szintetikus kifejezőmódokba. Miként a gyermek, úgy a műveletlen felnőtt is a képzetkomplexumok részképzeteit többé-kevésbé izoláltan fogja fel, reprodukálja s még inkább így fejezi ki. A kalapot, a fület, az orrot, a nyakat, derekat, kart, újjakat, lábat, lábújjakat önálló alakok gyanánt rajzolja meg. A harmadik dimenziót már látja s ki is akarja fejezni, azonban azokat csak izolált alakok gyanánt képes megrajzolni. Ami továbbá mind a felnőtt, mind a 9 éves gyermek közös színvonalára jellemző, az, hogy igen sok részletet látnak s akarnak is kifejezni, de mivel a szintetikus rajzolás módjait nem ismerik, azért a tér kifejezésének problémáit igen sajátos elváltoztatásokkal oldják meg, amely módok a felnőtteknél s a 9—10 éves gyermekeknél azonosak. Átmeneti foknak nevezi a műveletlen felnőttek és a 9 éves gyermekeknek rajzait azért is, mert az analitikus rajzolás domináló alkalmazása mellett tapasztalható a rajzokon a szintetikus rajzolás kezdete is. A lábat a fejjel, az orrot és fület az arccal, a fejet és nyakat a törzssel gyakran egy alakká rajzolják, azonban a látszattani és távlati kifejezésig el nem jutnak.

A vizsgálat eredménye, bár a problémát megoldottnak nem veszi Nagy László, mégis figyelemre méltó. Mindenesetre szembe ötlöhetik, hogy ezen kutatás szerint a természetes fejlődés korhatára a betöltött 9. évre esik. A betöltött 9 év körüli időszak pedig a fejlődésnek azon epochális korszakát jelenti, amikor az első gyermekkor (3—8 év) megszűnik s kezdődik a második gyermekkor (9—14 év.) Ezt megerősítik a pszichológusok kutatásai is. Ezen

¹⁾ A rajzok egy része látható a Gyermektanulmányi Múzeumban.

időszakban *Meumann* szerint a homályos és laza analitiko-szintetikus képzetkapcsolások rendszeres szintetiko-analitikus képzetkapcsolásokba mennek át; *Binet* szerint a reprodukтив (mechanikus) emlékezet ekkor éri el fejlődésének tetőpontját, s a 10. évtől fogva megkezdődik az asszociatív emlékezet kialakulása; *Nógrády* László kutatásai szerint a gyermek játékaiban a 9 éves kortól fogva az érzelmi motívumok helyett az értelmiek válnak uralkodókká; *Nagy* László végezte intelligenciavizsgálat szerint a 8 éves gyermek intelligenciája sokkal közelebb áll a 7 éveséhez, mint a 9 éveséhez; *Schuyten* szerint a 7—8 éves kor gyors testi fejlődése után a 9—10 éves kor lassú testi fejlődése, stagnálása következik; *Stratz* szerint a 8 éves korral befejeződik a gyermek nemileg közömbös korszaka s megkezdődik a bisexualitás érzése. Fontos fejlődéstani mozzanat még, hogy a második fogzás a 8—9 éves korban fejeződik be. Ez adatok bizonyítják, hogy a legtöbb gyermek életében a 8 éves korban pszichikailag nevezetes változások indulnak meg s a 9 éves korban fejeződnek be s úgy lehet, ezen időben oly korszak alapozódik meg, amelynek intellektuális berendezésében önmagától többé lényeges változás nem történik. Ebben a feltevésben megerősíthetnek a megfigyelések, hogy a primitív műveltségű felnőttek pszichikumában a 9—14 éves kort jellemző szintetiko-analitikus irány az uralkodó az egész életükön át. A tanulatlan felnőtt kitűnően s logikusan tud valamely részletet megfigyelni, a jelenségeket elemezni, de gondolatokat összefoglalóan s absztrakte megalkotni, kifejezni, a jelenségeket eszmei szempontból vizsgálni úgyszólván képtelen. A primitív felnőtt cselekedeteit egész életén át kevésbé az eszmei elgondolások, mint inkább a konkrét valóságok, az individuális képzetkapcsolások vezetik.

A gyermek lelki életéről a II. (1908.) évfolyamban találunk még kisebb igényű dolgozatokat, mint *Genersich* Gusztáv dr. egyetemi m. tanár (Kolozsvár), aki „*A kis gyermek lelki életéről*“ írt, s amely cikkben, voltaképpen előadásban, amelyet Kolozsvárott tartott, fölveti annak szükségességét, hogy az orvos a tanítóval együtt működjék s e célra ajánlja, hogy Kolozsvárt is létesítsenek gyermektanulmányozó kört. Ugyancsak orvos, *Berend* Miklós dr., egyetemi m. tanár (Budapest) egyik nyilvános gyermektanulmányi értekezleten tartott előadásában¹⁾ a környezet azon hibáiról értekezik, amelyek

¹⁾ A környezet hatása a gyermek lelki életének fejlődésére. „*A Gyermek*“ III. (1909.) évfolyam.

a gyermek lelki kifejlődésére káros hatással vannak s ő is kívánja, minthogy az orvos a betegségek okát kutatva ösztönszerűleg is hamarabb észreveszi a környezet ezen hibáit, az orvos kötelessége is legyen, hogy nevelési kérdésekbe, a gyermek lelkivilágának irányítására, esetleg a környezet tanításába többet szóljon bele, mint rendszeren történni szokott, mert a környezet általa vázolt felvilágosítása akárhányszor eredményesebb és hálásabb „lelki egészségtan“ és „lelki gyógykezelés“ lesz, mint a patikaszeres rendelése.

Míg *Berend* a környezet hibáiról, egy másik kiváló előadónk, *Grósz Gyula* dr., egyetemi m. tanár (Budapest) „*A gyermeknevelés ferdeségei*“¹⁾-ről tartott előadásában¹⁾ a helyes környezet üdvös és kiváló hatását emelte ki, a számos nevelési félszepségek tárgyalása közben.

A környezethez szól a gyermekek érdekében *Martos Ágostné*, székesfőv. polgári leányiskolai tanárnő „*A gyermektípusok*“²⁾-ről írt cikkében²⁾, melyben a gazdag szülők becézett gyermekéről, az elfajult gyermekről, a hátramaradt-, az elfásult- és a koravén gyermekről, a jómódú, de tudatlan szülők ferde nevelésű gyermekéről; a parádés és a jól nevelt gyermekről, a rosszul táplált, de éber, okos gyermekről, a rossz bánásmód miatt elbutult, valamint a felesleges gyermekről közvetlen, éles megfigyelésre valló nemkülönbén megszívlelni való képet rajzolt.

Gonda Gizella áll. tanítónő (Kispest) rajzokat 1915. májusában gyűjtött erről a témáról: „*Mi a legnagyobb kívánságod?*“ s ezen gyűjtéséről számol be: „*Adatok a 9—12 éves leánygyermek lelkivilágáról*“.³⁾ Összegezése szerint a rajzok tárgya 37·5%-ánál háborúmentes, míg 62·5%-ánál háborús témájú. Ezen utóbbiak közül 30% az alacsonyabb rendű érzelmek, azaz a testi érzések következtében-, 32·5% már magasabb rendű érzések és erkölcsi motívumok alapján keletkeztek.

A gyermeki lélek általános megismerését szolgálják még a következő bájos tartalmú cikkek, amelyek a gyermekek vallomásairól: *naplóiról* szólnak. Ezeket feldolgozta *Nógrády László* dr.,⁴⁾ főgimnáziumi tanár (Budapest) és hatása alatt *Kepes Ilona* dr.⁵⁾ tanár (Budapest). Az előbbi a fiúk, az utóbbi a leányok naplóit

¹⁾ I. „A Gyermek“ III. (1909.) évfolyamát.

²⁾ I. „A Gyermek“ II. (1908.) évfolyam.

³⁾ I. „A Gyermek“ X. (1916.) évfolyamát.

⁴⁾ Gyermekvallomások. „A Gyermek“ III. (1909.) évfolyama.

⁵⁾ Leányvallomások. U. a. IV. (1910.) évfolyam.

dolgozta fel. Eredményük. *Fiúk*: A naplókát 9—14 éves gyermekek irták. Megfigyelésük köre énjüktől van határolva. Ami ezen kívül esik, nem érdekli őket. Még keveset vesznek észre; természetlátásuk fogyatékos. Iskolai tanulmányokkal a szünidőben, amint öregebbek lesznek, mind kevesebbet foglalkoznak. Az olvasás azonban kedves szórakozásuk. Többen nem megfelelő olvasmányokat olvasnak. A játék iránti szeretet állandó; az első év naplóiban pontosabban számot adnak arról, hogy mit játszanak. Később csak említik, hogy játszottak; az utolsó szünidőben már a játék mellé határozott célú szórakoztató tevékenység is járul. A szórakozás mind reálisabb alapon áll s mindinkább a *munka* jellegét ölti magára. Csak az iránt érdeklődnek, ami kellemesen szórakoztatja őket. Énjüket mindig előtérbe tolják. Érzelemviláguk a rokon- és ellenszenv körére szorítkozik; a képzelet még nem színezi, támogatja megfigyeléseiket. Ha valami látott dolgot mondanak el, egyszerűen leírják abban az egymásutánban, amint látták s emlékeznek rá. Egyéni véleményt (kritikát) csak egyik-másik kockáztat meg.

Leányok: (10—12 évesek) nagyrésze a háznál segít, amit örömmel tesznek, sőt az egyik kiemeli, hogy kellemes szórakozást kapott, mikor segíthetett édes anyjának. Csak egy-kettő említi, hogy játszik, labdázik, hintázik stb., de ezt is megúnják, ha nincs más dolguk s így gyakran látjuk azt a szomorú tényt, hogy a gyermekek maguk vallják be, hogy unatkoznak. Olvasni, úgylátszik, nem igen olvasnak, mert csak egyszer említi az egyik kis leány, hogy időtöltés miatt kicsit olvasott, Ruházatról, hajviseletről nem tesznek említést.

A gyermek nyelve. Kallós Ede dr. „*Nyelvészet a gyermekszobában*“¹⁾ kis közleményén kívül a gyermek nyelvi fejlődéséről szintén több dolgozat jelent meg. Így *Vértes O. József* dr.: „*Hogy és mikor nyilatkozik meg a gyermek nyelvében énjének kifejlettsége?*“ címen dr. Gheorgow szófiai egyetemi tanárnak egyik tanulmánya után a gyermek öntudatának kialakulását nyomozza az összehasonlító gyermeknyelvészet segítségével. Már a magyar gyermek nyelvfejlődését tárgyalják a többi közlemények. *Fablonkay Géza* dr., „*Hogyan beszélt a kis Patta?*“²⁾ című dolgozatában egy kis fiú, aki 2 éves korában kezdett el beszélni, nyelvének fejlődését mutatta be. A Patta nyelvének fejlődése kiemelendő érdekessége volt a régi

¹⁾ I. „A Gyermek“ II. (1908) évfolyamát.

²⁾ I. u. ott.

magyar nyelvvel való *hangtani* és *ragozási sajátágaiban megállapítható* hasonlatosság. *Endrei* Gerzson dr., főgimn. tanár (Losonc) „*Adalékok a gyermeknyelv fejlődéséhez*“¹⁾ című közleményeiben három gyermekének a nyelvfejlődését tárja elő. Ezen, továbbá *Balassa* József (*A gyermeknyelv fejlődése*, 1893) és *Stern* Clara és *William* (*Die Kindersprache*, 1907) művekben közölt adatok alapján az alábbi címeken foglalta össze *Nagy* László *a gyermeki nyelv fejlődéséről szóló tételait*.²⁾ A beszéd technikája; a szavak értelme; a mondatképzés; a személyes névmás; a főnevek ragozása; ige-ragozás; szóképzések; ragok s kifejezőmódok sematikus általánosításai; képzők sematikus általánosításai; a képzetasszociáció szabad követése; szóképek és végül a gondolatartalom elemzése. Kívánatos, hogy ezen tételek szem előtt tartásával nemkülönben *Jablonskay* által a régi magyar nyelvre vonatkozóan észlelt hasonlatosság figyelembe vételével a magyar gyermek nyelvi fejlődése mielőbb minél tisztázottabb legyen.

A gyermek erkölcsi érzelme. „A Gyermek“ II. (1908) évfolyamában tanulságos értekezésben számol be *Donner* Lajos (Békéscsaba) „*A gyermek erkölcsi érzésének fejlődéséről*“. A kiváló és régi gyermektanulmányi író ezen dolgozata, mely a külföldi irodalom felhasználásával általánosságban tárgyalja a kérdést, felkeltette a hazai búvárok figyelmét a gyermek erkölcsi élete iránt. A III. (1909) évfolyamban *Székely* György dr., egyetemi m. tanár, „*A gyermek erkölcsi érzelmeinek eredete*“ címen az erre vonatkozó elméletek (*La Mettrie*, *Bonnet*, *Spinoza*, majd *Herbert Spencer*) ismertetése után a részvét és rokonszenv első megnyilvánulásával foglalkozik. Majd *Migray* József „*A gyermek erkölcsi érzéséről*“ ról ír és amidőn a gyermek erkölcsi érzésére vonatkozó megfigyeléseinek általános szempontjait csoportosítja, egy régi s helytelenül felállított kérdést törekszik kiküszöbölni nemcsak a lélektanból, hanem az általános köztudatból. Ez ama régi kérdés, vajjon a gyermek már a természet szerint jó-e, vagy rossz? Minthogy az embert összes életformáival, szellemivel és fizikaival együtt, úgy kell tekintenünk, mint organikus lényt, kinek fejlődése nemcsak emberi mivolta, hanem adott életföltételei által is meg van határozva, megállapíthatjuk, hogy *az erkölcsi érzés fokozatosan, az ember többi képességei-*

¹⁾ I. *A Gyermek* VII. (1913) évfolyamát.

²⁾ *Nagy* László: *Tételek a gyermek nyelvének fejlődéséről*. I. „*A Gyermek*“ VII. (1913) és VIII. (1914) évfolyamait.

nek összeségéből a külvilággal való érintkezés folyama alatt áll elős fejlődik ki és a velünk született, majd öröklött temperamentum-, akarat- és értelembeli különbségek és más egyéni képességek erősen rányomják bélyegüket.

Migray a régi kérdés helyett a következőképen teszi fel a kérdést: vajjon a gyermek érzéseinek összessége melyik csoporthoz áll közelebb, az egocentrikus, melyek tisztán a szűkebbkörű énrre vonatkoznak, vagy az altruisztikus, mondhatjuk, egyéniség feletti érzésekhez?

Ha egy teljesen önzetlen gyermeket föltételezünk és végig gondoljuk egy ilyen gyermek sorsát, rögtön be fogjuk látni, hogy a „teljesen önzetlen gyermek“ életképtelen volna, mert a legközvetlenebb szükségleteit, melyek az élet fentartását szolgálják, nem elégítené ki. Míg a gyermek önzésére vonatkozó megfigyelések túlnyomólag azt mutatják, hogy önzése az elemi szükségletek kielégítésére irányul, legyenek ezek akár testiek, akár lelkiek. A gyermektől altruizmust nem lehet kivánni, mivel önmaga és rajta kívül levő világ között különbséget tenni nem tud; szerzett ismereteinek sem mennyisége, sem foka nem olyan, hogy ezt megtehetné.

A gyermek aszerint különböztet kezdetben, hogy mi érinti kellemesen vagy kellemetlenül. Azt nem is kell különösebben hangsúlyozni, hogy a 6—8 éves korig s még azon túl is, leginkább csak érzékileg kellemes vagy kellemetlen érzetekről van szó. A gyermek együttérzésének, ragaszkodásának legelső szálai környezetének közvetlenül azon személyeihez tapadnak, akik számára a legtöbb jóérzést és örömet szolgáltatják. Ebből támad benne a *kellemes* érzése, mint a rokonszenv. Így csiráznak föl az erkölcsi alapérzések azokból a közömbös természetű érzésekből, melyek se nem morálisak se nem immorálisok, hanem egyszerűen — amorálisok.

Azután az egocentrikus érzésekhez tartozó birtvágyból eredő *lopások*at tárgyalja gyermekvallomások alapján, de ezek ismertetése helyett áttérünk Martos Ágostné jeles dolgozatára, amelyben **a gyermekkori hazugságok és azoknak motívumait** ismerteti.¹⁾ Az idevágó irodalmon (Stern, Lipmann, Schäfer, Trüper, Stanley Hall, Marcinovski, Collin) kívül saját adatgyűjtéseit és megfigyeléseit használta föl.

A gyermekkorban általában véve nem gyakoriak a hazugsá-

¹⁾ A gyermekkori hazugságok lélektana és pedagógiája. „A Gyermek“ VII. (1913.) évfolyama.

gok. Adatgyűjtései szerint az iskolában hazudozó gyermekek száma 7% volt a tanulók létszámához viszonyítva, míg több osztályban egyetlen egy gyermek sem volt, akit a tanító hazugnak ismert volna. Normális gyermekeknél, általában az alsó, különösen az első két osztályban kisebb a hazug gyermekek száma, mint a felsőbb osztályokban; a gyengetehetségűeknél azonban a kisegítő iskola első, második és harmadik osztályában egyenlő arányban talált hazug gyermekeket. Legkevesebb hazudozó gyermek volt a kiseddóvóban, amint hogy az egyéni vizsgálatok is igazolják, hogy a kiseddőkorbán még igen ritkán fordulnak elő tényleges hazugságok.¹⁾ Mindezek után ismerteti a hazugság-fajtákat.

A látszólagos hazugságok. A 6 éves koron alul igen ritkán fordul elő pozitív hazugság, hanem csupán e koron túl. A kicsiny gyermek, különösen a 3—6 éves korban gyakran mond olyan valótlan állításokat, melyek nem nevezhetők valóságos hazugságoknak mert nélkülözik azon lélektani elemeket, melyek a hazugság fogalmához tartoznak, vagyis: valótlan állítások ugyan, de céljuk nem megtévesztés. E korbéli „hazugságok“ különféle lelki vagy fizikai okokra vezethetők vissza s nem tekinthető egyébnek, mint a gyermek fejlődő testi és lelki élete megnyilvánulásának s mint ilyen, nem bírálható meg erkölcsi szempontból.

A képzeleti hazugságok a gyermeki léleknek színekben gazdag megnyilvánulásai, melyek a gyermeki fantázia eredményei s mert nem tudatos megtévesztések, hanem a fantázia játéka, tulajdonképpen a művészi produkció határán állanak.

A szuggesztív hazugságok. Igen gyakoriak a szuggesztív hatása alatt keletkezett látszólagos hazugságok is amikor a gyermek szuggesztív hatása alá kerülven hazudik.

A pozitív hazugságok. A látszólagos hazugságok az 5. év után ritkábban fordulnak elő, a 6. év elteltével pedig csak szórványosan jelentkeznek a gyermeknél; ezen utóbbi éven túl a pozitív hazugságok jelentkeznek. Nem jelöli meg pontosan a kétféle hazugság korhatárát, mert szórványosan a 3—6 éves korban is fordulnak elő pozitív hazugságok.

Tagadhatatlan, hogy a normális gyermekek hazugságai az értelem bizonyos fejlettségét mutatják a gyenge tehetségűek hazug-

¹⁾ Sajnos, az adatgyűjtés szempontjairól, módjáról és méreteiről közelebbit nem szolgál a szerző.

ságaival szemben, melyek igen primitívek és éppen kezdetlegességüknel fogva igen könnyen felismerhetők.

A *normális* gyermek, ha hazudik, már külön tudja választani az igazat a valótlantól, a megtörtént dolgot a meg nem történttől, hazugságainak célja világosan áll előtte, disztingvál, leleményeskedik a hazugság tárgyainak kitalálásában, a részletek összefűzésében. A pozitív hazugságoknak leggyakoribb motivuma: a *félelem*, az *önérdek*, a *hiúság* stb.

A *kóros hazugság* külön csoportját képezi a gyermekkori hazugságoknak. Vannak gyermekek, kik igen élénk képzelőtehetséggel kigondolnak valószínűtlen történeteket, melyekben azonban némely részlet mégis igaz és ezek az elbeszélés többi részletét is valószínűvé teszik. Azon gyermekek, kik ilyen hihetetlenül hangzó történeteket mesélnek, orvosi vizsgálat alá valók, mert legtöbb esetben valamely testi és lelki zavar az oka hazugságainak.

A gyermekkori hazugságok osztályozása.

I. Látzólagos hazugságok	II. Tényleges (pozitív) hazugságok	III. Patológikus hazugságok
Indító okok:	Indító okok:	Indító okok:
Lelki motivumok	Lelki motivumok	Fizikai okok
1. Az emlékező tehetség és a felfogóképesség gyengesége vagy hiányossága. 2. Képzetek felcserélése. 3. Téves logikai kapcsolatok. 4. Fogalmi zavarok. 5. Nyelvi kifejezés tökéletlensége. 6. Nyelvi kifejezés tökéletlensége biológiai hatás alatt. 7. A képzelet élénk működése. 8. Szuggesztió.	1. Félelem. 2. Önérdek. a) Anyagi haszon elérése. b) Birtoklás vágya. c) Kellemetlen helyzetből való szabadulás vágya. 3. Ellenszenv. 4. Hiúság.	1. Örökölt tuberculosus. 2. Gyermekkori neurasthenia. 3. Hátgerinc bajok. 4. Nagy esés. 5. Sebláz, infekciós láz. 6. Alkoholista szülőktől örökölt degeneráltság.

A gyermek érdeklődése. Az adatgyűjtő szakosztály első adatgyűjtésének témája a *gyermek érdeklődése* volt.¹⁾ Hogy ezen első munka, amellyel a nemrég megalakult Magyar Gyermetanulmányi Társaság mind a főváros, mind a vidék számos pedagógusát közös tevékenységben egyesítette, milyen terjedelmű volt, mutatja az eredmény, az a negyvenezret meghaladó adat, mely összegyűlt.

Az alábbi 11 kérdésre kellett az „Első kérdőív”-ben megszabott módon az adatgyűjtés során a gyermekeknek írásban felelni.

1. Melyik tantárgyat szeretitek legjobban? Miért?
2. Melyik tantárgyat szeretitek legkevésbé? Miért?
3. Mivel foglalkoztok otthon legszívesebben? Miért?
4. Mivel foglalkoztok otthon legkevésbé szívesen? Miért?
5. Mivel szeretnétek legjobban foglalkozni? Miért?
6. Melyik a legkedvesebb olvasmányotok? Miért?
7. Mit játszotok legszívesebben? Miért?
8. Milyen ajándékot szeretnétek kapni? Miért?
9. Mi szeretnél lenni? Miért?
10. Kihez szeretnél leginkább hasonlítani? Miért?
11. Kihez szeretnél legkevésbé hasonlítani? Miért?

Az adatok egy részét egyesek már feldolgozták. A legnagyobb gyűjtést, a szolnoki áll., r. k. és izr. elemi és polgári iskolák valamint a főgimnázium adatait *Nógrády László dr.*²⁾; *Wehle Lucia* tanárnő a szolnoki polgári leányiskola adatait³⁾; a daruvári Julián iskolában gyűjtött adatokat *Ballai Károly*⁴⁾; a nagybecskereki gyűjtést *Büchler Hugó*⁵⁾; végül a kispesti elemi leányiskolában gyűjtött adatokat *Gonda Gizella*⁶⁾ dolgozta fel.

Sajnos, hogy ezen cikkekben az adatok nem egységesen dolgoztattak fel, sőt a százalékos eredmények, minthogy némelyik iskolánként (Nógrády, Ballai) némelyik pedig osztályonként (Büchler, Gonda) vagy pedig kétféle módon (Wehle) állapították meg, az összehasonlításra sem alkalmasak. *Nógrády* beszámolója a 8—18 éves kort ölelvén fel, fejlődésstanilag a legbecsesebb, azért ebből az első két és az utolsó előtti kérdés eredményeit alább közlöm.

¹⁾ Első kérdőív: *A gyermek érdeklődése*. Első kiadás 1907; második kiadás 1914.

²⁾ Mi iránt érdeklődik a gyermek? *A Gyermekek* II. (1908) évf.

³⁾ A szolnoki leánynövendékek érdeklődésének köre. *U. ott.*

⁴⁾ Mi után érdeklődnek a Julián iskolások. *U. ott.*

⁵⁾ *A gyermek érdeklődése*. *A Gyermekek* III. (1909) évf.

⁶⁾ Mi iránt érdeklődik a gyermek? *A Gyermekek* VIII. (1914) évf.

Legjobban érdeklődnek, illetve legjobban szeretik a gyerekek a történelmet, melynek valamennyi iskolából összegezett százalékarány száma¹⁾ (elemi: + 79%, polgári: + 16%, gimn.: + 18%), az olvasást (elemi: + 39·8%, természetrajt (elemi: + 19·89%, polgári: + 7·5%, gimn.: + 23%), magyart (polgári: + 3%, gimn.: + 10·7%). Igen kedvezőtlen az arány szám a földrajzra (elemi: + 4%, — 9·29%, polgári: — 2%, gimn.: — 7%), németre (zsidó elemi: — 7·5%, polgári: — 7%, gimn.: — 12·9%), mértanra (polgári: — 2·3%, gimn.: — 5%). A nyelvtant egyetlen elemi iskolában se kedvelik (— 21·1%). Az írást legjobban szeretik az állami elemi iskolában (+ 4%), legkevésbé a szépirást a gimnáziumban (— 7%). A számtant a gimnáziumot kivéve, általában szeretik (elemi: + 22%, polgári: + 2·5%) míg a gimnáziumban 26% nem szereti. A latint csak az alsó osztályosok szeretik, míg a felső osztályosok közül egy se (— 2·73%). A görögöt egyetlen egy tanuló se kedveli, de 12% nem szereti.

Az a kérdés, most már, mivel okolják meg érdeklődésüket a tanulók. Persze legtöbben azért szeretnek egy-egy tantárgyat legjobban, mert könnyű, szép, jó, hasznos, tanulságos, a történelmet, mert hazafias. Az önbírálatot megtalálni már a polgáriban s a gimnáziumban. Tanár miatt is szeretnek egy-egy tantárgyat. Ugyancsak ennek ellenkezője miatt nem szeretik és mert nehéz, nem szereti, nem bírja megtanulni, nem hasznos s ehhez hasonlóval érvelnek. Érdekes, hogy a számtant a gimnáziumban 2% azért nem szereti, mert gyorsan kell beszélni, ugyanezen intézetben 0·8% rossz kalkulus miatt. Érdekesebb megokolások a következők: egy r. k. elemi iskolás (III. oszt.) azt mondja, a rajtot azért nem szereti, mert elhal a keze; tornát egy másik, mert kitörhet a lába. A polgári iskolában egy IV. osztályos fiú azért nem szereti a hittant, mert némileg igazat, némileg nem igaz dolgot ad elő. A latinra a gimnázisták azt mondják általában, hogy nincs rá szükség; ép így a görögre is, sőt egyik-másik a számtant is haszontalannak mondja. A történelemre azért haragszik egyik-másik, mert be kell „válni“. Általában megállapítható, inkább erkölcsi okok azok, melyek az érdeklődést fölkelik vagy lerontják.

¹⁾ + = szeretik; — = nem szeretik.

Miért ?	Szereti ? % -ban					Nem szereti ? % -ban					Miért ?		
	Megokolás	áll.	r. kath.	zsidó	Polgári	Gimnázium	áll.	r. kath.	zsidó	Polgári		Gimnázium	Megokolás
		elemi iskola	fű				elemi iskola	fű					
Könnyű	28	19·8		38·5	21	38	51·7	71·3	48	32	Nehéz.		
Szép	15	11		5·5	10	18	20·9	—	—	—	Nem szereti.		
Jó	9	12		—	—	1	7·7	4·6	1	—	Unalmas.		
Legjobban tudja	5	3·3		—	—	1	—	2·3	—	14	Nem érti.		
Szereti	—	14·3		4·5	6	1	—	2·3	—	0·8	Sokat adnak föl.		
Hazafias szempont	—	11		5·5	6	—	—	6·9	—	—	Nem bírja meg-		
Tanulságos	1	1·1		3·5	6	—	9·9	4·6	16·5	7	tanulni.		
Hasznos	—	2·2		19	8	—	—	—	13	4	Nem hasznos.		
Tanár miatt	—	—		3·5	3	—	—	—	1·5	0·4	Nincs tehetsége.		
Tehetségének megfelelő	—	—	Nem okolták meg.	2	4	—	—	—	—	13	Tanár miatt.		
Észfejlesztő	—	—		—	1	—	—	—	—	0·8	Nincs szüksége.		
Érdekes	1	—		—	10	—	—	—	—	2	Rossz osztályzat miatt.		
											Gyorsan kell beszélni.		

Kihez szeretnél hasonlítani? Miért?

Mig az előbbieket pedagógiai jelentőségű kérdések voltak, ez kiválóan lélektani s rá világít arra, hogy kik jutottak be a gyermeklélek kicsi világába. Kis korban a gyermek rokonérzése a családhoz, annak tagjaihoz kapcsolódik, amit Nógrády adatai szépen mutatnak. Így legtöbben apjukhoz szeretnének hasonlítani (99%); az elemi iskolások (áll., r. k. és zsidó) 76%, a polgári iskolások közül 10% és a gimnázisták közül már csak 32%. Anyjához 34%, utána testvérhez 29%, azután tanulótársak közül választják ideáljukat 26·8%.

A nyilvános élet nagyjaihoz (írók, művészek, feltalálók, politikusok stb.) elemiben 4%, polgári iskolából 17·6%, a gimnáziumból 63·7% szeretne hasonlítani.

A fantáziát ébresztő elvont alakokhoz (Isten, angyal, tündér, király, báró, herceg, lélekész, detektív, szerencsés, okos, jó és becsületes ember, léghajó [mert repülne]) szintén a kisebb korban szeretnének hasonlítani; elemiben 23·72%, polgáriban 10·4%, gimnáziumban 5·2%. Elemiből akad még 5·8%, aki az állatvilágból választja ideálját serdültebb korban ez nem fordul elő; ez az érdeklődés Nagy László szerint a 3—8 éves kor érdeklődési irányának maradványa.

Általában jellemző, hogy a gyermekek választását iskolai tanulmányaik irányítják.

A megokolásban az idealisztikus szempont vezeti a legtöbbet: 116·2%, mert jó, becsületes; 33·3%, mert okos; 16·3%, mert vitéz; 10%, mert dolgozni szeretne; 15·6%, mert hazafias; 10·7%, vallási érzésből; 12·1%, a dicsősége miatt; 6·4%, mert igazságos; 6·5%, az esze; 3·5%, mert költő; 23·2%, mert ügyes, azért szeretne hozzá hasonlítani.

Érdekes, hogy testi szépség miatt a gimnázisták közül csak 1·5%, polgáriból 31%, míg az elemi iskolából 60·5% szeretne hasonlítani.

Ha egybevetjük a morális és anyagi szempontokat, azt találjuk, hogy a morális ok tulsúlyban van a másikkal szemben s ez megnyugtató.

A gyermek esztétikai érdeklődése. Amikor a Magyar Gyermekeket Tanulmányi Társaság adatgyűjtő szakosztálya a gyermek esztétikai érdeklődéséről gyűjtött országszerte adatokat, *Martos Ágostné* kisebbkörű megfigyelést és adatgyűjtést végzett az esztétikai érdeklődés motívumainak megismerésére.¹⁾

E célból a következő kérdéseket tűzte ki megoldásra:

1. Mutat-e a gyermek esztétikai érdeklődést a költemények iránt?
2. Melyek az esztétikai érdeklődés motívumai valamely költemény szemléletekor?
3. Változnak-e ezen motívumok a gyermekfejlődés különböző szakaszaiban.

Eljárása az adatgyűjtésben a következő volt:

1. Elemi fiúiskola III. osztályos, polgári leányiskola I—IV. osztályos gyermekeknek *Arany János: Both bajnok özvegye* c. s a felsőbb leányiskola (tanítónőképző) II. osztályú növendékeknek *Mátyás anyja* és a *Tintás üveg* c. költeményről kellett véleményt írni. Nyert 592 használató adatot.

2. A költeményről tárgyi magyarázatot adott, de *nem* hívta fel figyelmüket a költemény szépségeire azon célból, hogy semmiképen se befolyásolja önálló ítéletüket.

3. Könyv nélkül megtanulták a gyermekek a költeményt.
4. Az adatgyűjtés óráján elszavaltatta a költeményt.
5. Az elmondott költemény közvetlen hatása alatt írásban feleltek a gyermekek ezen két kérdésre:

a) *Tetszik-e nekem ezen költemény vagy nem?* b) *Miért?*

¹⁾ Adatok a gyermek esztétikai érdeklődésének megismeréséhez. A *Gyermek* V. (1911.) évfolyama.

Eredmény.

A gyermek a 9—16 év korhatára között határozott esztétikai érdeklődést mutat a költészet termékei iránt. Ezen esztétikai érdeklődés a gyermekben tetszésben vagy nem tetszésben nyilvánul. Ez esetben az összes feleletek 95% a tetszést, 5% nem tetszést fejezett ki.

Ezen esztétikai érdeklődés motívumai: 1. Értelmi motívumok. 2. Szubjektív érzelmek. 3. Szuggesztív érzelmek. 4. Ösztönszerű érzelmek.

Ezen motívumokról az alábbi táblázat számol be részletesen:

Életkor	Ösztönszerű érzelmek	Szuggesztív érzelmek	Szubjektív érzelmek	Értelmi motívum	Összesen százalékban
10 év	20%	—	66%	5%	91%
11 „	2%	9%	62%	21%	94%
12 „	5%	2%	68%	20%	95%
13 „	—	—	51%	45%	96%
14 „	1%	4%	30%	58%	93%
16 „	—	8%	—	92%	100%
Tetszés					
10 év	—	—	9%	—	9%
11 „	—	—	6%	—	6%
12 „	—	0.5%	0.5%	4%	5%
13 „	—	—	—	4%	4%
14 „	2%	—	5%	—	7%
16 „	—	—	—	—	—
Nem tetszés					

Az ösztönszerű érzelmek, mint alsóbbrendű tetszési motívumok leginkább a kicsinyeknél tapasztalhatók (20%). A 10 éves kortól felfelé mindinkább kevésbé szerepelnek az ösztönszerű motívumok.

Az ösztönszerű érzelmi motívumnál valamivel magasabbrendű a szuggesztív érzelmi motívum. Ezek a 10 éveseknél nem fordulnak elő. Az érettebb korban az arányszámok sajátlagos ingadozásait látjuk s a szuggesztív érzelmek a 10 éves kortól felfelé állandóan szerepelnek a gyermeknél, mint az esztétikai érdeklődés motívuma.

Legnagyobb számmal a szubjektív érzelmek szerepelnek az esztétikai érdeklődés motívumai gyanánt. A legtöbb gyermeknek azért tetszik valamely költemény, mert az abban kifejezett érzelmek megegyeznek az ő saját érzéseivel. A szubjektivitás legnagyobb mértékben a kicsinyeknél van meg és a 12 éveseknél tapasztalható csekély hullámzást leszámítva, mindinkább kisebb mértékben fordul elő, a 16 éveseknél pedig már egyáltalán nem mutatkozik.

Végül az értelmi motívumok szerepléséről azt tapasztaljuk, hogy azok a kicsinyeknél még igen ritkán fordulnak elő (5%). A 11 éves kortól felfelé azonban mindinkább gyakoriabbak. A 12 éve-

seknél kis ingadozást tapasztalunk, mely után fokozatosan nagyobb és nagyobb arányszámokban jelenik meg a gyermek esztétikai érdeklődésében, míg a 16 éveseknél (92%) már csaknem kizárólag értelmi motívumok szerepelnek.

A *nem tetszésnél* legtöbb esetben szubjektív motívumok szerepelnek vagyis a gyermeknek azért nem tetszik valamely költemény, mert az abban kifejezett érzelmek ellentétesek az ő saját érzelmeivel. A 12—13 éves korban azonban elég gyakran találunk értelmi motívumokat a *nem tetszésnél* is. (Azért nem tetszik, mert nem érdekes a tárgy.)

Érdekes jelenség, hogy a fejlettebb korban mindinkább kevesebb azon gyermekek száma (csupán a 14 éveseknél van eltérés), kiknek nem tetszik a költemény, a 16 évesek már mindannyian csak az esztétikai szépet látják a költeményben, nem tetszés náluk már elő sem fordul.

Nem érdektelen a másik idevágó kísérlet, amelyben *Lakatos Lajos* (Rimaszombat) *a gyermek zenei élvezetét*¹⁾ tette vizsgálatá tárgyává abból a célból, hogy az esztétikai elemi érzéseket (ritmus és dallam hatása) megvilágíthassa. A ritmus és dallam hatásánál az a kérdés: vajjon a ritmus és a dallam különböző erővel hatnak-e a gyermekekre? Melyik hat erősebben? S tudatában vannak-e a gyermekek a hatások különbözőségének? Hogy e kérdésekre magyarázatot nyerjen az alábbi kísérleti táblázatot készítette:

1. a) A *g* hangot kb. 16-szor minden ritmus nélkül húzta végig a hegedűn;

b) ugyanazon hangsor bemutatása, de ritmussal és pedig daktilusokkal (— — —). Ritmussal való kísérletezésnél mindig daktilusokat használt.

2. a) A következő hangsor: *d e f i s*, kb. 8-szor ritmus nélkül;

b) Ugyanaz ritmussal.

3. a) A második kísérleti hangsor: *d e f i s* ritmus nélkül;

b) *g* 16-szor ritmussal.

4. a) és b) Ugyanazok a kísérletek, mint 2. a) és b)-nél, de a hangsor: *a h c*.

5. a) és b) Ugyanazok a kísérletek, mint 3. a) és b)-nél, de a hangsor: *a h c* és b) kísérletnél *a* hang (*g* helyett.)

6. a) Ujabb hangsor: *d g h* folytatva ritmus nélkül;

b) Ugyanaz a hangsor ritmussal.

¹⁾ I. A Gyermek IV. (1910.) évfolyamát.

7. a) Hangsor, mint 6. a)-nál ritmus nélkül.
 b) *g* ismételve ritmussal.
8. a) Ujabb hangsor *d g h d* fölfelé és lefelé folytatva ritmus nélkül.
 b) Ugyanaz a hangsor ritmussal.
9. a) Mint 8. a)-nál ritmus nélkül.
 b) *g* ismételve ritmussal.
10. a) D-dur hanglétra ritmus nélkül.
 b) D-dur hanglétra ritmussal.

Ezzel a kísérleti táblázattal experimentált egy tantermű falusi iskolájában (Bácstopolyán) Lakatos. Amikor a szükség követelte, minden osztályt külön vizsgált, ahol pedig megengedhető volt, több osztályt összecsapott. A felső fokot a 10—12-, a közép fokot a 8—9 éves-, az alsó fokot 6—7 éves gyermekek alkották.

A gyermekeknek mindig 2—2 egy szám alatti kísérleti feladatot játszott el, s azután erre a kérdésre „*Mi hangzik szebben?*“ az írásbeli nyilatkozatot mellőzve egyszerűen szavaztak.¹⁾

Az eredmény következő volt:

A 6—8 éves gyermekekkel végzett kísérletek azt igazolták, hogy az e korban a ritmus és dallam behatása között különbséget tenni még nem tudnak.

A 9 éves korban kezdődik a megkülönböztetésre való képesség s e korban mulatkozik a ritmus iránti előszeretet.

Míg a felső csoportban a ritmus sokkal erősebb benyomást gyakorol, mint a dallam s érzékileg képesek különbséget tenni a dallam és a ritmus között.

Végül a zene élvezete fiatalabb gyermekeknél tehát nem más, mint az esztétikai elemi érzetek fölköltése a zene ritmusa által.

A gyermek képzelete. Lukácsné Szász Irén azzal kezdi „*A gyermek képzeleté*“ -ről irt tanulmányát,²⁾ hogy a gyermek képzelete, szemben annak bújja gazdagságú hitével, gyenge; gyenge főképpen azért, mert kevés a gyermek tapasztalata, fejletlen a gyermek értelme. A gyermek ugyanis nem látja azt a számos és nagy különbséget, amely az ő primitív babáját a valóságos embertől elválasztja. Neki hiányos, vázlatos fogalma van az embernek csak a külsejéről

¹⁾ Minthogy a gyermekek feleleteiben mindig nagy szerepet játszik a szuggesztio, azért az ily kísérletekben az eredmény tisztasága érdekében föltétlenül írásbeli feleletet kell kivánni. A szerkesztő megjegyzése.

²⁾ I. „*A Gyermek*“ VI. (1912.) évfolyamát.

is. A fából meg a rongyból való baba és az ember képzetének az összekapcsolásában csak *mi* látjuk nagy különbségeknek az áthidalását. A gyermek szemének nagyon is hasonlatos dolgok azok. Neki könnyü, egy darab fát a baba karjának elfogadnia. Ő nem ruházza fel a darab fát a karnak minden tulajdonságával, nem bírja azt, de nincs is rá szüksége, mert neki ezek a tulajdonságok *nem hiányzanak*. A darab fa végére nem képzele oda a kezét, az ujjakat, mert nem is veszi észre azt sem, hogy nincsenek ott. Ép úgy nem veszi észre azt sem, hogy a baba karja nem mozog és még sok egyebet. A felnőtt a maga szemével nézi a gyermek játékát, *elképzele* a maga gazdag képzetanyagával, mi mindent *képzelehet* a gyermek az ő fababájához és akkor azt mondja: „Mennyivel gazdagabb a gyermek képzelete, mint az enyém!” Pedig a gyermek felét sem képzele el annak, amit ő helyette elképzele. Egy másik példa. Egy kis gyermek a fát pirosra színezi. „Pirosra!” — gondolja a felnőtt ember — „milyen fantasztikus ötlet!” Ámde meg kellene gondolni, hogy a kicsi gyermek a dolgok állandó és esetleges tulajdonságait nem igen tudja egymástól megkülönböztetni. Ha mi, felnőttek, valami piros virágzásba borult fát látunk, ez a látvány minket szokatlanságánál fogva meglep, sőt meg is ragad. A kicsi gyermeket azonban nem. És pedig azért nem, mert ő nem tudja, hogy a fának — zöldnek kellene lenni; semmi esetre sem tudja olyan jól, mint mi. A kis gyermek nincsen, mint a felnőtt ember, annak világos, biztos, határozott tudatában, hogy a zöld szín a fának állandó tulajdonsága és nem olyan esetleges, mint pl. ruhájának a színe. És éppen azért a piros fa csak a felnőtt ember másfajta, fejlettebb értelmének olyan fantasztikus ötlet; a gyermek szempontjából és az ő lelki működésének megítélésénél ez a szempont a fő, semmivel sem fantasztikusabb, mint a piros ruha. Ime, sokszor úgy látszik, hogy a gyermek nagyon is különböző dolgok között lelte meg a kapcsolatot és hogy gazdag képzetanyaggal dolgozott. Pedig valójában az történik, hogy az egymástól távoleső dolgok között nem veszi észre a durva különbséget és éppen tapasztalatainak a szegénysége kelti a nagy fantázia látszatát.

Egyébként a játszó gyermek fantáziája erősen szubjektív irányú. Nem annyira a játékszer, inkább a saját személye körül forog. Nem annyira a babát képzele gyermeknek, hanem magát a gyermek gondozójának, nem annyira a pálcat, a széket lónak, hanem inkább magát lovasnak. Nem is ló neki az a pálca, az a szék, amíg ő lovas módjára rá nem ült.

A játék és a mese a fantáziának nevelőeszköze.

Lukácsné Szász Irén azt tartja, *amíg a gyermeknek bizonyos dolgokról helyes, tiszta, a valóságnak megfelelő képzelei nincsenek, addig ne nyujtsunk neki azokról a dolgokról képzeleti képzetet*, mert ha ezt tesszük, akkor a gyermek a képzeleti képzetet nem tudja megkülönböztetni a reális képzettől. A legkisebb gyermeknek tehát a *valóság* meséi valók, az igazi és gyönyörű életnek, a természet és ember életének a meséi. Csak később, körülbelül 8 éves korban, következhetnek az *állatmesék*. A sorrendben ezek után tenné, arra az időre, amikor már némi földrajzi és történelmi ismeretre tett szert a gyermek, a *mondákat és regéket*, amelyeknek a reális valósággal való kapcsolata a legbensőbb, legrejtettebb. Ezek a valóságnak az emberi vágyak, álmok szülte átváltoztatásai, olyan ábrándvilágból valók, amelynek megértésére a kis gyermek még nem lehet érett. Hogy a gyermekmesék megválogatása éppen fordított sorrendben szokott történni, annak közvetlen káros hatása a gyermeki értelem megtévesztése. Ezzel magyarázza azt az észletét, hogy a gyermekek 8—9 éves korban sajátságos ellenszenvet, sőt fokozódó gyűlöletet tanúsítanak a fantasztikus tündérmesék iránt.

A gyermekfantázia, különösen a teremtő fantázia megismerésére a 7, 8, 9 és 10 éves gyermekekkel végzett kísérleteiről a következőképpen számol be:

Megfigyelései szerint a 7 éves gyermek szűkebbkörű fantáziája *csak* az emberi életjelenségek körül forog. De a haladó korral a gyermek érdeklődésének és ezzel együtt fantáziájának a képzetköre bővül és pedig már a 8 éves korban is, mindinkább a *természeti* tünemények felé terelődik. Ám azért az előbbi érdeklődéskör nem vész el, hanem az újjal kapcsolódik. Ez a kapcsolat előbb csak külső és nem egyéb, mint az emberi életjelenségeknek a természet színterére helyezése. Az események a szabad erdőben, mezőben folynak le, melynek szépsége megilleti a gyermek lelkét. Haladásnak tekinthető, ha az ember és természet életének *egymásra hatása* adja meg a kettő közötti kapcsolatot. Az emberi élmények nemcsak a természeti jelenségek közepette folynak le, hanem azoknak a hatása alatt is.

Ám a gyermek gondolkodó ereje szinte szemlátomást nő, nem hosszú évek, hanem kicsike hónapok időtartama alatt. Már a 9—10 éves gyermek elméjében szépséges képzetkapcsolások lépnek fel, olyanok, melyeknek azelőtt nyomát sem láttuk.

A megszemélyesítésre való képességet a gyermek csinálta

mesékben 9 éves gyermeknél észletem először, 7—8 évesben egyetlen egyszer sem, a 9—10 éves korban is csak a jó tehetségű gyermekeknél fordul elő. Ez is határozottan tanúsítja, hogy nem a kisebb, hanem a nagyobb gyermek képzelete alkalmas a fantasztikus képek befogadására. Például idéz két mesét, melyek a személtátra készültek, utasítás, magyarázat nélkül, csupán a témáját „írjatok mesét a napsugárról” adta meg.

Mese a napsugárról. Volt egyszer egy király. Úgy hívták, hogy Nap. Nagyon öreg volt és sok-sok aranya volt neki. Mázsánként szórhatta a földre az aranypénzt az égből. Mert az égen lakott. Voltak neki lándzsásai, akik lándzsáikkal mindennap átszúrták azokat a szegény felhőket. A lándzsásokat úgy hívták, hogy napsugarak.

Mese a napsugárról. Egy asszony az erdőben járt fát vágni. Mikor hazajött, otthon elbeszélte a gyermekeinek, mi történt az erdőben: „Nagy csata tört ki a Hó-király meg a Nap-király között. Azért, mert a Nap-király azt akarta, hogy a Hó-király vegye feleségül a lányát. A Hó-király ezt nem akarta megtenni. A Nap-király ekkor betört a Hó-király országába. Harcosai, a napsugarak, megölték a Hó-király katonáit, a hópelyheket.

Abból a célból, hogy megállapíthassa, vannak-e és milyen hatással a gyermek képzeleti tevékenységére a tárgyról szerzett reális ismeretek, a következő kísérletet végezte:

Iratott mesét a *hóvirágról*, minden beavatkozás és ráhatás nélkül. Másnap, minden gyermek kapott egy hóvirágot s azt alaposan letárgyalták (részeikre szedték stb.) amint azt a természetrajzi tanításban szokás. Az eredmény az volt, hogy a *reális ismeretek táplálták, gazdagították a gyermek fantáziáját.*

Ime a mesékből:

Az első mese, a hóvirágról, mielőtt tanultak volna róla:

Mese a hóvirágról. Kisütött a nap. A hóember olvadozik. A hegyekről csurog le az elolvadt hó. A mezőn valami fehérlevelű virág kukuskál ki a fűből. A szára zöld. A közepe sárga. Csak egyedül van a nagy mezőn. Mi lehet ez a szép kicsike virág?

Ugyanazon gyermek harmadnap, a hóvirág megtanítása után, ezt írta:

Mese a hóvirágról. Hóvirág néni a föld alatt nagyon megéhezett. A földből szitt magába ennivalót; annyit, de annyit evett, hogy nagyon hamar megnőtt. És még fehér paplan fedte a földet, amikor kibújt a földből. Nagyon fázott és vissza akart menni, csakhogy nem lehetett, mert aki egyszer már kibújt a földből, annak többé nem lehet vissza bújni. El kezdett jajgatni: „Jaj, jaj, fiaim, huzzatok le!” De a fiai sem tudták lehúzni. Szegény hóvirág néni megfagyott.

A kísérleti mesék élénken tanúsították, hogy a *reális tudás megtermékenyíti a fantáziát*. Ami dologról a gyermekeknek világosabb és több reális ismeretük volt, arról szebb, ügyesebb mesét tudtak írni.

Meséken kívül gyermekrajzokkal is kísérletezett, amelyek szintén sokféle szempontból adtak alkalmat a fantázia vizsgálatára. Ebből csak két megjegyzést: már a mesék vizsgálatakor tapasztalta *Lukácsné Szász Irén*, hogy a kisebb gyermekek munkáiban kevés vagy éppen semmi cselekmény sem fordult elő, a nagyobbakéban a korral haladva lassan-lassan több. A mese illusztrálásokban még feltünőbbben lehetett azt tapasztalni: a kisebbek lerajzolták a mesékben előforduló személyeket, tárgyakat, de nem fűztek azokhoz semmi cselekvést; a nagyobbak többnyire jeleneteket és cselekményeket rajzoltak le.

A gyermek és a mese. A Magyar Gyermektanulmányi Társaság adatgyűjtőszakosztálya vizsgálati körébe vonta a gyermek és a mese között lévő viszony tisztázását. E célból országos adatgyűjtés végzett,¹⁾ mely kiterjedt 3 éves kortól a 19 éves korig. Az adatokat *Nógrády László dr.* dolgozta fel. Az erről szóló dolgozat megjelent „A Gyermek“ VIII. (1914.) évfolyamában.

1. *A gyermek mese szeretete.* E kérdést nem azért adták fel a gyermekeknek, hogy azt az általános tapasztalatot, hogy a gyermek szereti a mesét igazolja, hanem azért, hogy adatokat nyerjünk arról, hogy a mese szuggesztív határa meddig terjed.

Az adatok szerint a gyermekek jó része a mesét még 18—19 éves korában is szereti (fiúk 40%, leányok 92%). A mese szeretetében mégis van különbség a fiúk és a leányok között. A mese kedvelése a fiúknál a 14 éves korhatártól feljebb fokozatosan gyöngül, míg a leányoknál ez nem állapítható meg az alábbi táblázaton.

A mese kitartó szeretete bizonyos tekintetben rácsúfol azokra, akik azt vélik, hogy a gyermek, mihelyt megtudja azt, hogy nem igaz, elveti a mesét és többé ép ezen csalódása miatt nemcsak nem olvas mesét, de meg is utálja.²⁾ A mesét az igazságában hívó

¹⁾ V. kérdőív: *Nógrády László dr.*: A mese hatása a gyermekre. 1913.

²⁾ V. ö. *Lukácsné-Szász Irén* következő soraival: Tapasztaltam, hogy a gyermekek kb. 8—9 éves koruktól kezdve gyakran sajtóságot ellenszenvet, sőt néha a korral fokozódó gyűlöletet tanúsítanak a fantasztikus tündérmesék iránt. Szerintem ennek a haragos ellenszenvnek a magyarázatát abban találni meg, hogy a gyerme-

gyermek sem azért szerette, nem az volt a fő, hogy való-e az, amit hallott, nem az volt a fő, hogy a Kása hegyen *valóban* átte-e magát a mese hőse stb., a valóságot a gyermek nem kereste, mert a válótlanságról sem volt fogalma. A gyermek úgy vette a dolgot, amint eléje került s a fő az volt, hogy aktusokat látott, cselekvényimpulzusok érték, melyek lelkét is cselekvésre ösztönözték.

Kérdés most már az, hogy azok, akik a mesét nem szeretik, miért nem s mikor, melyik korhatáron veszi ez kezdetét. (l. az alábbi táblázatot).

	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	
A mesét szereti	é v e s e k													
Fiúk	100	93·3	90·7	96·8	94·3	86·5	89·3	70·8	56	54·5	59·6	40	40·5	
Leányok	100	100	100	96·2	92	92	85·5	81·5	79·2	80·8	68	92·4	—	
A mesét nem szereti														
Fiúk	—	6·7	9·3	3·2	5·7	13·5	10·7	29·2	44	45·5	40·4	60	59·5	
Leányok	—	—	—	3·2	8	8	14·9	18·5	28·8	19·2	32	7·6	—	
Miért nem szereti a mesét?														
nem igaz meg- unta gyere- kes	{ fiú	—	—	100	—	100	—	66·6	43·7	18·18	20·9	38·85	40	33·3
	{ leány	—	—	—	—	11·8	41·65	41·05	14·3	10	66·66	60	33·33	—
	{ fiú	50	—	—	—	—	—	33·3	18·1	9·09	5·2	5·55	—	—
	{ leány	—	—	—	67	82·3	38·1	24·99	21·42	30	—	40	33·3	—
	{ fiú	—	—	—	—	—	—	—	31·2	45·4	42·1	16·65	33·3	22·2
	{ leány	—	—	—	16·5	—	—	—	28·6	—	—	—	—	—
mást (reg.) olvas	{ fiú	—	100	—	—	—	—	—	6·2	9·09	26·5	38·85	26·6	22·2
	{ leány	—	—	—	16·5	5·9	—	33·32	35·7	40	33·33	—	33·3	—
csunya	fiú	50	—	—	33·3	—	—	—	—	—	5·2	—	—	—
komo-lyabb dologg. foglalk.	{ fiú	—	—	—	66·6	—	—	—	—	18·18	—	—	—	22·22
rémés	leány	—	—	—	—	—	16·66	—	—	—	—	—	—	—

A fiúk között a 8 éves korhatáron kezd mutatkozni először tömegesebben (6·7%) az, hogy nem szereti a mesét, a leányoknál csak 10 éves korban (3·2%). Ez azonban csak szórványos jelenség, nagyobb arányokat a fiúknál 12 éves korban (13·5%), a leányoknál

keket kisebb korokban megtévesztik a nem nekik való mesékkel. Nagyobb korokban aztán gyanus szemmel néznek minden hasonló mesére, gondolván, hogy ismét be akarják őket csapni. . . (l. A gyermek képzelete. A Gyermek VI. (1912.) évf. 174 s. köv. 1.)

pedig 13 éves korban (14^{9/10}) ölt. Ez lenne tehát a mese zavar-
talan élvezésének korhatára. Ezen véleményemet megerősítik az
adatok más oldalról is. Ugyanis a gyermekek erre a kérdésre, hogy
mióta nem szeretik a mesét, legnagyobbbrészt a 10—13 évet jelöl-
ték meg.

2. *Melyik mesét szereti a gyermek legjobban?*

Nógrády a következő összeállítással felel a feltett kérdésre.

Legkedvesebb mesék a következők:

	<i>Füük:</i>	<i>Leányok:</i>
7 éves korban	{ <i>Tündér</i> , rabló, történeti tárgyú mesék és Hamu- pipőke.	<i>Tündér</i> , Hamupipőke, Hófehérke és Robinson.
8 " "	{ <i>Hamupipőke</i> , Hüvelyk Matyi s <i>Robinson</i> .	<i>Tündér</i> mese, <i>Hamu- pipőke</i> , Hófehérke s <i>Robinson</i> .
9 " "	{ <i>Tündér</i> , állat, történeti mesék, <i>Hamupipőke</i> s Verne.	<i>Tündér</i> , <i>Hamupipőke</i> , Hófehérke s János vitéz.
10 " "	{ <i>Tündér</i> , állat, törté- neti, Mackó utazása és Robinson.	<i>Tündér</i> , állat, törté- neti, Hófehérke.
11 " "	{ <i>Tündér</i> s állat mesék.	<i>Tündér</i> , Hamupipőke s Hófehérke.
12 " "	{ <i>Tündér</i> , állat, Dörmögő Dömötör.	<i>Tündér</i> , Hamupipőke Hófehérke.
13 " "	{ <i>Tündér</i> , történeti, állat.	<i>Tündér</i> , boszorkány, tanulságos, Hófehérke.
14 " "	{ Állat, történeti, kalandos.	<i>Tündér</i> , tréfás, Hó- fehérke.
15 " "	{ <i>Tündér</i> , történeti, ka- landos, tanulságos.	<i>Tündér</i> , tanulságos, Grimm mesék.
16 " "	{ <i>Tündér</i> , történeti, kalandos, tanulságos, állat.	<i>Tündér</i> , állat.
17 " "	{ <i>Tündér</i> , népmese, állat, történeti, tanulságos.	<i>Tündér</i> , népmese, rabló- mese, állat, kalandos és bibliai mese.
18 " "	{ <i>Tündér</i> , állat, történeti.	<i>Tündér</i> , állat, kalandos.

Fiúk : *Leányok :*

19 éves korban } A nép és tanulságos mese. Adat nem volt.

Ha ezek alapján a főmesetípusokat megállapítjuk, a következő eredményt kapjuk :

A legjobban szeretett mesék fő típusai		7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	
		é v e s e k													
<i>Fiúk</i>	%	25	30.38	17.24	21.3	24.6	29.4	16.9	24.8	14.28	14.58	25.9	23.8	18.75	
		Tündér	Hamu- pipóke	Történeti	Állat	Tündér	Tündér	Tündér	Állat	Történeti	Történeti	Állat	Tündér	Népmese	
<i>Leányok</i>	%	56.8	7.44	30	21.21	25.45	22.45	27.16	34.68	19.16	55	11.11	44.5		
		Tündér	Hófehérke			Hamu- pipóke	Tündér		Hófehérke	Tündér					

A *fiúknál* a főmesetípusok: a tündérmese (7, 11, 12, 13, 18 éves korban), Hamupipóke (8 év), állatmese (10, 14, 17 év) és a népmese (19 év). A *leányoknál* a főmesetípusok: Hófehérke (8, 9, 10, 14 év), Hamupipóke (11 év), tündérmese (7, 12, 13, 15, 16, 17, 18 év). Végeredményképen pedig: *mind két nembeli gyermekeknek legkedvesebb meséje a tündérmese.*

3. *Melyik mesét szeretik a gyermekek legkevésbé?*

Ha fontos tudni azt, hogy melyik mesét szereti legjobban, fontos az is, hogy milyen meséket nem szeret s a nem szeretett mesék közt melyeket szereti legkevésbé a gyermek.

	<i>Fiúk :</i>	<i>Leányok :</i>
7 éves korban	} A rablásról szóló.	} Piroska és a farkasról szóló.
8 " "	} Rablásról, - népmese, Mackó, állatmese.	} Borsszem Jankó, állatmese.
9 " "	} Tündérmese, rablásról és halálról szólókat.	} Tündérekről, állatokról, vigmesét, Hamupipókékat.
10 " "	} Rablásról szóló, állatokról, szellemekről.	} Rablásról, tündérekről, boszorkányokról, ördögökről, állatokról.
11 " "	} Rablásról, történeti, boszorkánymeséket.	} Rablásról, rémes, boszorkány, ördögökről, tündér, állat s csatákról.

	<i>Fiúk :</i>	<i>Leányok :</i>
12 éves korban	Rablásról, rémes, tündérekéről.	Rablásról, rémes, tündér s történeti tárgyú.
13 " "	Rablásról, rémes, boszorkány, tündér, állat s szomorú meséket.	Rablásról, rémes, boszorkány, tündér.
14 " "	Rémes, boszorkány, tündérekéről.	Rablásról, rémes, boszorkány, halálról szóló
15 " "	Rablásról, rémes, tündér, állat.	Rablásról, rémes, tündér, állat.
16 " "	Rablásról, rémes, tündér.	Rablásról, rémes, halálról.
17 " "	Rémes, boszorkány, tündér.	Rablásról, boszorkány, állat.
18 " "	Rablásról, rémes, tündér, állat.	Rablásról, rémes, boszorkány, tündér, állat, a nem igaz meséket.
19 " "	Rémes, boszorkány, állat, a nem igaz meséket.	Adat nem volt.

Mindenesetre feltűnik, hogy az anyyira kedveltnek feltüntetett tündér és állatmese is gyakran szerepel, mint nem kedvelt mese. Ez nem cáfolja az előbbieket, oka *Nógrády* szerint az anyag feldolgozási módja. Ő ugyanis külön dolgozta fel a kedvelt és külön a nem kedvelt mese adatokat, tehát ez utóbbi adatokban a tündér és állatmese nem a legkedveltebb, hanem a különböző nem kedvelt mesefajok közti relativ viszonyt tünteti fel.

Ha nézzük az adatokat, azt tapasztaljuk, hogy a gyermek egyéniség szerint változik egy-egy mesefaj kedvelése és nem kedvelése. Egész csomó ilyen felelet van az adatokban, szeretem a tündérmesét, mert nagyon szép; a másik pedig nem szereti, mert nagyon csunya. Ami tetszik egyiknek, nem tetszik a másiknak, s mikor a legjobban kedvelt mese típusként a tündérmesét jelöltük meg, csak azt akartuk konstatálni, hogy a gyermekek többsége ezt kedveli. S ha most már azt mondjuk, hogy a legtöbb gyermek az *ijesztő meséket* nem kedveli, tehát ez a mesetípus a legkevésbé kedvelt, szintén csak azt jelzi, hogy a gyermekek többsége nem kedveli az olyan meséket, melyekben félelmes elem van. És ha azon mesefajokat, melyben ijesztő elem van, egy mesetípusnak vesszük, akkor azt találjuk, hogy a legkevésbé szeretett mesefajta

az, melyben félelmes, ijesztő elem van. Ezt az is megerősíti, hogy a nem szeretés oka nemcsak a rabló s boszorkány, stb. ijesztő meséknél a félés, hanem az egyébként legkedvesebb tündér s állatmeséknél is, mert egy-egy gyermek-egyéniiségre még a tündér s az állatmesék egy-egy eleme is ijesztőleg, izgatón, félelmet keltően hat (így kerülnek a tündér s állatmesék a nem kedveltek közé.) A következő tábla százalékszámokban mutatja be a nem szeretett meséket és a motívumokat.

A legkevésbé szeretett mesetípusok	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	
	é v e s e k													
Bemondás szerint különválasztva a mesetípusok	%	49-98	43-85	25	27-27	22-22	15-54	25-21	27-5	19-38	35-52	35	28-56	24-99
	Fiúk	Rablásról szóló	Babszem Jankó	Tündérekről	Állatmese	Boszorkány	Rablásról	Boszorkány	Tündérekről	Rémes	Tündérekről	Tündérekről	Rémes	Rémes Nem igaz
	%	60	23 07	13-62	16 60	19-44	15 5	34 32	31-2	19-98	35-5	33-33	28-56	—
	Lányok	Piroska és a farkas	Áll. tmese	Hófehérke	Rablásról	Rémes	Rémes	Rémes	Boszorkány	Rablás, rémes, tündérek	Rablásról	Állatmese	Tündérekről	—
Az ijesztőmotívumú mese típusokat egybevéve	%	49-98	43-85	25	35-39	51-08	46-63	52-48	40	45-2	28-86	45	57-12	41-65
	Fiúk	Ijesztő	Babszem Jankó	Ijesztő Tündér	I j e s z t ő									
	%	60	23 07	13-34 13-62	42-66	60 85	40-46	74-88	74-2	43-62	71-20	53-98	42-84	—
	Lányok	Piroska és a farkas	Állatmese	Ijesztő Hófehérke	I j e s z t ő									

4. Miért fél a gyermek a mesétől?

A gyermekek ezt vagy azt a mesét leginkább vagy azért nem szeretik, mert nem érdekes¹⁾ vagy azért, mert félnek²⁾ a mesétől

1) Ezen elnevezés alá foglalta a „nem érdekes, megunta, nem tetszik, nem érdekli, nem jó, nem szép, sokszor hallotta“ megokolásokat is.

2) Ide tartoznak a „fél, nem tud aludni, gyilkosság van benne, borzalmas, rablás van benne, vele is megtörténhet, boszorkány van benne, szellemekről van szó“ megokolások is.

(többben okolnak még azzal is, hogy szomorú, nem igaz, nem neki való, stb.)

A 6 éves leánygyermek azért nem szereti Piroska és a farkas mesét, mert megeszi a farkas, mert őt is megeheti, mert a farkas csunya, rossz. Ebben a megokolásban benne a félelem s ez a félelem csak biológiai lehet. De mikor meg is okolják, hogy miért félnek a mesétől, (7—8 éves korban kevesen okolnak) sokan csak egyszerűen azt mondják félnek. Ez a megokolatlan félelem is biológiai lehet csak. Félnak a rablóktól, a kisértettől, az ördögtől, a farkastól, medvétől, félnek a sárkánytól, boszorkánytól, sőt Hófehérkétől s a tündérektől is, mert nem kell szükségkép félelmes elemnek (rabló, kisértet) lenni a mesében, elég a gyermek félelmének előidézésére a fantasztikus is. Egészen bizonyosak lehetünk abban, hogy a kisebb gyermek félelmének oka biológiai: fél, mert az, ami a mesében történt, vele is megeshet. A boszorkány őt is elvarázsolhatja, a medve és farkas megeheti, a hétfejű sárkány megtámadhatja stb.

Ez a biológia félelem a mese igazhivés határán jóval túl terjed az adatok szerint, tehát még akkor is félnek, mikor már nem hiszik azt, ami a mesében történik. Ennek az ösztönszerű félelemnek bizonyága az a megokolás, hogy vele is megtörténhet. Ezzel okolnak: a fiúk 9, 11, 12, 14, 15, 17 éves korukban. — A leányok 13, 15, 17 éves korukban is. A 14—17 éves korban már csak ösztönszerű lehet a félelem vagy beidegzett.

A haláltól, a kisértettől, boszorkánytól, ördögtől stb. csak a gyermekkorban beidegzett félelem emlékek miatt félhet a 14—19 éves gyermekifjú. Én azt hiszem, hogy a gyermek félelme e három kategóriába tartozhat: biológiai, később ösztönszerű s beidegzett.

Amilyen jótékonyan hat a gyermek biológiai életére s amennyire fontos tényezője az ő fejlődő testi és lelki épületének a jó, vidám, kedves mese, ép anyyira, sőt még fokozottabb mértékben káros a félelmes elemet tartalmazó.

De nemcsak a kisebbkorú gyermekre káros, káros a fejlődés későbbi idejére is, mert e félelem beidegződik s nemcsak idegességi diszpozíciókat s elváltozásokat hoz létre a szervezetben, hanem károsan befolyásolja az egyéniség, a morális karakter kifejlődését is.

5. *A mese milyen hatással van a gyermek aktivitására.*

Ezt kutatta adatgyűjtésünk azon kérdése: játszottál-e vagy cselekedtél-e valamit a mese hatása alatt s mi volt az?

A mese a lélek mélyén csendben végzi építő vagy romboló

munkáját, vajmi kevés az, ami belőle olyan formát ölt, hogy láthatjuk is. Erre vallanak az adatok is.

A kisebb gyermek nem is ad feleletet erre a kérdésre, vagy azt mondja: a mesét csak hallgattam, az csak mese. Csak a 6—8 éves korhatáron tud beszámolni arról, hogy a mese hatása alatt cselekedett-e valamit. S minél idősebb lesz a gyermek, annál határozottabb ez a beszámolás.

Érdekes, hogy a leánygyermeknél erősebb a mese játékra indító hatása. Míg a fiúknál a játszó aktivitás adatainak százalékszám a 30%-ot 5 év határán (a 10, 11, 14, 15, 18), a 40%-ot 4 év határán (12, 13, 16, 17) éri el, illetőleg haladja meg, s csak a 19 év határán megy túl az 50%-on (58.33), addig a leánygyermeknél a 30% 3 év határán (10, 12, 13), a 40%-ot 2 év határán (9, 15) éri el, illetőleg haladja meg, de az 50%-ot 4 év határán (8, 14, 17, 18) nemcsak eléri s meghaladja, hanem 16 évesek határán még a 60%-on (61.15%) is fölül áll. A mese szuggesztív hatása, amint már az előbbiekből is láttuk, erősebb a leány, mint a fiúgyermeknél.

Összeállította azt is, hogy mely mesék indítják játékra a gyermeket, s melyek ezen mesék főtipusai.

A játékra a fiúgyermeket több mesetípus indítja, mint a leányt. A fiúgyermeket játékra indító főmesetípusok közt ott van Jancsi és Juliska (8 éves), Hófehérke (9, 14, 15), Mackó utazása (10), Robinson (11, 19), a boszorkány mese (12), az indián mesék (13, 14, 16), az állatmese (14, 15) stb., ezzel szemben a leányoknál csak két ilyen főmesetípust állapíthattam meg; ezek Jancsi és Juliska (8. év) s Hófehérke (7, 9, 10, 11, 12, 15 év); a 13, 14 s a 16—18 évesektől nem kaptam adatot.

A mese játék hatásának főtipusai	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
	é v e s e k												
Fiúk	—	50	33.3	12.5	29.9	8.14	38.85	10.52	9.09	5.88	7.14	—	8.33
	—	Jancsi és Juliska	Hófehérke	Mackó utazása	Robinson	Boszorkány m.	Indián tört.	Indián, állatm. Hóf.	Hófeh., kísért., áll. m.	Indián kísérteties	Piroska és a farkas	Nem mondták be	Robinson Tündér m.
Lányok	100	50	42.84	19.98	40	29.36	—	—	9.99	—	—	—	—
	Hófehérke	Jancsi és Juliska	Hófehérke	Hófehérke	Hófehérke	Hófehérke	Nem mondták be	Nem mondták be	Hófehérke	—	—	—	—

Azaz: a fiúgyermeknél játékra indító fő mesetípus az, amelyben a cselekvő aktivitás igen erős (Robinson, Mackó utazása, az indián mesék), míg a leányoknál a sok érzelmi elemet tartalmazó Hófehérke meséje.

A mese hatása alatt játszott játék típusokban is eltérnek a fiúgyermek a leánygyermekektől. A fiúgyermek általában rablós-dit játszanak (9, 11—13, 15—17 évesek), azonkívül társasjátékot (10 év). A leányok nagyobbrészt csak egyszerűen jelzik, hogy eljátszották a mesét.

Érdekes, hogy a leánygyermek 11 évtől egészen 18 évig beszámolnak olyanról is, melyből megállapítható, hogy rájuk a mese morális hatást gyakorolt, (Pl. azt mondják: eltúrtem, ha más bántott, alamizsnát adtam, mást nem csúfoltam stb.) a fiúknál csak a 14, 16, s 17. korhatáron találhatni ennek nyomát; továbbá míg a fiúknál a mesének a kalandra, utazásra, (egyik-másik elmondja, hogy tényleg útra is kelt) indító hatását a 12, s 16—19. évig megtaláltam, addig efféle hatást a leánygyermeknél csak egyszer, a 16. évben találtam.

A gyermek játéka. A Magyar Gyermektanulmányi Társaság adatgyűjtő szakosztálya 1911-ben a következő két kérdésre gyűjtött az ország különböző iskoláiba járó gyermekektől adatokat: 1. *Miféle játékot szoktatok játszani?* 2. *Ezek közül melyiket szeretik legjobban játszani? Miért?* A beérkezett közel hatezer adatot Nógrády László dr. dolgozta fel.¹⁾

Az adatok a következőkre tanítottak: sem a fiúk (normálisok), sem a leányok (normálisok) nagyobb érdeklődést a művészi jellegű játékok iránt nem mutatnak. A fiúk 7. és 18. életévében látunk valamivel erősebb érdeklődést a művészi játék iránt, a leányoknál sehol, de ezen érdeklődés is eltörpül a más játékfajok iránti érdeklődés mellett s úgyszólván alig jöhet figyelembe. Nagyobb érdeklődést csak a nem normális (vak) gyermekeknél tapasztalunk, a fiúknál a 10—12, a leányoknál a 13—14 éves korban. De ezen érdeklődés is elenyészőnek mondható, ha a többi játékfajok iránti érdeklődésre gondolunk. Ne vegyük azonban pusztán a művészi jellegű játékok iránti érdeklődést, számítsuk még hozzá a kézügyesítő, a felnőtteket utánzó és a táncszerű játékot is, akkor is azt találjuk, hogy ezen adatok sem vallanak arra, hogy a gyermek azon játékokat kedveli, melyekben a művészi tevékenység a jellemző.

¹⁾ 1. Nógrády L.: A gyermek és a játék. „A Gyermeke” VI. (1912.) évfolyama.

Mifele játékot szoktatok játszani?

Játékfajok	é v e s e k										16	17	18	19	20	21			
	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12							13	14	15
Művészi jellegű ...	—	—	—	—	5·92	—	0·98	3·48	6·2	8	3·82	8·8	2·95	1·6	0·66	10·4	3·03	—	—
Kézügyesítő	—	—	—	—	1·48	—	0·62	0·34	0·02	—	—	0·3	0·31	0·32	0·72	2·08	3·03	—	—
Valamieszköz-zel	12·7	9·6	21·4	26·5	34·78	16·12	18·1	4·08	6·5	8·2	0·67	0·5	—	—	—	—	—	—	—
Babával ...	4·1	—	18·3	8·48	1·48	0·78	28·3	19·2	7·5	11·9	12·77	5·3	0·99	—	—	—	—	—	—
Felnőtteket utánzó ...	42·2	2·92	36·7	26·5	19·24	26·78	7·54	7·89	4·1	5	3·98	12·24	0·2	0·64	—	—	—	—	—
Tánc ...	—	—	—	—	—	—	—	—	0·02	—	—	—	0·5	9·54	0·66	—	—	—	—
Házi foglalkozás	—	2·8	—	7·48	7·77	5·72	1·94	2·68	3·3	1·8	2·1	—	0·5	—	—	—	—	—	—
Sport	—	—	—	—	0·74	1·3	2·70	1·86	22·2	5·3	15·36	3·99	6·94	9·22	12·96	49·92	12·12	42·9	100
Testedző ...	4·1	13·4	5·1	7·48	6·66	1·82	13·5	29·05	23·6	38·89	29·74	5·3	39·6	55·33	20·1	20·8	45·45	14·3	—
Társas ...	36·7	43·2	12·2	22·79	0·74	29·12	23·4	27·5	19·2	13·6	21·4	6·7	37·7	5·4	0·66	2·08	12·12	—	—
Észfejlesztő ...	—	—	—	—	—	—	0·6	0·68	0·5	1·8	1·51	2·8	7·7	10·2	1·32	8·32	24·24	14·3	—
Tudományos	—	—	—	—	—	0·78	1·3	0·6	0·62	0·4	4·66	1·3	0·31	2·9	60·78	6·24	—	28·5	—
Gyűjtés ...	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1·4	—	—	—	—	—
Nyeréskedő	—	—	—	1·21	1·85	1·3	0·8	2·47	5·4	3·2	2·1	2·3	1·6	2·23	0·66	—	—	—	—
Semmiel ...	—	—	7·6	—	19·24	—	—	—	—	—	—	1·8	—	—	—	—	—	—	—

Ezen adatokkal szembe helyezhetjük azon játékok iránti érdeklődést, melyek minden nemű és korú gyermek előtt kedvesek. Ezek első sorban a testedző és a sportszerű játékok, továbbá a társas és a valami eszközzel történő játszások. A testedző játékok már kedvesek a 3 éves kis gyermek előtt is és ezen időtől kezdve évről-évre fokozódik a kedv, mind kedvesebb lesz ez a játék; legkedvesebb a 10—15 éves korhatáron a gyermek előtt. Kedvességben osztozik a testedző játékokkal a sportszerű. A 3—6 éves korú gyermek még nem érdeklődik iránta, de a 7 éves kortól fölfelé már szinte zavartalan emelkedését látjuk a sport iránti érdeklődésnek, különösen a fiúgyermeknél. E két játékfajt *Nógrády* szétválasztotta, de ezt is csak a játék faji érdeklődésének megállapítása szempontjából tette, egyébként egynek vehető, mert a sportszerű játék is testedző. Ha az előbbi táblázat „Sport“ és „Testedző“ rovatát összefoglaljuk, látjuk, hogy a *testedző játék* a legkedvesebb, tehát az a játékfajta, *amely a gyermek testi fejlődését szolgálja*, utána a legkedvesebb a *társasjáték*, mely már a 3 éves gyermeknek is erősen leköti érdeklődését. A 3 éves korban csak a felnőttet utánzó játék kedvesebb, mint ez. A társasjáték iránti érdeklődést állandónak lehet mondani, de legerősebb mégis a 8—10 éves gyermekeknél. Fejlettebb korban ezen játék iránt az érdeklődés megcsappan s helyébe lép a testedző és észfejlesztő, tudományos jellegű játék iránti érdeklődés.

Ezekután szemléljük meg a következő táblázatot s foglaljuk össze az adatok tanulságait, mely játékfaj iránt legnagyobb az érdeklődés.

Kor	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	
	é v e s e k																			
Mely játék iránt legnagyobb az érdeklődés?																				
Felnőtteket utánzó	42·2																			
Társas játékok		43·2																		
Valami eszközzel			39·7																	
Valami eszközzel				34·98																
Valami eszközzel					36·26															
Társas játékok						29·12														
Valami eszközzel							46·4													
Testedző								30·91												
Testedző									45·8											
Testedző										44·19										
Testedző											45·1									
Testedző												56·99								
Testedző													46·54							
Testedző														64·55						
Testedző															33·06					
Testedző																70·72				
Testedző																	57·57			
Testedző																		56·2		
Testedző																			100	

1. A végső következtetés, amit levonhatunk az, hogy *a gyermekjáték főtípusa az, amely fizikai gyarapodását, erősödését, testi fejlődését szolgálja.*

2. De ezen játék főtípusból 10 éves korig azon fajok szerepelnek, melyek *a test hevesebb és nyugodtabb mozgásával járnak,*

Miért szerettek játszani?

A játék motivációja	é v e s e k																		
	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
Erősít	—	—	—	—	—	0.9	0.61	5.53	5.1	24.4	12.8	17.11	16.42	29.15	20.55	54.08	19.6	66.6	41.33
Ügyesít	—	—	—	—	—	0.69	—	0.37	3.3	1.5	1.94	—	1.54	0.50	2.75	4.16	7.2	—	—
Egzséges	—	—	—	—	—	1.68	2.13	2.14	3.5	5	4	4.53	12.96	10.5	1.35	4.6	13.7	—	13.78
Nem farszító	—	—	—	1.48	—	—	2.45	1.5	1.4	1.1	0.19	—	0.92	—	0.7	—	—	—	—
Nem veszélyes	—	—	—	—	1.7	2.76	—	0.47	0.7	0.3	9.2	—	—	—	—	—	—	—	—
Fut	—	13.4	16.21	7.9	11.75	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ehet	—	—	—	7.4	5.92	1.4	24	—	—	0.3	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Jó	—	—	—	2.96	1.7	0.7	24	13.80	6.23	5.3	0.77	1.51	0.44	—	—	—	—	—	—
Rúg	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Szép	—	6.54	14.76	2.96	13.44	3.75	26.63	4.98	8.83	11.1	4.68	2	2.26	4	0.7	2.08	—	—	—
Mulatságos	—	—	—	—	0.85	39.42	3.67	20.40	18.92	35.1	11	11.65	22.8	34	6.8	16.64	30.6	—	—
Szereti	—	—	7.46	1.5	2.53	2.1	4.06	9.27	6.87	5	14.9	3.07	0.34	1.1	—	—	—	—	—
Hatalmat	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
gyakorolja	—	20.1	8.2	23.22	7.2	—	—	3.8	0.6	1.5	0.2	0.65	12.34	0.5	0.7	—	—	—	13.78
Tudja	—	—	—	—	—	—	—	6.9	0.48	0.9	0.9	1.06	12.74	1.6	—	4.16	—	—	—
Enekelhet	22	19.1	14.76	10.4	11.75	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Használhatja	—	—	—	—	—	—	—	1.5	3.9	1.55	2.6	6.9	30.78	—	1.1	1.35	8.16	3.6	—
Öltöztetheti	—	—	—	4.45	2.53	1.38	—	—	0.55	0.8.9	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Mozoghat	—	—	—	2.96	1.7	0.7	—	—	0.73	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Társas osztón	16.56	12.78	7.46	3.95	1.7	0.7	0.14	0.47	5	0.6	5.12	2.6	2.36	—	—	—	—	—	—
Utánozhat	—	—	—	1.48	2.53	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Az az illuziója	—	—	—	—	—	—	—	13.35	2.7	8.9	6.2	—	0.72	—	—	—	—	—	—
Észfejtésztő	—	—	—	—	0.85	0.7	0.94	0.5	2.95	0.6	1	5.51	7.4	12.6	61.65	6.24	21.2	33.4	—
Eredményt ér el	—	13.4	16.21	17.8	14.3	2.4	21.8	2.35	10.83	7.4	9.1	8.58	0.34	0.5	0.7	—	—	—	—
Nyerhet	—	—	—	1.48	2.53	1.97	—	0.08	0.82	1.8	0.5	1.3	0.34	1.6	0.7	—	—	—	—
Érezkelhet	—	—	—	—	—	12.4	—	—	2.7	—	6.2	—	—	—	—	—	—	—	—
Mért játék (csak)	38.8	—	—	—	—	—	—	—	0.37	0.3	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Teheti	—	13.4	15.5	10.4	21.9	20.4	12.2	9.24	14.43	8.1	3.5	9.96	4.08	3.6	2.05	—	—	—	13.78

később pedig azok, melyek jobban igénybe veszik a már erősebb fizikum erősebb mozgását.

3. Továbbá, hogy 10 éves korig a testedző játékokban a játékot karakterizáló játékmotivum *a felnőttek utánzása és a társas-ösztön*, később ezen ösztönmotivumok elhalványodnak, háttérbe szorulnak s helyükbe a test fejlődését szolgáló ösztön lép.

4. Ennélfogva, mint legfőbb játékmotivumot, a *testi erősödést szolgáló ösztönt* kell megjelölnünk.

Miért szerettek játszani?

Kérdés, hogy a gyermek megokoló feleleteiben valamelyes törvényszerűséget megállapíthatunk-e? Ha a megokoló adatok egyes csoportjait áttekintjük, azt találjuk, hogy ezeket a következő csoportokba foglalhatjuk:

első csoport: melyben a fizikai ösztön kielégítése a motivuma (erősít, egészséges, nem fárasztó, nem veszélyes, ügyesít, fut, ehet, mozoghat);

második csoport: melyben az értelmi ösztön (észfejlesztő, tudja, ügyesít);

harmadik csoport: melyben a gyönyörködés ösztöne (szép);

negyedik csoport: melyben a szórakozás ösztöne (mulattató, jó, szereti);

ötödik csoport: melyben az utánzás ösztöne (az az illúziója, utánozhat);

hatodik csoport: melyben a társas ösztöne;

hetedik csoport: melyben a tevékenység ösztöne (énekelhet, öltöztetheti, érzékelhet, teheti);

nyolcadik csoport: melyben a győzelem örömeinek ösztöne (eredményt ér el, nyerhet, használhatja, hatalmát gyakorolhatja) a játék motiválója s benne vagy mint indító erőt vagy mint kísérő hangulat nyilvánul meg.

Ezen csoportok közül az 1. és 7. csoportot egynek vehetjük, mert e kettőben a főmotivum a fizikai ösztön, még pedig mint indító erő; a 3., 4. és 5. csoport szintén összetartozik, mert ebben meg az érzelem, a gyönyörködés ösztöne szerepel, mint főmotivum, még pedig legjellemzőbben, mint kísérő hangulat; a 2., 6. és 8. csoportot szintén egybe vehetjük, mert ezekben az értelem ösztöne a főmotivum, még pedig vagy mint indító erő (2. csoport) vagy mint kísérő hangulat (8 csoport).

Az előbbieket szerint *a játék motivumai háromféle ösztönből fakadnak, vagy fizikai, vagy érzelmi, vagy az értelmi ösztönből.*

Az előbbi csoportosítás szerint összegezve a százalékszámokat a következő táblázatot kapjuk:

Kor	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	é v e s e k									
Fizikai ösztön ...	77	122·2	94	91	121·8	192·8	72·44	69·4	100·3	124·6
Érzelmi ösztön ...	121·9	13	39	12	44·8	186	243·18	231·5	177·4	200·5
Értelmi ösztön ...	—	70·2	42·9	94	44·8	26	100·64	88·3	97·4	49·71

Kor	13	14	15	16	17	18	19	20	21
	é v e s e k								
Fizikai ösztön ...	142·2	121·5	142	82	49·32	56	29·4	66·6	83
Érzelmi ösztön ...	153·7	69·7	109	73	15·07	18	25·2	—	—
Értelmi ösztön ...	106·4	194·2	151	33	135·58	22	25·2	33·3	16·6

Ezen táblázatról leolvashatjuk, hogy a gyermek fejlődési fokain, mely ösztönerők motiválják a játékát. A 3—5 éves gyermek fő-játékmotívuma az érzelmi és fizikai ösztönerő; 6 éves korában az értelmi s fizikai, 7—8 éves korban legfőbb a fizikai, de jelentékeny az érzelmi is, 9—13 éves korban az érzelmi a legfőbb motívum, de úgy az értelmi, mint a fizikai jelentős szerepet játszik; 14—15 éves korban az értelmi, ettől kezdve pedig 21 éves korig ismét a fizikai ösztön a játék főmotívuma.

Mindezt egybevetve: a gyermekben 3—21 éves korhatáron a test fejlődésével kapcsolatos ösztönerő működik a leghatalmasabban.

Végül az adatok alapján *Nógrády* a következő korokat különbözteti meg:

1. Az első a 3—6 éves korhatár, mikor csak egynéhány játék-faj iránt élénk az érdeklődése. Ezt a kort jellemzi az is, hogy a gyermek ezen korában kevésbé érzi a játék örömét. Ezt a kort *az öntudatlan játék korának vagy a fejlődő ösztönök korának nevezhetjük.*

2. A 6—14 éves korhatáron legtöbb oldalú a játék iránti érdeklődés, e korban érzi legjobban a gyermek a játék örömét. Ez a kor *a tudatos játék kora vagy a kifejlődött ösztönök kora.*

3. A 14—16 éves kor *a játékösztönök hanyatlásának kora*

4. Majd a 16—21. évhatáron az ösztönök helyére a kifejlődött értelem lép s a játék elveszti gyermekjáték jellegét.

A gyermek emlékezete. A Magyar Gyermektanulmányi Társaság kísérleti szakosztálya az 1906/7. években más dolgai mellett a normális és az abnormális iskolásgyermekek szóemlékezetét vizsgálta. Ezen kísérleti vizsgálat eredményeit, minthogy a szakosztály elnöke, *Ranschburg Pál* dr., egyetemi m. tanár „A gyermeki elme” című alapvető művének második kiadásában már részletesebben közölte, rövid beszámolóban rekapitulálta „A Gyermek” II. (1908.) évfolyamában.¹⁾ E beszámolóban a kérdés lényegét, fontosságát nemkülönben a vizsgálat és a feldolgozás módszerét ismertetve közölt néhány adatot a közvetlen és a 24 órás emlékezet terjedelméről valamint megállapította, hogy az emlékezet gyorsasága és a gyermek általános értelmessége között összefüggés az adatokból megállapítható volt.

Egyébként a szóban levő kísérleti vizsgálat teljes anyaga *Vértess O. József* dr., szakosztályi titkár „A gyermek emlékezete” című művében, mely a „Gyermektanulmányi Könyvtár” legközelebbi kötetében jelenik meg, van feldolgozva.

A gyermek egyénisége. A gyermek egyéniségének vizsgálata is tárgya volt a folyóirat első tíz évében. A megjelent cikkek kétirányúak voltak, két cikk a gyakorlatot, míg a harmadik a megismerést, a tudományt kívánta szolgálni. *Nógrády László* dr. „**Gyermektanulmányozás középiskoláinkban**”²⁾ címen a Magyar Gyermektanulmányi Társaság és a középiskolák között kívánt a gyermekek és oktatásuk eredménye s nevelése tekintetében szorosabb működésbeli kapcsolatot létesíteni s e célból felvetette a tanulónkint vezetendő *megfigyelő táblázatok* rendszeresítésének valamint minden iskolában létesítendő kis gyermektanulmányi pszichológiai laboratórium szervezését. A megfigyelő táblázatok ügyét előbbre vitte *Martos Ágostné*, ki „**Gyermektanulmányozás az iskolában**”³⁾ című rövid értekezésében a gyakorlati lehetőséget szem előtt tartó „Egyéniségi jellemlapot” be is mutat. Ez a dolog *Martosné* javaslatával meg is indult a megvalósulás felé, amennyiben az ő tervezete alapján készített jellem illetőleg egyéniségi lapot Nagyváradon, Nagybecskereken, Pécsen és több helyen a fővárosban is bevezették az iskolába. Az egyéniségi megfigyelő lapok problémája tárgya volt az első magyar országos gyermektanulmányi kongresszusnak (1913-ban) s

1) A gyermek emlékezete.

2) I. A Gyermek III. (1909.) évfolyamát.

3) I. U. a. IV. (1910.) évfolyamát.

csak a következő évben felgyuladt világegés szorította le a napi-rendről. Reméljük, hogy az ez évi (1917.) országos gyermektanulmányi tanácskozás, amelyet a második magyar gyermektanulmányi kongresszusnak is tekinthetünk, az egyéniségi megfigyelő lapok ügyét a megvalósulás stádiumába juttatja.

A *magyar gyermek egyénisége* megismerését szolgálja az az adatgyűjtés, amelynek feldolgozását *Nógrády* László dr. nyújtja folyóiratunk III. (1909.) évfolyamában.¹⁾ *Nógrády* az adatokat a szolnoki elemi iskola III. és IV. osztályából, a polgári fiú- és leányiskola I—IV., továbbá a főgimnázium I—VIII. osztályú tanulóitól gyűjtötte Binet módszere szerint azzal a lényeges eltéréssel, hogy a kép mellett szobrot is szemléltetett s a látotról a 9—18 éves gyermekeknek írásban kellett beszámolni. Eredményei: Három főtípusfajt, melyek véleménye szerint az *egyéniiség alap típusfajai*, különböztetett meg, ú. m. *leíró*, *megfigyelő* és *elmélkedő* típust.

Az alább közölt táblázata, melyben mind a kép, mind a szobor szemlélet adatait összesítette, mutatja az egyes főtípusfajok százalékszámát az egyes életkorok szerint.

Típusfaj	Elemi iskola		A gimnázium, polgári fiú- és leányiskola							
	III. o. 8 év	IV. o. 9 év	I. o. 9-11 év	II. o. 11-12 év	III. o. 12-13 év	IV. o. 13-14 év	V. o. 14-15 év	VI. o. 15-16 év	VII. o. 16-17 év	VIII. o. 17-18 év
Leíró	90:73	84:26	73:19	73:13	56:87	50:01	28:59	13:15	12:5	21:7
Megfigyelő	.1	6:6	13:25	14:78	21:41	25:16	9:52	36:85	50:0	28:96
Elmélkedő	1	1:97	4:23	5:57	10:47	18:41	45:23	44:60	25:0	49:97

A kimutatás szerint a *leíró* típus a 13—14 évig teljesen dominál, míg ezen koron felül a megfigyelő s főképpen az elmélkedő típus fordul elő nagyobb százalékszámban. A kimutatás meggyőzően mutatja azt is, hogy míg a szellemi fejlődés alaptípusa a 13—14 évig a leíró típus, addig a 14—15 év korhatárától az egyéniségben a megfigyelő s elmélkedő típusfaj az uralkodó. Emellett bizonyít az is, hogy a *biráló hajlam* a kép szemléletében 9:25%, 5:26%, 25%, 36%, a szobor szemléletében 19:04%, 10:50%, 10% s a legfelsőbb osztályban már 63:12%, holott ez a hajlam a 14—15 évig alig jelentkezett.

Az egyéniség típus sajátágainak megállapítása nagyon fontos nemcsak lélektani, hanem pedagógiai szempontból is. A dolog ugyanis úgy áll, hogy a tehetségek (a lélek) fejlődése és a tehet-

¹⁾ *Nógrády* László dr.: Adatok a gyermek egyéniségének lélektanához.

ségek (a lélek) fejlesztése épen az egyéniség típusok ismeretén alapszik, illetve ebből kell kiindulnia. Ha ismerjük a gyermek egyéniség típus sajátosságai fejlődését is, akkor megismerjük vele a gyermeklélek tehetségeirőnek fejlődését is, mert, amint az adatokból láttuk, valószínűnek kell tartanunk azt, hogy a szellemi fejlődés más-más korában az egyéniségnek más-más típusai jutnak túlsúlyra a gyermek egyéniségében. S ha már most ismerjük az egyéniség típusának fejlődési fokozatait, a nevelést az iskolázás minden fokán öntudatosabbá s megfelelőbbé tehetjük, mert egyrészt az egyéniségnek megfelelőbbé tehetjük a nevelés anyagát és közlési módszerét, másrészt pedig az egyéniség típus fejlődését is elősegíthetjük. Egészen tiszta típus vonású vagy másként egy típus vonású egyéniség alig van; nem ez a fődolog az emberré nevelkedő gyermek, szóval a nevelés szempontjából, hanem az, hogy az egyéniség sokoldalú legyen, azaz sok típus vonásból álljon. Tehát az egyéniség típusfajait mesterséges, de alkalmas nevelési móddal fejleszteni kell. Az élet, de az egyén teljesen szubjektív szempontjából is fontos az, hogy egyénisége minél több típus vonású legyen, mert ezen típus vonásokon keresztül, mint egy nagy lencsén át jutnak az egyénből a lélek sugarai ki az életbe, de ugyancsak ezen jutnak az élet sugarai is be az egyén lelkébe. Az egyéniségnek, ennek a kettős szerepű lencsének, így igen nagy fontossága van.

Figyelemre méltó az egyéniség vizsgálat eredményeinek a gyermekérdeklődés terén végzett kutatás eredményeivel való meg-egyezése, hogy: a gyermekérdeklődése a 14 év korhatárán alul a tisztán elméleti tárgyak (számтан, nyelvtan) iránt oly csekély volt s annyira nagyon is kedvező a leíró (természetráaj, történelem) iránt.

A gyermek értelmiségi (intelligencia) vizsgálata. A Binet—Simon-féle kezdeményezés, melynek célja bizonyos próbák megfejtésével a különböző korú gyermekek értelmiségének megállapítása, foglalkoztatta a magyar gyermektanulmányozókat is. Így folyóiratunkban is több kutató foglalkozott mélyebben ezzel a kérdéssel, mint *Berkovits* René dr. tiszti főorvos (Nagyvárad), *Éltes* Mátyás a budapesti áll. kiségitő iskola igazgatója és *Dévai* Flóra tanár.

Berkovits René dr.¹⁾, abból a célból, hogy a gyermeki gyengeelméjűség megállapítható legyen Binet—Simon táblázatainak szem-

¹⁾ A gyermeki intelligencia vizsgálata. A Gyermek VII. (1913.) évfolyama.

előtt tartásával *Zichen* nyomán állította össze a próbákat. Vizsgálatai, amelyeket 1911. január—márciusban végzett s célja az volt, hogy a kérdések elhelyezésében a különböző javaslatokat ellenőrizze, részben egészen speciális célt szolgáltak. Meg akarta ugyanis állapítani, hogy a tanítók által hosszabb megfigyelés után debiliseknek mondott gyermekeken, a debilitás egy rövid és objektív lélektani vizsgálattal kimutatható-e?

A kérdések, amelyeket erre a célra összeállított, nagy része a *mindennapi életből* ismert dolgokra vonatkoznak. Ez persze relatív valami s nagy szerepet játszik benne, hogy a gyermekek milyen milióban nevelkedtek. Megvizsgált 40 rendes, közepes értelmiségű normális (*N*) és ugyancsak 40, a tanítók által gyengetehetségűnek (*D*) mondott gyermeket. Életkoruk volt *N*: 9 fiú 6 és $6\frac{1}{2}$; 24 fiú $6\frac{1}{2}$ —7 és 7 pedig 7 és $7\frac{1}{2}$ év között; *D*: 4 fiú 6 és $6\frac{1}{2}$; 10 fiú $6\frac{1}{2}$ —7 közt; 8 fiú 7— $7\frac{1}{2}$ év közt; 8 fiú $7\frac{1}{2}$ —8 év közt; 5 fiú 8— $8\frac{1}{2}$ év közt; 4 fiú pedig $8\frac{1}{2}$ —9 év között végül 1 fiú 9— $9\frac{1}{2}$ év közt.

A feltett kérdések a következők voltak:

1. Mi a neved? Hogy hívnak?
2. Hány éves vagy?
3. Mutasd a jobb kezedet!
4. Mutasd a bal füledet!
5. Mennyi 3 meg 2?
6. Figyelj ide s amit mondani fogok, mondd majd utánam: Holnap este mind a ketten elmegyünk a színházba.
7. Most mondd meg nekem, miféle számtani feladványt kérdeztem tőled az előbb?
8. Mondj egy négylábú állatot!
9. Mondj egy kétlábú állatot!
10. Mondd meg nekeim mi a kanál?
11. Mi az az ág?
12. Mennyi marad, ha hatból elveszek kettőt?
13. Mennyibe kerül egy zsemlye, mennyiért vehetsz egy zsemlyét?
14. Mennyi 2×4 ?
15. Mondd el sorban a hét napjait: vasárnap . . .
16. Miből csinálják a kenyeret?
17. Hányszor van meg a nyolcban a kettő?
18. Hogy hívják a királyt?
19. Ugy-e tudod, mi az a szék, meg hogy milyen az asztal?

Egyformák ezek? Mi a különbség a szék és az asztal közt? Miben nem egyformák?

20. (Megfelelő bevezetés után:) Mi a különbség a kutya és a liba közt? Miben nem egyformák?

21. Figyelj ide s mondd majd utánam a következő számokat: 3, 6, 2, 5, 4.

22. Mondd meg nekem, milyen pénz ez? Hogy hívják ezt (2 fill.), meg ezt (20 fill.), meg ezt (1 kor.)?

23. Melyik pénz (a három közül) a legtöbb?

24. Mondd meg, mi ez? S egymásután megmutatjuk a következő tárgyakat: kés, ceruza, tűkör, óra, cvikker.

25. Rajzold le ezt s 10 mpercig exponálunk egy fehér kartonlapra tintával felrajzolt téglányt, amelynek oldalai 4×2 cm. ily módon .

26. Mondd meg, melyik vonal hosszabb?

27. Milyen színű ez? hát ez? . . . s egyforma nagyságú, lehetőleg telített s nem fénylő piros, zöld, kék és sárga színet mutatunk, melyek egyenlő távolságra egy kartonlap vannak ragasztva.

28. Melyik tetszik (a színek közül) neked legjobban?

29. Mondd meg nekem, minek a képe ez? Mi ez? Hát ez? A Faragó-képeskönyvből kivágott hat színes ábrát mutatunk: szék, üveg, csizma, fésű, kancsó, kakas.

30. Figyelj ide: itt ez a kés, tedd az ablakpárkányra; azután nyisd ki az ajtót, jöjj vissza; s add ide az asztról ezt a tűköt a kezembe.

31. Egy kép leírása. 20 mp-ig mutatta a Faragó-képeskönyvből a következő képet: az asztalnál ül egy férfi és egy nő, mindketten esznek; a kisgyermek ül a székében s kinyújtja kezét az asztalon levő almák után; az asztalon még néhány üveg (bor, víz, szódavíz) áll. Azután eltette és kérdezte: mondd meg, mit láttál ezen a képen? Mit csináltak rajta?

32. Hányan voltak a képen?

33. Mi volt az asztalon? . . . Hát még mi? Más nem volt?

34. Hát kenyér volt-e az asztalon? .

Összefoglalásában vizsgálatai alapján megállapítja Berkovits, hogy csak olyan próbák alkalmasak, melyeknek a) a megvizsgálatnak $\frac{3}{4}$ része megfelel; b) viszont azok, amelyeknek még a debilis gyermekek túlnyomó többsége is eleget tesz, már nem alkalmazhatók e korban. Mindezekután az elemi iskola első osztályában, a 6—7 éves gyermekek számára a következő kérdéseket ajánlja alkalmazni

abból a célból, hogy a gyengébb gyermekek még az év elején választassanak ki kiegészítő iskolai oktatásra:

Kiesnek tehát a fenti első, a) okból: a 13., 17., 18. és 34. kérdések; a második, b) okból pedig az 1., 8., 10., 11., 16., 23., 24., 26., 28. és 29. sorszámú próbák.

A fennmaradó 20 próba (teszt) Berkovits szerint nemcsak alkalmas, de összeállítása folytán elegendő is lesz a debilitás megállapítására.

Éltes Mátyás már az eredeti Binet—Simon-féle próbákkal végezte vizsgálatait.¹⁾ Az eredeti próbák használata közben azonban észrevette, hogy bár az 1911-es próbák alkalmasak a magyar gyermekek értelmességének a megmérésére bizonyos módosítások és pótlások elől még sem térhet ki, aminthogy nem térhetett ki azok elől más fordító sem (*Terman—Child* az angol, *Bobertag* a német irodalomban).

A változtatásokat részben a fordítás tette szükségessé, részben az, hogy a francia gyermek lelkében bizonyos egyéni sajátosságok másképp alakulnak ki, mint a magyar gyermeknél. Bizonyítja ezt az a körülmény, hogy pl. azt a próbát, hogy két háromszögből téglalapot rakjon össze a francia 5 éves gyermekek 100% fejtette meg, míg ugyanezt a magyar gyermekek közül 5 éveseknek 5%-a, a 6 éveseknek 48%-a, a 7 éveseknek pedig 68%-a volt képes megfejtetni. Hasonló eltérés van a dülény lerajzolásánál is. Ezt a próbát *Binet* a 6 éveseknek osztja be, míg a 6 éves magyar gyermekeknek csak 28%-a, a 7 éveseknek 64%-a fejtje meg. Azonkívül több próbánál, különösen a rajznál tapasztalta *Éltes* a lányok elmaradását. Ebből azt következteti, hogy a módszer tökéletesítésénél külön próbákat kell felállítani a két nem számára.

Binet 1911. évi módszerén, a magyar gyermekek értelmi fokának megfelelően *Éltes* az alább felsorolt módosításokat eszközölte.

I. *Egészen elmaradtak a következő próbák*: a) az 5 éveseknél: a tíz szótagból álló mondatok; b) a 9 éveseknél: a hónapok neveinek elsorolása; c) a 10 éveseknél: a képtelen mondatok közül a „péntek, mint szerencsétlen nap”; a nehéz kérdések közül: „miért bocsátunk meg inkább annak, aki haragból tesz rosszat”, továbbá „miért ítélik meg az embert inkább tettei, mint a beszédje szerint?”; d) a 15 éveseknél: a „faits divers”.

II. *Új próbák*: a) 4 éveseknél: négy szám ismétlése; b) 5

¹⁾ A Binet—Simon-féle intelligencia vizsgálat eredménye magyar gyermekben. *A Gyermek* VIII. (1914.) évfolyam.

éveseknél: tizennégy szótagból álló mondatok ismétlése; c) 7 éveseknél: öt ércpénz felismerése; d) a 9 éveseknél: az ujsághír; e) 12 éveseknél: az Ebbinghaus-féle próba.

III. *Áthelyezett próbák*: a) az 5 évesektől a 4 évesekhez: a négy fillér megszámlálása; b) a 6 évesektől az 5 évesekhez az esztétikai összehasonlítás, továbbá a délelőtt és délután megkülönböztetése; c) a 7 évesektől az 5 évesekhez a „3 parancs” próbája; d) a 8 évesektől a 6 évesekhez a hiányos rajzok kiegészítése; e) a 9 évesektől a 8 évesekhez a könnyű kérdések próbája; f) a 10 évesektől a 8 évesekhez az öt súly elrendezése. Ezeket a próbákat könnyűeknek találta; a magyar gyermekek fiatalabb korban fejtik meg, mint a franciák. Viszont g) az 5 évesektől a 7 évesekhez tétetett: a négyzet lemásolása; h) a 6 évesektől a 7 évesekhez a dülény lemásolása; i) az 5 évesektől a 7 évesekhez az összerakó játék; j) a 7 évesektől a 8 évesekhez a kilenc fillér megszámlálása; k) a 9 évesektől a 10 évesekhez öt tárgy meghatározása; l) a 12 évesektől a 15 évesekhez: a vonalak szuggeráló próbája. Ezek a próbák pedig a magyar gyermekeknél nehezeknek bizonyultak; előrehaladottabb korban tudták őket megfejtetni, mint a franciák. Végül *Binet* egyszínű képei helyett *Bobertag* ajánlotta mozgalmas, színes képek használtattak.

Ezekben ismertettük *Éltes* Mátyás változtatásait, amelyek alapján ő már több éve kiváló buzgalommal és eredménnyel végzi értelmességi vizsgálatait. „A Gyermekek” X. (1916.) évfolyamában egy nagyon tanulságos dolgozatban számol be „*Egy gyermek négyseri intelligencia vizsgálatá*”-ról.

Az értelmesség vizsgálatára igen alkalmas módszernek bizonyul még az ú. n. *mesemódszer*, amelyet *Terman* és *Child* használtak először az intelligencia megállapítására fokozatos nehézségű *Aesopus* mesékkal, s amelyet *Meumann* ismertet a *Vorlesungen zur Einführung in die experimentelle Pädagogik* c. munkájának második kiadásában. Anélkül, hogy *Terman* és *Child* ezirányú kísérleteiről tudomásuk lett volna *Ranschburg* Pál dr. megbízta *Dévai* Flóra tanárjelöltet, hogy végezzen kísérleteket normális és abnormális gyermekeken arra nézve, alkalmas-e a mesemondó módszer a gyermek felfogó és visszaadó képességének vizsgálatára s az eredmények számokban való kifejezésére.¹⁾

¹⁾ *Dévai* Flóra: A mesemódszer alkalmazása a normális és abnormális gyermekek tanulmányozásában. *A Gyermekek* VIII. (1914.) évfolyama.

A 6—10 éves gyermekek számára összeállított kísérleti meséből egyet közlök:

A jó szívű Pista. (6 éves, I. osztályos gyermekek részére). Pista édes anyjától születésnapjára egy szép, nagy labdát kapott. Délután kimentek a Városligetbe, magával vitte a labdát is. Amint sétáltak, Pista meglátott egy síró kis fiút. Megsajnálta és odaadta a labdát. Édes anyja megdicsérte jó szívűségéért s másnap egy sokkal nagyobb labdát vett Pistának.

A meséknek a tudatba való bevitele kétféle uton történik: *akusztikai* uton, szóbeli reprodukcióval és *vizuális* uton, írásbeli reprodukcióval. A szóbanlevő kísérletek akusztikai uton történtek. A vizsgálat előtt a gyermekek figyelmét felhívjuk: vigyázzanak, egy mesét mondok nekik, amelyet azután ők is elfognak nekem mondani. Azután a mesét rendes hangsúlyozással, értelmesen elmondjuk s elmondás után kikérdezzük s a gyermek elmondását szószerint lejegyezzük. Ha megakad, kérdésekkel segítjük s mind a kérdést, mind az arra nyert feleletet szószerint szintén lejegyezzük. Azután következik az *értékelés*. A mesék t. i. „egység“-ekbe foglaltatnak a szó értelmének fontossága szerint, így főnevek, igék, egész egységek, diszítő jelzők, határozók stb. $\frac{1}{2}$ egységek. Pl. a közölt mesét így: Pista = 1 egység, édes anyjától = 1 egység, születésnapjára = 1 egység, egy szép = $\frac{1}{2}$ egység, nagy = $\frac{1}{2}$ egység, labdát kapott = 1 egység.

Először összeszámítjuk a helyes reprodukciókat, ezekből azonban, ha a gyermeket kérdésekkel segítettük, minden kérdésre egy egységet leszámítunk, mivel a kérdés által esetleg több oly részletet is felidézünk, mit a gyermek már elfelejtett. Azután a téves bemondásokat határozzuk meg. A toldásokat aszerint értékeljük, beilleszthető-e a mese keretébe vagy sem? Ha igen, akkor értelmes toldást +, ha nem értelmetlen toldást — jellel állapítjuk meg.

Igen fontos annak meghatározása, felfogta-e a gyermek a *mesé lényegét* vagy sem?

Az ily módon eszközölt egység összeszámllálása lehetővé teszi a különböző gyermekeknél talált eredményeknek számbeli kifejezését és az eredmények összehasonlítását. Minthogy nem csak a tudás mennyiségét, de a téves szolgáltatásokét is, még pedig a tévedés minősége szerint megkülönböztetve fejezzük ki számokban, az így kifejezett adatok elég világos képét adják a felfogó, megtartó és visszaadóképesség egyéni sajátosságainak. A számbeli értékelést a következő példában mutatjuk be.

Az előbb közölt mesének 27 egységéből:

	Ö. Gyuri jeles tan.	B. Margit jeles tan.	H. János köz. tan.	H. Aranka köz. tan.	F. Gyula gyöngye tan.	F. Erzsi gyöngye tan.
helyesen reprodukált	21 $\frac{1}{2}$	21 $\frac{1}{2}$	18	18	10	7 egységet
tévesen	—	—	2	1 $\frac{1}{2}$	6	2* „
toldások száma	+1	-1	+1 $\frac{1}{2}$	+1 $\frac{1}{2}$	—	— „
a mese lényegét	helyesen	helyesen	helyesen	helyesen	helyesen	nem fogta fel.

Gyermekek szellemi munkabírásáról Nagy László végzett kísérleteket 1911. év december havában a bpesti VI. ker. állami tanítónőképző első osztályos 28 leánynövendékén.¹⁾ Kísérleteiben a *Kraepelin*-féle összeadó módszert alkalmazta.

E kísérlet eredményei:

I. *A munkamennyiség meghatározása.* A tanulók 8 órakor a tanítás megkezdése előtti 5 perc alatt átlag 42 összeadást voltak képesek végezni, 9 órakor az óra után ugyancsak 5 perc alatt 45-öt, 10 órakor 53-at, 11 órakor 62-öt, 12 órakor a legtöbbit, 65-öt, 1 órakor már csak 62-öt. Kötünk ezen adatokból, hogy *a tanulók munkateljesítő képessége a mennyiséget illetőleg a legcsekélyebb volt 8–9 óráig.* Ennek a feltűnő jelenségnek oka nem más, minthogy a tanulók az *első órán a munkakezdés nehézségeivel küzdenek.* Ezt bizonyítja az is, hogy a tanulók közül 9-en kellemetlen közérzésekről panaszkodtak, amelyek azonban 9 vagy 10 órára eltűntek, tehát ezeket a fiziológiai állapotokat a munkaadaptáció izgalmainak kell tekintenünk.

A tanulók munkája 9 órakor nekilendült s hatalmas arányokban fejlődött 11 óráig. A munkaenergia ezen virágzó korát kisebbrészt annak tulajdoníthatjuk, hogy a tanuló már nem küzd a kezdés nehézségeivel, de főként annak, hogy ekkor egy igen értékes tényező, a *begyakorlás* érvényesül.

11 órától 12-ig átlag véve még mindig emelkedik a műveletek száma, de már csak kevéssé. Ezen időben a begyakorlás ereje még mindig érezteti a hatását a tanuló autósuggeratív akaratától támogatva, azonban ekkor már az erőnek a fáradtsággal kell küzdenie. A tanuló kitartó energiájától függ, hogy meddig bírja e küzdelmet.

12 óra után a tanulók munkateljesítménye általános hanyatlást mutat. Ennek oka, hogy a munka pozitív tényezői, a begyakorlás és a szándékos figyelem mindinkább feladják a küzdelmet a rohamosan növvő fáradtsággal szemben.

II. *A fáradtság szubjektív érzése.* A tanulók minden egyes

¹⁾ Nagy László: A gyermek szellemi munkabírása. A Gyermek. VII (1913) évf.

alkalommal följegyezték, hogy mit éreztek munkaközben. Háromkérdésre kellett felelniök: A munka könnyebben ment? Egyenlően? Vagy nehezebben? s meg kellett okolniok: Miért? A három közül csak az első és harmadik volt jellemző, mely a következő:

28 közül 12-nél könnyebben ment 9 órákor, 22-nél 10 órákor, 15-nél 11 órákor, 12 órákor már csak 7, 1 órákor pedig már csak 2-nek ment könnyen a munka.

A „nehezebben ment“ alá foglalt adatok éppen a fordítottját mutatják az előbbi adatoknak. 9 órákor 6 vallotta, hogy a munka nehezebben ment, ami már a munkakezdés nehézségeinek megérzése volt. 10 órákor a minimumra szállt le a nehéz munka kellemetlenségének érzése (3 tanulónál), ugyanakkor, amikor más oldalról a könnyű munka érzése a maximumát érte el. 12 órákor erősen fölszökik (15-re) a nehezebben dolgozó tanulók száma, ekkor már a többség kezdi érezni a fáradtság kellemetlen hatását. Ez a jelenség annál sajtáságosabb, mert mint láttuk, 12 óráig általában fokozódik a munkateljesítőképeség. Ez azt bizonyítja, hogy *a fáradtság szubjektív érzése korábban lép fel, mint a munkaképeség hanyatlása*. Egy órákor már a tanulók tetemes többsége (28-ból 22) érzi a fáradtságot.

III. *Hibák száma*. A hibás műveletek száma legkevesebb 8 órákor. Ez a jelenség határozottan szembehelyezkedik a munkamennyiségre vonatkozó adatokkal. Ugyanis míg a kezdő munka a mennyiségre a legrosszabb eredményt, addig minőségre nézve a legjobbat tünteti fel. A begyakorlás, úgy látszik, csak a munka mennyiségére hat javítólag, de nem hat a minőségre. Ebből azt lehet következtetni, hogy a munka minősége közvetlenebbül van alávetve a fáradtság hatásának, mint mennyisége.

A munka minősége 9 órákor a 3·8%-os értékről leszállott a 6·3%-os értékre s körülbelül ezen a színvonalon maradt mindvégig, vagyis 1 óráig. Közbeesőleg 10 és 12 órákor értékelkedés volt. Ez a hullámvás az első pillanatra érthetetlennek látszik. Azonban ha nem is teljesen, de némileg világosabb lesz e hullámvás, ha számbavesszük azokat a tantárgyakat, melyek a kísérleti munkát megelőzték. A számtani és természetrajzi órák után értékcsökkenés, míg történelmi és magyar órák után értékelkedés mutatkozott. A kísérleti munka számműveletekből (összeadásokból) állott, az exakt tárgyak után rosszabbul, a humánus tárgyak után jobban mentek e számműveletek, azaz: az exakt tárgyak után részleges fáradtság mutatkozott az exakt műveletekkel szemben. A humánus tárgyakkal

való foglalkozás ezt a részleges fáradtságot megszüntette, valószínű tehát *a munka minőségének változásai kevésbé az általános fáradtságtól, hanem inkább a munkanemek által keltett részleges fáradtságtól függenek.* És pedig: *a homogén foglalkozások fokozzák a fáradtságot, illetőleg csökkentik a munkaerőt, ellenben a heterogén foglalkozások után kedvezőbb diszpozíció jön létre a munkatéljesítő képességre nézve.*

IV. *Munkatípusok.* Nagy László kísérletei során háromféle munkatípust állapított meg:

a) *Erősen fölfelé haladótipust,* amelyet az jellemez, hogy a kezdő és befejező munka mennyiségének nivója között nagy a különbség. Az idesorolt egyéneknél a munka adaptációja rövid ideig, legfeljebb egy óráig tart, ami után gyors ütemben emelkedik a munkaérték rendszeren 12 óráig, amikor enyhe hanyatlás áll be.

b) *Az egyenletesen dolgozó tipust,* amelyet a kezdő és befejező munka nivója közötti csekély különbség jellemez. Jellemzi e tipust még, hogy a munka utolsó fázisában hanyatlás vagy egyáltalán nincs, vagy csak jelentéktelen.

c) *Az ingadozó munkatípus,* amelynél a munkabírást kifejező számérték szabálytalanul változnak. E típusban gyakori az utolsó fázisban is a fölfelé haladó irányzat.

Habár e három típus között vannak átmenetek, mégis jellemzetesen elkülönülnek azok egymástól. A munkaerő szempontjából legértékesebb az erősen fölfelé haladó típus. Számokban kifejezve: az erősen emelkedő típus számműveleteinek átlag. köz.-értéke 60·8 volt

„ egyenletesen dolgozó típus „	„	„	47·3 „
„ ingadozóan „ „ „	„	„	47·7 „

A gyermek alkotásai igen kis részben volt témája „A Gyermekek“ első tíz évfolyamának. A gyermek mind kézi, mind szellemi alkotásait az 1910. évben alapított *Gyermektanulmányi Múzeum* gyűjti rendszeresen és dolgozza fel, de ez a munka még nem jutott az irodalmi közléshez.¹⁾

A folyóiratban némi helyet foglalnak a gyermekek *irodalmi alkotásai,* de ezek is jobbára igénytelen számuknál fogva érdemleges s gyermekfejlődéstani feldolgozást nem nyerhettek. Így *gyermekverseket* mutattak be *Gonda* Gizella a II. (1908.), *Kemény* Gábor dr. a III. (1909.) évfolyamban; *Ballai* Károly egy elbeszélést és

¹⁾ L. kivonatosa *Ballai* Károly: A Gyermektanulmányi Múzeum gyűjteményeinek leírásá-t. Budapest, 1912.

egy színdarabot a VI. (1912.) évfolyam és *Nógrády* László dr. pedig egy regényt a VII. (1913.) évfolyam lapjain közöl.

A bemutatott „irodalmi“ alkotásokból megállapíthatjuk, hogy 9—10 éves korig a gyermekek a vers, az elbeszélés és színdarab külső formáit utánozzák s jobbára, a tartalmat a mindennapi élet egyes percipiált eseményeiből szövik össze. A regényen több ifjúsági mű hatása látszik s legfőképpen a *cselekvény*, a *történet* jellemzi. A regény nagyszabású mű 169 irott lap a terjedelme s 12 éves II. gimnázista írta.

A gyermek és a háború. Nem suhant el a vér-zivataros felleg a folyóirat fölött sem nyomtalanul. Megtaláljuk benne a háborús vonatkozású témát is. Háborús veszedelem napjai után (1909) *Máday* István dr., cs. és kir. százados, orvos, akkor főhadnagy, katonai reáliskolai tanár megfeleltette tanítványait s más iskolákban is gyűjtetett adatokat a következő kérdésekre: 1. Mi a háború? 2. Miért jó, hasznos; 3. miért rossz, káros a háború? 4. Kívánja-e most a háborút? Miért? 5. Kíván-e egykor háborúban személyesen részt venni? Miért? A nyert adatok alapján érdekes képet vetített élénk *Máday* a gyermekek lelkéből.¹⁾ Már tombolt, már belénkharapta tüzesfogát a háború furiája, mikor a Magyar Gyermektanulmányi Társaság adatgyűjtő szakosztálya 1914. év telén abból a célból, hogy vizsgáljuk a háború hatását a gyermekre, hogy megállapítsuk, hogy a háború milyen érzelmeket, gondolatokat támasztott, milyen vágyakat, törekvéseket. cselekvéseket váltott ki benne s e hatások miként módosulnak az évfolyamok szerint, országos adatgyűjtést indított.²⁾ 120 különböző foku iskolából, 8—18 éves korú tanulóktól nagy számú adat gyűlt össze a feltett 7 kérdésre. Az adatokat *Nagy* László dolgozta fel³⁾ s egy része (Mi az oka a háborúnak? Miért?) **Adatok a gyermek lelki fejlődésének történetéhez** „A Gyermekek“ IX. (1915.) évfolyamában jelent meg. A háborús vonatkozású gyermektanulmányi és pedagógiai kiállításokról *Obermüller* Ferenc (Esztergom), *Répay* Dániel és *Drozdy* Győző számoltak be részletes ismertetéseikben.⁴⁾

1) *Gyermekek véleménye a háborúról*. „A Gyermekek“ IV. (1910.) évf.

2) VI. Kérdőív: A gyermekek felfogása a háborúról. 1914.

3) A gyermek lelke és a háború 1915. Gyermektan. Könyvtár 5. kötete.

4) *Obermüller* Ferenc: Egy vidéki iskola háborús pedagógiája „A Gyermekek“ IX. (1915.) évf. — *Répay* Dániel: Háborús vonatkozású pedagógiai és gyermektanulmányi kiállítások (a berlini iskola és háború kiállítás). U. o. — *Répay* Dániel: A budapesti iskolák háborús gyermektanulmányi és ped. kiállítása. U. o. X. (1916.) évf. — *Drozdy* Győző: Az esztergomi iskolák háborús kiállítása. U. o.

Bognár P. Cecil dr.: *Adatok a háború értelmi hatásáról* c. dolgozatában¹⁾ 2 gyermek aszociációs vizsgálatai során azokról a lelki jelenségekről ír, amelyet a háború váltott ki a gyermekből.

II. Pedagógiai törekvések.

A gyermektanulmányoknak azon célja mellett, hogy a gyermek testi és lelki fejlődése útját, motivumait, nemkülönben a fejlődést elősegítő és gátló tényezőket felderítse, egyenlő rangú törekvése az, hogy ezen ismereteket alkalmazza. Alkalmazza a gyermeki élet egész területén, összes vonatkozásaiban, mint pl. a családban, a nevelés-oktatásban, a jogban, a gyermek egészségében, szórakozásaiban, stb., stb. Az alkalmazásnak legnagyobb területe tán az iskolára esik, mint ahol a fejlődő gyermek a legtöbb időt tölti abból a célból, hogy kötelességeire előkészüljön. A gyermektanulmányi kutatások eredményeinek az iskolában való értékesítése természetesen összeütközésbe kerül az iskola mai szervezetével és szellemével is. Mert, mint Nagy László „A Gyermek” folyóirat „Pedagógiai törekvések” rovatának bevezető cikkében írja,²⁾ nem egyebet akar a gyermektanulmány, mint az iskolai nagyhatalmak, a tantárgyak, tankönyvek, a skolasztikus módszerek, a tanulók sablonos osztályzásának erejét megtörni s az egész iskolai rend alfájává magát a gyermeket tenni . . . A gyermektanulmány elismertetni kívánja, hogy a gyermeknek a neveléssel szemben természeti joga van. Joga van ahhoz, hogy a nevelés és oktatás az ő életkorához, egyéni sajátságaihoz alkalmazkodjék. A gyermektanulmány kötelességévé kívánja tenni a tanítónak, tanárnak, minden pedagógusnak, hogy minden gondjára bízott gyermeknek ismerje a testi és lelki sajátosságait, fejlődését, természeti és társadalmi környezetét, egyszóval egész egyéniségét és pedig nem futólagos és esetleges megfigyelések alapján, hanem rendszeres kísérletekből szerzett pontos adatok révén.

Ezek szerint, írja más helyen boldogult *Náray-Szabó Sándor* dr., ny. államtitkár,³⁾ minden pedagógusnak általában arra kell törekednie, hogy ismerje a gyermeknek úgy fiziológiai, mint pszichológiai szervezetét, élet nyilvánulásait; az *egyéni*ségek különbözőségeit, a képességek, temperamentumok, karakterek változatait; a gyermek

¹⁾ L. A Gyermek X. (1916.) évf.

²⁾ A pedagógia reneszánsza. „A Gyermek” VI. (1912.) évfolyam.

³⁾ A gyermektanulmányozás pedagógiai feladata. „A Gyermek” VIII. (1914.) évfolyama.

szokásait, magatartását szülőivel, feljebbvalóival, társaival szemben; magatartását az élet különböző viszonyai között, szuggesztibilitását a társadalmi, a közéleti viszonyokkal szemben; egyes szervi vagy egészségbeli fogyatkozásoknak, különösen pedig a *pubertásnak* hatását a gyermek magatartására, szellemi szolgáltatási képességeire.

Ismernie kell a pedagógusnak a normális és gyengetehetségű gyermekeket, az átmeneteket a nagy intelligenciájuktól — az egyes irányokban vagy szakokban gyengéken át — a minden téren gyenge debilisekhez; az ideges, de emellett gyakran nagyon tehetséges gyermekek sajátos reakcióit az iskolával szemben stb.

Tisztában kell lennie ezeken felül a pedagógusnak a gyermektanulmányozás módszereivel.

Ezen ismeretek kívánatosak bizonyos mértékben a gyermekekkel foglalkozó más egyéniségeknél is; elsősorban a szülőknél, a házi nevelőknél, nevelőnőknél, kisdiednevelőknél, akiknek munkája csak akkor lehet eredményes, ha megismerték a gyermeket és számolnak azon öröklött és ösztönszerű tulajdonságokkal, melyeknek a gyermek már birtokában van és amelyek a gyermek egyéniségének, képességeinek ismerete mellett, kell hogy irányítsák a vele való foglalkozást.

Ezeket követeli a gyermektanulmány az iskolától s azoknak munkásaitól; követeli a gyermekek jövője és boldogsága érdekében, amely egyenlő a nemzet jobb boldogulásával. Ezen eddig is dolgoztunk s ezután is tervszerű s buzgó munkával fogunk dolgozni. Némi tért már eddig is nyertünk. A második decenniumban természetesen ez a gyakorlati hatás nagyobb s bizonyára kiadósabb lesz. A háború különösen megágyazta a gyermektanulmányi törekvések talaját s erős a bizodalunk, hogy a gyermektanulmányban rejlő életerő eszméink megvalósulását mielőbb eredményezni fogja. Az út odáig göröngyös kövekkel teli, szakadékok hátráltatják az előre törőt, de azért mégis elérjük!

A gyermekfejlődés tan mint az iskolaszervezet alapja. Sajátos, mondja Nagy László,¹⁾ hogy a különböző fokú iskolák közötti kapcsolat hiányát ma jobban érezzük, mint régen. Ennek okát abban látja, hogy a történelmi új korszakban keletkezett iskolák a maguk önálló kiválása szerint teljesen kialakultak, de ugyanakkor el is zárkóztak egymástól. A létező bajt minden iskola egyoldalúan fogta

¹⁾ Kapcsolat a különböző fokú iskolák tanítási rendszere között. „A Gyermek” VIII. (1914.) évfolyam.

...s a pedagógia szempontjából ítélte meg a kérdést. Például a középiskola azon fenoga... tapátja, hogy a népiskolai oktatás rendje nem jó. Azon a sajnos körülményen tehát, hogy az elemi népiskolákból kikerült tanulók a középfokú iskolák alsó évfolyamaiban nem képesek haladni, csak úgy lehet segíteni, ha megjavítjuk az elemi iskolai tanítást. De az elemi iskolai körökben is tapasztalható az a hajlam, hogy a kisednevelőintézet, az elemi iskola követelményei szerint alakíttassék át. Nagy László szerint a megoldásnak csak egy elfogadható igazságos alapja van és ez a *gyermekfejlődéstan alap*. Ugyanis iskolaiügyi szervezetünkben eddig nélkülöztük a gyermekfejlődéstan elvet, ez az általános kultúrális, szociális és adminisztratív szempontok mellett eddig háttérbe szorult. Pedig ez a felfogás a gyermek szempontjából igazságtalan, a tudomány szempontjából pedig helytelen volt. Igazságtalan volt, mert nem lehet kicserélni a gyermek testét és lelkét, mikor egyik iskolából átlép a másikba; tudománytalan, mert a tudományos pedagógia alapjául ma már elfogadtuk a gyermektanulmányt. Kétségtelen ugyanis, hogy az iskolák közötti ellentétek onnan származtak, hogy nem vettük számba a gyermekfejlődéstan megállapításait.

1. Alkalmazzuk a gyermekfejlődéstan tételeit a kisednevelőintézet és az elemi iskola közötti kapcsolat problémájának megoldására.

A 6. év az elemi iskolába lépés ideje s a 7—8 éves kor, mint az elemi iskola első és második osztályában töltött időszak, szolgál átmenetül a kisednevelőből az elemi iskolába. Ezen időszaknak azonban¹⁾ a főjellemvonása még mindig a szubjektivitás, úgy, mint a 3—6 éveké. És valóban, a 7—8-ik évek a maguk átmeneti jellegük mellett is sokkal közelebb állanak az 5—6 éves korhoz, mint a 9—10 éves kor tiszta realizmusához. Az elemi iskola első és második osztálya sokkal inkább kiegészítése, betetőzése a kiseddóvói foglalkozásoknak, mint kezdete a gyermekek rendszeres gondolkodásának.

Ezen szubjektív jelleg ellenére mi a 6 éves gyermeket az elemi iskola első osztályában logikailag rendszeres szellemi munkára fogjuk, megtanítjuk olvasni, bevezetjük a számműveletek rendszerébe s a beszéd- és értelemgyakorlatok keretében főfeladatunknak tartjuk a külső tapasztalatok általánosítását és osztályozását. Ime, az első ellentét az iskola rendje s a gyermek szellemi életének természetes rendje között!

¹⁾ A 3—8 éves kor ismertetését lásd 464. oldalon.

Ha tehát a kisednevelő és az elemi iskolai foglalkozások közötti kapcsolatot meg akarjuk teremteni, akkor *közelebb kell hoznunk az elemi iskola első és második évfolyamát a kisednevelő-intézethez*. Más szóval az elemi iskola első és második osztályában folytatnunk kell a kisednevelőintézeti foglalkozásokat a megfelelő módon átalakítva. Az elemi iskola első és második évfolyamaiban a gyermekek foglalkoztatásában még mindig a szabad alkotó tevékenységnek, játssi képzet kapcsolódásoknak kell a főszerepet juttatnunk. Azonban be kell vezetnünk a gyermekeket, az objektív tapasztalatszerzésbe, meg kell kezdenünk a tárgyak realisztikus felfogását és megalkotását is. A logikailag rendszeres szellemi műveleteket mellőzzük ugyan, de gyakorolnunk kell a gyermeket a beszédbeli, rajzbeli és alakító kifejezés módokban, a számok viszonyainak felismerésében s alkalmazásában, a hangok felismerésében és tiszta kiejtésében, sőt a betűk felismerésében és lerajzolásában is.

2. Az elemi iskolából a középfokú iskolába az átlépés a 10 esztendő s korban, az 5. és 6. elemi osztályok elvégzése előtt történik. A középiskola akkor oly követelményeket támaszt a gyermekkel szemben, amelyeknek ez nem felelhet meg. Hogy az állítást igazolva lássuk, nézzük meg, először a 9—10 éves, azután a 11—12 éves gyermek lelki világát az oktatás szempontjából.

A gyermek 9 éves korában az objektív érdeklődés korába lép. Érdeklődése oda irányul, hogy a tárgyak valóságos tartalmát fogja fel, aminek az a biológiai természetű törekvése a magyarázata, hogy kifejlődjék benne a természetbe való beleélés állapota. A gyermek az összes érzékszerveivel s a cselekvéseivel tapad a természethez. A gyermek, ha új körülmények közé kerül, előbb tájékozódik s csak azután fog cselekvéshez. Ezen korszak fősajátsága tehát az objektív tapasztalatszerzés az elméműködésekben s a realizmus a cselekvésben.

A gyermek a szubjektív állapotból ösztönszerűleg tér át az objektív érdeklődés állapotába, azért kialakul benne meglehetősen gyorsan a másik véglet, a szubjektivitás helyébe a tapasztalatszerzésre való mohó törekvés. Ismeretes dolog, hogy a 9 éves s különösen a 10 éves korban a gyermeket minden érdekli s bámulatos eredményeket tud fölmutatni a tanulásban. Szívesen lát, hall s olvas bármit, amit csak felfogni képes s a tőle térben és időben távol eső ismerettartalmak s az elvont szövegek megtanulására is hajlandó. A receptivitás igazi fénykora ez.

Az elemi iskolai tanító rendszeren tehát azzal a nyugodt érzés-

sel fejezi be a munkáját, hogy kitűnő anyagot szolgáltat a középiskoláknak. Alig kerül be a tanuló a középiskolába, megindul a panasz annak hiányos előkészültsége miatt; a gyermek nem bírja a középiskolai anyagot s ezt ismét a gyermekfejlődéstan magyaráz meg.

A gyermek 11—12 éves kora nem egyszerű folytatása a 9—10 éves kornak, a fejlődés mértani vonala nem folytatódik tovább egyenesen, hanem iránya elhajlást mutat, módosul.

A nagyfokú receptivitást nem váltja fel oly korszak, amelynek receptivitása még nagyobb, sőt ez a tulajdonság némi csökkenést mutat. Ellenben növekszik a gyermek aktivitása, természetesen reális irányban. A gyermek ekkor már nem elégszik meg az elsajátított ismeretekkel, hanem azokat alkalmazni is akarja a maga természeti és társadalmi életviszonyaira. A passzivitásból kilép és ösztöni erővel érvényesülni akar. A természeti erőket a maga szolgálatába kívánja hajtani s a maga kis társadalmát is a maga kedve szerint átalakítani. Ezen korszak nem ellentétes ugyan a receptív elmeműködésekkel, sőt ezeknek természetes gazdagodását involválja, világosságukat és pontos részleteződésüket fokozza, mégis más erők veszik át az uralmat a gyermek szellemi birodalmában. A tapasztalatszerző gyermekből praktikus gyermek lesz, a gondolkodó erőket megkötik a gyakorlati akarat külső céljai.

A középfokú iskolák, különösen a gimnáziumok és reáliskolák nem törődnek a gyermeki elmeműködések módosult irányával, hanem fokozott mértékben használják fel a gyermeki elme tiszta receptivitását. Egyéb célra nem törnek, minthogy a gyermek nagy mennyiségét sajátítsa el az új ismereteknek. Ami módosítás történik a tanítás anyagán, csupán abban áll, hogy az ismeretanyag elvontabbá s az ismeretközlés módja okoskodóbbá, deduktívabbá válik, ami még kiáltóbbá teszi az ellentétet a gyermeki értelem és az iskolai oktatás szelleme között. Látjuk tehát, hogy nem az elemi iskolában, hanem a középiskolai oktatás rendszerében kell a sikertelenség okát keresni.

Az elemi és a középfokú iskolák oktatása közötti kapcsolat helyes megoldását is a középfokú iskolák alsó két évfolyama oktatási rendjének megváltoztatásától várhatjuk. A közölt megállapításokból következik, hogy a középfokú iskolák alsó két évfolyamában úgy, miként az elemi iskola 5. és 6. osztályában, a módszer lényege a különböző kifejezés módokban ú. m.:

a) a szóbeli és írásbeli elbeszélésekben, leírásokban, összefoglalásokban, lerajzolásokban, mintázásokban,

b) az iskolai tantermekben, műhelyekben és a szabad természetben lefolyó exakt munkákból és a szabad szerkesztésekből áll.

c) Egyáltalában kívánatos a szabad természettel és az emberi alkotásokkal való közvetlen érintkezés és kölcsönhatás.

d) Minthogy a gyermek életének fővonása e korban a környezettel való kölcsönhatás, azért a középfokú iskolák alsó két évfolyamában felolendő azon tanulmányi anyag, *ami a természeti életbe és a társadalmi élet jelenébe való beleélésre alkalmas*. Tehát felolendők körülbelül azon tantárgyak, amelyek az elemi népiskola 5—6. osztályának anyagát teszik. Fontos szerepet játszik tehát ezen a fokon a földrajz, a természettudományok, a mértan és számtan tanítása.¹⁾

Nagy László javaslatai végül ezek:

I. *A kisednevelőintézet és az elemi iskola kapcsolata*. Számba véve azon gyermektanulmányi megállapítást, hogy a gyermek a 7—8 éves korban még mindig a szubjektív érdeklődés korát éli s egész lelki és testi habitusa szerint közelebb áll a 3—6 éves, mint a 9—12 éves korhoz, az elemi népiskola első és második osztálya e kisednevelőintézet közvetlen folytatásaként veendő s eszerint szervezendő át. Ennélfogva az elemi iskola 1. és 2. osztályaiban a következő foglalkoztatások forduljanak elő:

1. Objektív megfigyelésekre való szoktatások s realiztikus irányú kézi foglalkoztatások.

2. Alak-, szám- és beszédgyakorlatok részben a Montessori módszere szerint. Ide tartoznak az olvasást és írást előkészítő gyakorlatok is.

3. A gyermekek szabad fantáziájának gyakorlása mese, játék, szabad rajzolás (illusztrálás) és kézi alkotások útján.

II. *Az elemi és a középfokú iskola kapcsolata*. Szem előtt tartva, hogy a 11—12 éves gyermek lelki élete nem egyéb, mint a 9—10 éves korban megindult fejlődésnek, az objektív érdeklődés korának közvetlen folytatása s bizonyos fokig való betetőződése, a középfokú iskolák első és második osztályai átszervezendők, úgy, hogy azok az elemi népiskola 3. és 4. osztályainak közvetlen folytatásai s betetőzései legyenek. Ennélfogva a következő reformok foganatosítandók:

¹⁾ L. A gyermek érdeklődése és a gyermek egyénisége c. alfejezeteket.

1. A középfokú iskolák alsó két évfolyamában a szaktanítás mellőzendő vagy legalább tetemesen megszorítandó.

2. Tekintve egyrészt a 11—12 éves korú gyermek konkrét aktivitását, fejlett gyakorlatias gondolkodását, másrészt szociáletikai és művészi életének alacsony fokát, a középfokú iskolák alsó két évfolyamának anyagául s módszeréül a következők szolgáljanak:

a) főleg a természettudományi ismeretek és technikai foglalkozások;

b) a szociális és az etikai jelenbe való bevezetés főleg a földrajz és a polgári kötelességek és jogok tanítása útján;

c) a művészeti élet elemei: irodalom, szavalás, ének, fogalmazás, festés, mintázás útján.

d) Az oktatás a munkaiskola elve szerint rendezendő be, vagyis az egész vonalon érvényesüljön a gyermek öntevékenysége és gyakorlati foglalkoztatása.

Uj Iskola. A gyermektanulmány pedagógiai törekvései nemcsak elméletileg indokolt óhajokban nyilvánultak meg, hanem „A Gyermek” utóbbi évfolyamaiban egy konkrét alkotás életrekelését látjuk. Egy oly iskola típus életrekelését látjuk, amely a gyermektanulmány eredményeinek alkalmazása alapján épült fel. Ez az *Uj Iskola*.

Domokos Lászlóné, abban az előadásában, amelyet az *Uj Iskola* létesítése érdekében 1914. év június havában tartott, az alábbiakban vázolta ezen pedagógiai reformtörekvés szükségességét.¹⁾

Nem az dönt egy kor kultúrmérőjén, hogy az emberek egy csekély százaléka szellemi értéket termel, hanem, hogy a többség, a kortársak zöme ez értékeket *finom kiválasztással* élvezni tudja és élvezi. Az a fokmérője a kultúrának, hogy a kisszámú termelők alkotásai olyan belső kapcsolatra lépnek-e nagy tömegek kultúr-szükségletével, hogy *valamennyiök életérzését megneemesítik* és megsokszorozítják. A termelt javak általános felszívódása és egyéni élménnyé válása igazi foka valamely kor szellemi életének.

A mi napjaink kultúrnyomora és fejletlensége éppen abban van, hogy hiányzik az egyes emberből a kultúrtermékek *egyéni értékelése és kiválasztása*. Nagyrészt és általában hiányzik a fogé-

¹⁾ Uj Iskola. „A Gyermek” VIII. (1914.) évfolyama.

konyság az individuális érték kiválasztása iránt és e javak mélységes, egészen sajátos felszivódása iránt, ami pedig alapja minden valószínűságos kultúrának. Hiányzik az én-kultúra, a magam belső országa, virágos kertje, merev és ünnepi fákkal, fehér pávák sétáló és érzékeny rajával és mindenekben avval, ami nekem kell, nekem érték, az én órát ékesíti finom fényléssel, amikor a magamé vagyok és ünnepi órák szent áhitatával sétálok az énem virágos kertjében. Ennek a hiánya és helyében a tömegértékelés, a tucatelhelyezés élet- és kultúráramlatokkal szemben, ez a mindég másokkal-vezettség, ez a mi korunk szegénysége.

Iskoláink mai formája nem kedvez az egyéniség és az egyéni szabad alkotó tevékenység kifejtésének a gyermekévek döntő fontosságú fejlődési idején át. Ezért nincs egyéni kultúra és egyéni értékelés.

A mai iskola nagyrészt absztrakt, mindig általános és konvencionális elemeket nyújt a szellemi fejlődésnek. Egész berendezkedése az értelmi és egyéni átlag sémájára alapult. Nem veszi tekintetben a gyermeki fejlődés menetét és ezen belül az egyes életkorok testi és lelki sajátos berendezkedését. Túlzottan intellektuális jellegű a mai iskola, még az újabb, nagyrészt csak mechanikus megmunkáltatás mellett is. Értelmileg túlterhelt, zavaros, közömbössé váló embert; akaratóban gyöngye, befolyásolható, önálló feladatoktól visszarettenő embert nevel. A mai nevelés értelmi pszichaszténiásokat termel. A szellemi organizmus védekező reflexei: kifáradás és figyelmetlenség okozza, hogy sok idő- és erőpazarlás mellett kevés eredményt ér el az iskola. De akkor minek a gyerekek szépséges korát annyi kinnal megkeseríteni?

Az egyes korok értelmi jellegének nem ismerése okozza azt a bántó merényletet is a gyermek ellen, hogy 7—8 éves korában a nyelvtani alapelemek és elvont számolás absztraktumával terheljük, holott néhány évvel később, a fejlődéstanilag arra való időben, játszva jut el ezek ismeretéhez.

Az iskolai évek vége szomorú rombolás képét tárják fel a szülőknek. Ha az iskolától visszakapják gyermeküket ideges kimerültség és ingerültség, izgalma-okozta étvágytalanság és rossz alvás mutatkozik a gyerekeken. Elernyedtt izmú, lesóványodott, fejfájós kis lényekké lesznek. Mint egy végzetes vihar, olyan pusztulás nyomát hagyja rajtuk a május—június fokozott tanultatása, épen tavasszal, amikor a testi élet erősebb szerephez jut, több mozgással, felváltott pihenést kíván, mint a téli hónapokban.

A fejlődő gyermek életében, túlzott ambíció mellett, ezek a rombolások végzetesekké válhatnak.

A túlterhelés miatt rosszul táplált, vértelen agy nem képes a rövid és nyugtalan éjszakán pótolni a veszteséget. Az ülő élet rossz levegőjű iskolában növeli a vérszegénységet. És mindég értelmi munka, kizárólag a szóemlékezetre építve, semmi a kombinatív, a kitaláló, a felfedező, megfigyelő és alkotó elmeműködésre építve, kínos tévelygés a bő anyag labirintusában, adatok gyökértelen, kusza hada a fáradt agyban, minduntalan, mikor éppen kellene, csökönnyösen és gonoszul az emlékezet küszöbe alá rejtőzve, ijesztgetés osztályzatokkal és megbukással! Minden, minden, amitől féltünk és óvnunk kell gyermekünket!

Pontos adatok gyűjtésével megállapították, hogy az iskolaév zártával kis idő múlva kikérdezett gyermekek bámulatos keveset tudnak. A hibás módszerrel, hirtelen beszedett emlékezet anyagot szellemi üresség követi nyomon.

A gyermek igazi életének *más formában* kell lefolynia.

Az *Uj Iskola* az az intézmény, amelyben a gyermek a maga fejlődésének követelményei szerint élheti életét, minthogy ez az iskola olyan képzést nyújt, amely gyermektanulmányi alapon állva, a gyermeki fejlődés menetével lépést tart és így e fejlődés természetének leginkább megfelel.

Melyek hát azon pedagógiai és didaktikai elvek és azok a módok, amelyek szerint ezen elveket az *Uj Iskolában* keresztül viszik? Erré felel Nagy László, mikor *az Uj Iskola céljait, pedagógiai és didaktikai alapelveit ismerteti*.¹⁾ Az *Uj Iskola* a gyermekfejlődéstan ismeretén és elvén épült fel, s hogy a *gyermekfejlődéstan* elvnek megfelelőhessünk, írja Nagy László, 8 osztályúra tervezett iskolánkat 4 tanfolyamba osztottuk; egy-egy tanfolyamra két osztályt számítva. Ugyanis a gyermektanulmányi kutatások szerint a 7—14 éves korú gyermek fejlődése a következő életkorok szerint osztandó fel szakaszokra:

1-ső szakasz	. . .	7—8 év
2-ik „	. . .	9—10 „
3-ik „	. . .	11—12 „
4-ik „	. . .	13—14 „

¹⁾ L. Nagy László: *Az Uj Iskola céljai, pedagógiai alapelvei s tantervének megokolása.* „A Gyermek” X. (1916.) évfolyama.

E szerint osztottuk 4 tanfolyamra teljes intézettünket. Megjegyezzük azonban, hogy ez a beosztás nem jelenti azt, mintha megkivánnók szüntetni az évfolyamok szerint felhaladó osztályrendszert, hanem csak azt, hogy mindenik tanfolyam a fejlődés-tani különbség szerint más-más pedagógiai cél szolgálatában áll. Ezek szerint:

a) Az első tanfolyamban (I. és II. osztály) azért, mert a gyermek a 7—8 éves korban még mindig a szubjektív érdeklődés korát éli s lelki világát a változó érzelmek uralják, pedagógiai célul a *gyermeki kedélyvilág nemes irányú foglalkoztatását* tűztük ki s e tanfolyamnak főtárgyául a *beszéd- és értelemgyakorlatot* jelöltük meg. A gyermek tudatvilága a 7—8 éves korban mind fogékonnyabbá válik az objektív ismeretek befogadására. Ebben az átmeneti korban a gyermek lelki kiképzésének legalkalmasabb eszköze az a tantárgy, mely egyaránt lehetővé teszi a gyermekek játékszerű foglalkoztatását és objektív okulását.

b) A 9-ik évben lép a gyermek az objektív érdeklődés korába, amikor egy darabig, a 9—10 éves korban, főjellemvonása a nagyfokú receptivitás. Ezért a 2. tanfolyam (III. és IV. osztály) számára didaktikai célul tűztük ki: a *gyermek külső tapasztalatszerzésre való törekvésének kielégítését*. Minthogy pedig e tapasztalatszerzésre való törekvésnek biológiai célja a külső természeti környezetbe való beleélés elérése, azért ennek az évfolyamnak főtárgyául a *természeti életet* s fő módszertani elvéül a *természeti környezettel való közvetlen érintkezést* állapítottuk meg.

c) A 11—12 éves korban a gyermeki elme megtartja empirikus irányát, magatartása azonban a természettel szemben jóval aktivabbá lesz, mint előbb volt. A gyermek nem elégszik meg a felfogott külvilággal, hanem tapasztalatait tettekké, gondolatait alkotásokká akarja átváltoztatni. A 11—12. év a gyermek gyakorlatias gondolkodásának virágzó kora. Ezért a harmadik tanfolyam (V—VI. osztályok) pedagógiai-didaktikai feladatává tettük a *gyermek gyakorlatias gondolkodásának kielégítését gyakorlati foglalkoztatásokkal*. Mivel pedig a gyermek gyakorlati foglalkoztatására leginkább a természettudományok, a természettan, vegytan- és természetrajz nyújtanak módot és alkalmat, azért a 3. tanfolyam főanyagává a *természettudományokat* tettük. A munkaiskola eszméjét leginkább az V—VI. osztályban, a 11—12 éves gyermekekkel akarjuk megvalósítani.

d) A gyermek etikai énje kialakulásának kezdete általában a

13—14 éves korra esik. Erkölcsi eszméi még tökéletlenek, homályosak s tévelygésekkel kapcsolatosak, de elméjét élénken foglalkoztatják s őt magát tettekre sarkalják. Az azelőtt elszigetelt általánosítások most még szórványosak ugyan a gyermekben, de gyakrabban s világosabban jelentkeznek. Az eddig teljesen önző gyermekben már mutatkoznak egyéb, magasabb rendű (önzetlen) érzelmek is, így az esztétikai érzelem. Ezeknél az okoknál fogva a 4. tanfolyam számára különös célul a gyermek *etikai és esztétikai énjének kiképzését*, illetőleg ennek a célnak intenzivebb felkarolását tűztük ki. Minthogy pedig ehhez a célhoz tudatosan az önismeret vezet, azért a tanfolyam főanyagául az embertant, mint *önismeretre* vezető első, nélkülözhetetlen tanulmányt, jelöltük meg.

Amint az itt előadott fejtegetésekből kitűnik, az általános pedagógiai és didaktikai elvekből nem szándékozunk sémákat csinálni. Szerintünk sem a nevelésnek, sem a tanításnak nincsenek abszolút értékű általános normái. Minden elv alkalmazása az életkorok szerint változik. Így vagyunk a reformiskoláknak amaz általános elvével, hogy *a gyermek a természettel közvetlenül érintkezzék*. A 7—8 éves gyermek a szabadban való játékot üzi, a 9—10 éves gyermekkel megfigyeltetjük a természetet, a 11—12 évesekkel sok kerti és mezei munkát végeztetünk, a 13—14 éves korban pedig fontosak a társas kirándulások.

A gyermekek *kézi foglalkoztatása* (kézimunka, rajz), úgy, mint a külföldi reformiskolákban, az Uj Iskolában is kimagasló szerepet játszik. A kézi foglalkoztatást nem tekintjük külön tantárgynak, hanem az egész oktatást átszövő módszernek. Alkalmaztatásának főelve ugyanaz, mint a többi módszeres elvéké: a gyermekfejlődésének menete szerint változik.

a) Az első tanfolyamban (I—II. osztály) a kézimunka és rajz körülbelül egyenlő értékű kifejezésmód az élől szóval. Ezért, bármit tanul és fejez ki a gyermek, nemcsak az élől szót fogja a kifejezésre használni, hanem a kézi alkotást, rajzot és drámai megjelenítéseket is. Ez alkotások főleg a kedély megnyilatkozásai, tehát játékszerűek lesznek.

b) A második tanfolyamban (III—IV. osztály) még mindig használjuk ugyan a kézimunkát s a rajzot a kedély játékszerű foglalkoztatására, de már kezdi a gyermek a természetet hűen utánózni (földrajz), továbbá a maga egyszerűbb természeti szükségleteit, ruházati cikkeit előállítani.

c) A kézi foglalkoztatás a harmadik tanfolyamban (V—VI.

oszt.) éri el alkalmaztatásának tetőpontját, amikor már egészen realiztikus és gyakorlati irányt követ. Az összefoglalozások keretében szükségleteinek jelentékeny részét s az iskolai oktatás keretében az ismeretgyarapítás eszközeit maga állítja elő. Az írásbeli fogalmazások akkor még többnyire a kézi alkotás és rajz kapcsán jelennek meg.

d) A negyedik tanfolyamban (VII—VIII. osztályok) a kézimunka és rajz fokozatosan mind több esztétikai elemet vesznek fel. Az írásbeli fogalmazás, minthogy ereje s főleg tartalma meggyarapodott, mindinkább önállóvá válik.

A *művészeti nevelés*, mint az intelligenciának s az erkölcsi érzésnek lényeges eszköze, az Új Iskolában fontos szerepet játszik, ezért a négy tanfolyamnak mind a nyolc osztályában külön cím alatt, részben külön tantárgyként szerepel. Óhajtásunk, hogy az Új Iskolából kikerült gyermekek mozgásaikban, alkotásaikban, ítéleteikben finomult izlést mutassanak. Szeressék a szépet s az erkölcsileg nemest. A művészeti nevelés programmunk szerint a VII. és VIII. osztályba lép különösen előtérbe, amikor a gyermeket már a szép tárgyak benső értékeire is figyelmeztetjük.

A hittani oktatásról a felekezetek szerint fogunk gondoskodni. Ezzel azonban nem elégszünk meg. Oktatásunkban s nevelésünkben *a vallásos érzés ápolására különös gondot kívánunk fordítani*. Természetesen e nevelő munkánkban is szem előtt fogjuk tartani a lélekfejlődés fokozatait. A 7—8 éves korban nem érintjük a gyermek naív hitét. Engedjük, hogy az Istent megszemélyesítse. De a 9—12 éves korban alkalom szerint nyomatékosan fogjuk figyelmeztetni a természetben működő általános erőkre. A 13—14 éves korban pedig arra törekszünk, hogy a gyermek Istent az erkölcsi ideál megtestesítéseként tisztelje.

Az erkölcsi érzés alapjának a szociális érzést tartjuk. Ezért a gyermek szociális érzésének felébresztésére nagy gondot kívánunk fordítani. A szociális érzések közül is, a leghatékonyabb, legtöbb elevenerőt tartalmazó s legtöbb gyakorlati értékkel bíró nemzeti érzést kezdettől fogva nagy gonddal fogjuk ápolni. Már a 7—8 éves korú gyermek önérzetének elemévé tesszük *a nemzeti érzést*. A 9—12 éves gyermekek gyakorlati cselekvéseinek tárgyává tesszük ezt az érzést (hazai iparcikkek vásárlása). A 13—14 éves korú gyermekeknél pedig már arra törekszünk, hogy az ébredő kötelességtudást és önzetlenséget a haza szolgálatába állítsák.

A *testi nevelés* az Új Iskolában mindenek felett álló jelentőségű. *Erős testben erős lélek*: ami nevelési ideálunk. Ennek a fel-

fogásnak igazolására tantervünkben a testi nevelést mindenik évfolyam élére tettük. Az iskola nevelési rendszerében a testi nevelés szorosan összefügg az akarat nevelésével.

Tanítványainkban az erős, edzett test kétféle okból fog kifejlődni. Egyrészt közvetlen és természetes eredménye lesz a gyermekek testi foglalkozásainak s a szabadban való tartózkodásának, a kapálásnak, ásásnak, gereblyezésnek, ültetésnek s egyéb kerti munkáknak, továbbá a szabadban való játékaiknak, sportolásaiknak s a szabadban való tanításnak. Másrészt az erős test a gyermek akaratának eredménye lesz. Igyekezünk szuggerálni a gyermeknek, hogy akarja az erős és edzett testet. Ezért fárasztó munkákat, nagyobb erőfeszítéseket kell végrehajtania.

Természetesen a testedzésben is szem előtt fogjuk tartani a gyermek fejlődését. A kisebb korban a testedzésnek első rendszerét fogjuk alkalmazni, amely szerint az főleg játékokból, foglalkoztatásokból fog állani, de a rendszeres gyakorlatok közül már a kisebb életkorban (7—10 év) is alkalmazzuk a Dalcrose-féle ritmikus gyakorlatokat s a versenyzéseket. A 11—14 éves korban pedig fokozatos gondot fogunk fordítani a rendszeres testedzésre, a kirándulásokra, sportokra, svéd tornára.

Habár utolsónak említem, de kimagasló értékűnek tartom nevelési rendszerünkben az *akarat nevelését*. Nem szándékunk elkényeztetett, akarat nélküli bábokat nevelni, hanem olyan gyermekeket, akikben az egyéni akarat erős és harmonikus. Arra óhajtjuk nevelni a gyermeket, hogy tudjon egyénileg, önállóan és a célig akarni, de tudja a maga akaratát a köz akaratához is alkalmazni. Ugy fogjuk tehát oktatásunkat irányítani, hogy a gyermeknek minél több alkalma legyen tettekre. Tanítványaink virágokat, kerti veteményeket, fákat fognak termesztani s mind ezt saját akaratukból. Munkaszobáikat maguk fogják gondozni és rendben tartani.

Az akarat nevelésében szemünk előtt tartjuk a gyermek szociális jellemének fejlődését. A 7—8 éves korban a tekintély előtt való meghajolást fogjuk kívánni. A 9 éves korban és attól kezdve fokozatosan fejleszteni fogjuk a gyermek szociális érzékét s a 13—14 éves korban már az erkölcsi és szociális *eszmék* előtt való meghódolásra fogjuk nevelni.

„A Gyermekek” ugyanazon évfolyamában megtaláljuk az ezen elvek alapján összeállított tantervet, amely szintén Nagy László munkája. A következő sorokban azon különbségekről lesz szó,

amelyek az 1905-ben kiadott népiskolai tanterv s az Uj Iskola tanterve között található.

A hivatalos népiskolai tanterv és az Uj Iskola tanterve között lényeges különbség nincsen. Főntolóra vevén az új népiskolai tanterv részleteit, azt találtuk, hogy annak a tantervnek anyaga s anyagfelosztása a 6—12 éves korú gyermek lélekfejlődéstani szempontjainak nagyban és egészben megfelel. A hivatalos tanterv helyesen jelöli ki a végső célokat különösen a III—IV. és az V—VI. osztályok számára. Épen azért ezeket a végső célokat az Uj Iskola számára is zsinórmértékül állítottuk fel. E meggyőző szempontok magyarázzák meg azt a várható tény, hogy az Uj Iskola növendékei a 4-ik osztály elvégzése után ugyanazt az anyagot fogják elvégezni, mint a rendes népiskola növendékei. A cél- és anyagmeg egyezés az V—VI. osztályokra nézve már csak bizonyos módosításokkal állapítható meg. E különbségekről, amelyek szervezetünkől s céljainkból természetesen folynak, később lesz szó.

Midőn a hivatalos tanterv és az Uj Iskola tanterve közötti általános megegyezésre rámutatok, nem mulaszthatom el nyomatékosan hangsúlyozni, hogy az Uj Iskola és a többi iskola közötti különbség lényegét *nem a tanítás céljaiban s anyagában keressük és látjuk, hanem inkább a módszeres eljárásokban.* Mi legalább megvalósítandó reformjainkban erre kívánjuk a súlyt helyezni. Azok a különbségek is, melyek a két tanterv között tényleg fennállanak, inkább a tanítás módszeréből, mint céljából folynak.

A különbségek egyébként a következők:

1. A tulajdonképeni *beszéd- és értelemgyakorlatok* nálunk épen úgy tárgya az I. és II. osztálynak, mint a többi iskolában, sőt ugyanannyi anyagot szándékozunk felölelni, mint amit a hivatalos tanterv kijelöl, azzal a különbséggel mégis, hogy ami anyagunk főrészét nem a földrajzi elemek teszik, hanem *a gyermeket környező emberi és állati élet.* Ennek oka pedig az, hogy a gyermek, különösen a 7—8 éves korban nem a merev formákat s az elvont fogalmakat, hanem a történet, az életet keresi s ezt a körülötte élő emberek s állatok cselekvéseiben találja meg.

Megjegyezzük itt, hogy a II. és IV. osztály *földrajzi anyagát* szintén a beszéd- és értelemgyakorlatok címe alá foglaltuk. Ezzel azt a szoros összefüggést, ami a földrajz és a beszéd- és értelemgyakorlatok anyaga és módszere között a tanterv szerint is fennáll, különös mértékben kívántuk hangsúlyozni.

2. A *számтанból* a 4-ik év végével el fogjuk végezni ugyanazt

az anyagot, amelyet a hivatalos tanterv kiszab. A különbség köztünk és az általános tanterv között inkább módszertani, mint materiális jellegű. Az I. osztályban pusztán érzékleti alapon kívánjuk a számtant tanítani, tehát csupán a számsorok és számcsoportok képzését vettük fel, de ezt ki akarjuk terjeszteni 100-ig. A nehezebb műveleteket s az elvontabb viszonyokat (kivonás, osztás) szintén 100-ig, a II. osztályra hagytuk. Egyébként az elvégzendő anyag a számtanból, mint a többi tantárgyaktól is, a gyermekanyagtól függ.

3. A legnagyobb eltérés a miniszteri tanterv és az Uj Iskola tanterve között az *olvasás és írás tanításában* van. Az olvasás és írás *rendszeres* tanítása ugyanis az I. osztályban az Uj Iskola tantervében nem fordul elő. Ez a módosítás, aminek szükségét egyébként a pedagógusok már régen hangoztatják, azokból a nagy nehézségekből sarjadzik, amelyekkel a gyermek az írás, de különösen az olvasás technikai elsajátítása körül találkozik. A 6 éves gyermek még nem képes felfogni a betűk szimbólikus jelentését s még kevésbé képes a még fejletlen beszédtechnikájú gyermek az elvont jegyek alapján öntudatosan kiejteni s összefűzni a hangokat. Legcélszerűbbnek véljük azt az eljárást, amely szerint a gyermek az olvasás és írás technikáját ép úgy önkénytelenül, észrevétlenül, mondjuk: ösztönszerűen sajátítja el, mint magát a beszédet. A tanító részéről ennek az ösztönszerű műveletnek csak az előmozdítása történjék a hangok kiejtésének gyakorlásával, az onomatopoeikával, a játékszerű hangelemzésekkel s a betűjátékokkal s a játékszerű betűrajzolásokkal. Ez történik az Uj Iskola első osztályában. A tulajdonképeni olvasási és írási gyakorlatokra csak a második évfolyamán térünk át, amikor azt teljesen elsajátítják.

4. Az V—VI. osztályokban két nevezetes különbség van az Uj Iskola tanterve és a miniszteri tanterv között. Mind a kettő főleg az Uj Iskola szervezetével függ össze.

a) Az Uj Iskola V—VI. és VII—VIII. osztályai tulajdonképen a középiskolák I—IV. osztályai számára készítenek elő. A középiskolák I. és II. osztályaiban azonban a *történelem*, mint tantárgy, nem szerepel. A középiskolai tantervnek ezt a hiányát hibának kell tartanunk. Igaz ugyan, hogy a 11—12 éves gyermek még nem érdeklődik a történelem iránt, de érdeklődik a történelmi események iránt. A történelem nagy eseményei s egyes kiváló egyének nagy tettei nagy mértékben képesek figyelmét lekötöni. A küzdeni szerető s hősiességre vágyó 11—12 éves gyermek a történelemben rejlő lelki táplálékot nem nélkülözheti. De pedagógiai okokból is hiba a

gyermektől ezt az értékes anyagot megvonni. A történelem a gyermek gondolkozását, tetteit ideális, nemes irányba tereli. Ez az oka, hogy az egész magyar történelmi anyagot fölvevük az V—VI. osztályokban — az *iskolai olvasmányok keretébe*. Ez esetben is tehát (a népiskolai tanterv szempontjából) inkább módszeres, mint tantervi módosításról van szó. Az irodalomba való besorozás azt jelenti, hogy nem a történelmi összefüggésre (pragmatikus történelemre), hanem a történelmi *eseményekre* akarjuk a főgondot fordítani. Jelenti továbbá e módosítás azt, hogy a közlés módja majd az olvasás, majd az előszóval való előadás, majd a képszemlélet s egyéb műalkotások szemlélete lesz.

b) A másik módosítás a *polgári jogok és kötelességek (alkotmánytan)* tanítására vonatkozik. Ez a tantárgy is hiányzik a középiskolai tantervből. Épen olyan nagy hibának tartjuk ezt, mint a mily korai annak tanítása a 11 éves gyermek számára az elemi népiskolában. A polgári jogokra és kötelességekre eszmélettel nélkülözhetetlenül lényeges kelléke az állampolgárságra való nevelésnek. Másrészt az „alkotmánytant“ a magasabb szociális viszonyokat felölelő tartalmánál fogva nem appericiálhatja a 11 éves gyermek. Mi ezt a fontos problémát oly módon oldottuk meg, hogy az egész népiskolai anyagot a VII—VIII. osztályok tantervébe illesztettük, mint ahova nagyértékű erkölcsi tartalmánál fogva leginkább illik is.

Ezekben ismertetünk a magyar gyermektanulmány egyik legbecsesebb alkotását, a jövő iskolájának típusát. De érdeklődő elménk szeretne belátni a műhelybe, ahol az eszméket, az elveket valóra igyeksenek váltani. Lássunk tehát néhány szemléletes példát az Uj Iskola belső életéről.¹⁾

Az I.—II. oszt. karakterisztikus tárgya a *beszéd- és értelemgyakorlatok*. Ez a tanítás gerince, ebben fordulnak elő az összes tárgyak. Célja a természeti és emberi élet bemutatása a maga természetes megnyilvánulásaiban. Az élet egységes, szakokra nem osztható, különösen a gyermek szemlélésében nem. Az anyagkiválasztás főszerpontja a gyermek érdeklődése. A gyermekre nézve az élet azonos jelenség a külső mozgással, ezért a tanítás főeleme a mozgás. Merev, kész forma nem érdekli a gyermeket, ezért a szemléltetést is alárendeli az Uj Iskola a foglalkoztatásnak s főleg azon szempontok szerint szemléltet, amint azt a foglalkozás meg-

¹⁾ Domokos Lászlóné igazgató szegedi előadásából idézve Gröber Vilma *Az iskola és az élet* c. tanulmányában. A *Gyermek* X. (1916.) évfolyama,

kívánja. A gyermeki lélek a 6—8 éves korban inkább a mozgáson, dramatizált kifejező taglejtéseken, rajzon és alkotó játékon keresztül érvényesül, mint a beszéden. De a tanítás csak akkor indítja meg a képzelet munkáját és a gyermek cselekvési hajlamát, ha a gyermek a *beleélés* állapotába jut. Az Új Iskolában minden élményük útja a beleélés. A megszemélyesítések és megjátszások élénk világa folyik itt. Megjelenítik az évszakokat, megjátszák a mezőn dramatizálva a madárfiókák etetését, sárkányt eregetnek sugárzó tavaszi napon a hegyoldalon. És folyik a munka: rajz, papirkivágás, agyagozás természeti szemléletek nyomán. Képzleti világa új színekkel, művészi elemekkel bővül a mesék, versek, énekek, alkotó munka nyomán és ezek megnyilatkozására erőteljes kifejező készségeket nyer a gyermek. Használja a maga szép, erős színeit; a bágyadt színek keresése és szeretete már dekadencia. És a falakat a gyermek rajzai, alkotásai népesítik be, nem merev szemléltető képek. A torna is beleéléssel lesz élmény számukra. Megjátszák a daru röpködését ritmikus szárnycsapkodással, madárkák evését, békák ugrálását stb. és gyermekdallamokra táncot találnak ki a napfényes mezőn. De a szabadság mellett megvan az önfegyelmezésre szoktatás is.

Nincs a korai és mesterkéltn írás-olvasás. A beszéd- és értelemgyakorlatban tárgyalt, szemében élettel teli, tárgyak neveit tanulja meg először leírni, (hó, cica) és nem az annyira absztrakt betű fel fogásával és összeolvasásával kezdődik a tanítás. A szó elemzése hangra, betűre könnyebb. A gyermek maga készíti kemény papirból és agyagból a betűt, maga rakja össze és szedi szét a szót és játékosan alkot mindig újabb és újabbakat. Készítenek képeskönyvet, melyben egymásmellé kerül a tárgy és a szó képe.

A beszéd- és értelemgyakorlatban benne van a számtan is, mely főleg mérések, boltosdi játék alapján történik.

A II. tanfolyamban a 9—10 éves gyermek a *realizmus* korába lép. Gyakorlati irányú cselekvéseinek 2 célja van; tapasztalatszerzés és közvetlen hatás. Ennek a kornak főjellemvonása a gyermek receptivitása lévén, a III.—IV. osztály célja a gyermek külső tapasztalatszerzésre irányuló törekvéseinek kielégítése. Főtárgy itt a *természeti élet* s főmódszertani elv a természeti környezettel való közvetlen érintkezés.

Más iskolák módszerétől eltérően, mint egészen új tantárgy szerepel a III.—IV. osztályokban a *természeti megfigyelés*, mely tulajdonképpen a beszéd- és értelemgyakorlatok kiépítése, elmélyí-

tése, alkalmazása erre a korra. Míg a 6—8 éves gyermek nagyobb szubjektivitása miatt ekkor a tanítás egészen egocentrikus és főleg érzéki megfigyelésekre alapított, itt már bővül a kör és a tanítás tárgya a gyermek és szükségletei tágabb értelemben. Az élet ismeretét nyújtja a természeti megfigyelés bővített keretekben, állatok, növények, emberek, föld, világ ismerete tárul fel. A feladatok, melyeket kapnak a gyermekek a megfigyelőkészség próbái és fejlesztői is. A gyermek megfigyel, kísérletez, kúriat, gyűjt, problémákat old meg, tapasztalatokat szerez.

Sok önálló feladatot kaptak, melyek mindig az *élet* valamilyen *miliójébe* állították bele a gyermeket. Pl. megfigyelték a házépítést és beszámoltak róla írásban és rajzban. Sok kérdés merült evvel fel a földmunkástól kezdve a téglafelhúzó gép szerkezetéig és a mesteremberek szerszámainak legapróbb részletéig. Ezután a lakás, az otthon fejlődése volt a megbeszélés anyaga. Az ősemler küzdelmes élete hihetetlenül érdekli ebben a korban a gyermeket. A cselekvéseket ekkor az eredmény szerint mérlegeli, fizikai erők küzdelmét, személyek közvetlen viaskodásait érti és a leleményességet méltányolja mindenek fölött. Beleélték magukat az ősemler életkörülményeibe és elkészítették a kertben a primitív otthonokat finom megértéssel. Evvel kapcsolatosan önálló kutatás és gyűjtés feladata volt a mai primitív népek lakása. Hogy egészen kimerítsék az otthon kérdését, önállóan kikutatták, hogy milyen furfanggal építik az egyes állatok: hód, vakond, méh, hangya, fecske lakásaikat. Erről azután beszámoltak szóban és táblai rajzban társaik szigorú ellenőrzése és bírálata mellett. Rengeteget tudtak ilyenkor. A kor jellemző sajátságaként mindenfelől: képek, könyvek, mozi, hallomás útján összegyűjtött adatok jutottak felszínre. Így szövődik bele a gyermek iskolai munkájába az élet.

A hóval, jéggel végzett kísérletek kapcsán felkeresték a sarkvidékeket, majd, hogy a szélsőséges ellentétek figyelmüket és érdeklődésüket megragadják, a tropikus tájakat. Ez híres utazók szavain, élményein keresztül történt. Felébredt bennük a vágy az utazásra, kutatásra. „De jó, hogy még van felfedezetlen vidék“ — szölt az egyik 9 éves gyermek. „Akármilyen történjen is, én felfedezem a Déli Sarkot“, — mondta egy másik. Kitünő alkalom nyílt így a tudomány hőseinek megbecsültetésére.

Ezután képzeleti utazásokat csináltak a maguk választotta helyre és beleélés alapján lerajzolták, leírták, hogy mit láttak, mi történt velük. Nagyszerű sarki utazási jelenetek kerültek felszínre.

Egy 8 éves gyermek önállóan lerajzolta a földgömböt, rajta pontosan megjelölte Magyarország helyét és vörös vonallal meghuzta expedíciójának innen kiinduló útját. A tropikus vidékek közül különösen Afrika és a dzsungel izgatta őket. Hogy milyen fokú volt a beleélésük és mennyi konkrét ismeret tapadt meg ennek nyomán bennük, azt mutatja egy 8 éves gyermek munkája, ki „*Egy afrikai utazó naplójából*” címen színesen, érdekesen, folyamatosan és stilszerűen írta le egy utazás körülményeit.

I. rész.

Kedd. Ma reggel érkeztem meg hajóval Tripoliszba. Kirakattam a csomagjaimat, fogadtam 1800 fekete embert, 100 tevét vettem. Akkor elmentem egy szállodában pihenni és enni. meg jól aludni a nagy utazás előtt.

Szerda. Ma reggel 4 órakor elindultunk, mikor még a nap nem is kelt fel, mert akkor még jó hűvös van. Egész nap mentünk sok pálma fák alatt és nagy homokban. Mindenki jókedvű.

Hétfő. Már régóta nagy forróságban utazunk. Ma egész nap pihe-nünk, mert az embereim nagyon fáradtak. Az ivóvizünk olyan meleg, hogy nem lehet meginni.

Kedd. Lőttünk egy oroszlánt meg egy tigrist. Egy forrást is találunk és az edényeket teleraktuk vízzel.

Szerda. Ma borzasztó melegben utazunk. Ma fogtunk egy szép nagy hímoroszlánt elevenen, még pedig úgy, hogy ásattam az embereimmel egy nagy gödröt és azt befődtük lombos ágakkal és oda-kötöttünk egy kis kecskefiókát. Akkor jött az oroszlán és meg akarta fogni a kis kecskét, nagyot ugrott és beleesett a gödörbe.

Igy ír egészen önállóan az a szabadon foglalkoztatott gyermek, kinek felszabadított lelke maga választotta területeket keres fel.

A gyermeki fantáziának művészi erejét és primitív szépségeit, de egyuttal a reális ismeretek termékenyítő hatását mutatja a következő kis mese, melyet szintén 8 éves gyermek írt.

„*Hogyan keletkezett Afrika?* Egyszer volt egy ősz öreg ember, aki akkor élt, mikor a világ még tűzben égett. És ő az életét nem keverte bajba, mert sokáig akart élni, hogy meglássa, mi lesz a világgal. De nem hiába akart sokáig élni, mert igazán meglátta, hogy mi lesz a világgal. És a világgal nagy csoda történt, az, hogy a tűz helyett víz és föld lett és egyenlítőnél lett a legmelegebb és Északi meg a Déli Sarkon a leghidegebb. Afrikában azért van olyan meleg, mert az Egyenlítő tájékon van és oda süt legerősebben a nap. Mikor az ősz öreg ember látta, hogy egész Afrika milyen jó meleg, azt

gondolta, hogy mindenki oda fog menni a jó melegbe, hát addig furfangoskodott a jó Istennél, amíg az Isten meg nem engedte, hogy mindenféle veszedelmes és vad állatok költözzenek oda, meg mindenféle fekete emberek, még olyanok is, akik megeszik a fehér embereket. Most már aztán meg volt elégedve az ősz öreg ember és nyugodtan meghalt.

Munkájuk eredményét *megfigyelő füzetekbe* rakják le. Ide kerültek megfigyeléseik, kísérleteik, tapasztalatik, gyűjtéseik, képeik, rajzaik gazdag változatosságban.

Szabad feldolgozásra kapott megfigyelések voltak még: az őszi termések terjedésének módjai, egyes gyümölcsfák virágzása, fakadás, virágzás teljessége, hervadás, virágzást zavaró körülmények, melyekről pontos feljegyzések kerültek maguk készítette nap-táraikba. Csiráztató ládikóikban fűrészporból csiráztattak babot, borsót és pontosan megfigyelték azok fejlődését.

Nézzük egy-két példát a *földrajz* tanításából, mely tulajdonképpen bekapcsolódik a természeti megfigyelésekbe. A földrajzi alapfogalmakat a kertben végzett kísérletekből tanulták meg, itt látták, hogy a víz medret ás, hordja a homokot, hogyan keletkezik a sziget, forrás stb. Színes papírból kivágott és a valóságos viszonyok szerint elhelyezett utcák felragasztása vezette rá őket a térkép megértésére és használatára, melynek rajzolásába később is azáltal vittek életet, hogy feltüntették a középületek rendeltetését. A IV. osztályban pedig már mint *eleven erőket*, erő kifejtésükben *munkájukban, küzdelmeikben* ismerték meg a hegyeket, völgyeket, folyókat.

A nagy elementáris erők működése nagyon érdekli a gyermekeket. Azután beleéléssel, okoskodással fejti meg az ember életét és küzdését ebben a milióban. Élénken foglalkoztatja a gyermeket az Uj Iskolában és fejleszti aktivitását az, hogy az összefoglalásoknál ők maguk teszik fel egymásnak a kérdéseket.

A természeti és földrajzi megfigyelések anyagával kapcsolatos a *számítás*, mely a világos gondolkodást és a kombinatív képességet fejleszti. Az Uj Iskola nyílt szemű, gyakorlatias lény nevelésére törekszik. Sok méréssel a szabadban (utcák, házak, területek méréseivel) gyakorolja a gyermek a szemmértéket, a becslést. A számolás szükségességének feltüntetése és tudatos tétele, gyakorlati példák kitalálásával, megítélésével történik. Így tudatos lesznek az árak, melyekből árjegyzékeket állít össze a gyermek. Gyakorlati fizetések szolgálnak a pénz értékének tudatos tételére.

A soralkotások, papírpénz és pénztár készítéssel, felváltással visszaadással történnek.

A mérések először testrészekkel történnek, majd lépésekkel. Útak hosszának kiszámítása lépésekből, méretek összehasonlítása és grafikus ábrázolása, becslések gyakorlása, összehasonlítások emberi magassággal, mértékrendszerek sorozatos összeállítása következett ezután. A virágok készítése, hosszúságok felosztása egyúttal számtani probléma is. Háztartási naplót készítenek, évi mérleget állítanak össze, képzeleti utazás költségvetését csinálják meg.

Nem a *magyar nyelv* tanítása főtárgya ezen a fokon, mint más iskolákban, de azért elvégzi az Új iskola a nyelvtani anyagot is.

Igen nagy súly van a *fogalmazás* tanításán. Sohasem ad az iskola kész formákat, sablonokat, hanem az a célja, hogy a gyermeki nyelv, a primitív ritmus ösztönyszerű szépségeit karolja fel és fejlessze tovább. A magyar nyelvi tanításban a legfőbb dolog a szóbeli és írásbeli szabad fogalmazás fejlesztése és gazdagítása. Azonban az írásbeli kifejezési mód, a fogalmazás nem szorítkozik csak a nyelvi órákra, hanem fontos szerepet játszik az minden tárgy keretében, mint számotadás önálló kutatásokról, megfigyelésekről, kísérletekről, felvetett problémák megoldásáról. Ha a gyermeknek élménye az amit leír, ha megfigyelései eredményeit rakhatja le, akkor gazdagon fakad a szó lelkéből. Mint mesekitalálás pedig a fantáziafejlesztés mellőzhetetlen eszköze a fogalmazás.

Érdekesen mutatják a mesekitalások, hogy a reális ismeretek szerzése és bővülése jótékonyan, fejlesztőleg hat a fantáziára is. Kedves kis mesét írt egy 8 éves kis leány

„*Hogy keletkezett a kis kavics?*“ címen.

„Úgy keletkezett a kis kavics, hogy a hegyeken sok szikla volt. Egyszer elkezdett nagyon esni az eső, másnap nagyon hideg volt és a sziklákban a víz befagyott. Tudjátok-e mi történt? Hát az történt, megtörtént, a napocska kisütött, hát olvadni kezdett a hó és akkor a hegyről gurulni kezdett a kő. Jaj de szép volt! Láttam a víjjongó sasokat és ahogy a zergék ugrálnak a szakadékok fölött. Hát egyszer beleestünk a Dunába. Akkor jött a rossz élet, egymáshoz dörgölőd-tünk, sírtunk, jajgattunk. Akkor a csunya kotrógép kikotort.“

Ugyanezt a tárgyat egy 9 éves gyermek így dolgozta fel;

„*Egy kis kavics utazása.*“ Egy kis kavics szikladarab volt, egy nagy szikla oldalán feküdt s egyszer egy zerge elrúgja a szikla ma-

májától. Gurult-gurult a kis szikladarab. Egyszer csak beleesett a Tarcába és a Tarcá vitte-vitte magával és sziklatársaival, néha egymáshoz ütődtek és mindig csiszolódtak, mindig kerekesebbek lettek. Néha fölöttük nagy tutajok úsztak el. Egyszer csak a tarcai kövek összekoccantak idegen kövekkel. Megkérdezték, hogy honnan valók az ismeretlen kövek? Hernádiak voltak és együtt folytatták útjukat. A folyóban levő kövek irtózatos lökést éreztek, összetalálkoztak a tiszai kövekkel és így mentek tovább. Így mentek a végtelen Alföldön keresztül a Fekete-tengerig.“

Az V.-VI. osztály illetve az I.-II. középiskolai osztály munkájában a főanyag a *természettudomány*. Ez a kor a *gyakorlatiasság*, konkrét aktivitás kora. A 8—9 éves korban szerzett sok tapasztalat reális irányú aktivitássá kíván válni. A gyermek szabad szerkesztésekre, exakt munkákra vágyik. Ez az a kor, mikor középiskoláinkban csupa absztrakcióval, csupa elvont fogalom megismertetésével kezdődik meg a tanítás! A gyermek öntevékenysége és gyakorlati foglalkoztatása itt érvényesülhet leginkább. Konkrét módon ismerkedik meg a természet erőivel, ezek kölcsönhatásával és ilyen módon éli bele magát a természet életébe, épen a gyakorlati jellegből következően nem rendszeres, tudományos ismeretek közléséről van szó, hanem szem előtt tartja az iskola az emberi foglalkozásokat és a gyermek pillanatnyi érdeklődését, mely az *alkalmi tanításnak* nyit bő teret. Az ismeretgyarapítás eszközeit a gyermekek maguk készítették el, mindenkor a legprimitívebb eszközökkel. Vízbontó készüléket, desztillatort készítettek aszpirines üvegből, befőttes üvegből, üvegsóból. A kertben készített modelleken tanulták meg a forrás és időszakos forrás keletkezését. A komoly használhatóság az első szempont. A tanítás a közvetlen környezetből indul ki és azt vizsgálja meg. A kályha például a hőtán legfontosabb fejezeteit mutatja be. A villanylámpát, telefont, csengettyűt nem mint melleleg felhozott példát tanulja a tudomány alkalmazhatóságának, hanem ezeket megtanulja használni, érteni, elkészíteni és csak azután foglalja össze tudományos ismereté. A szerves vegytanról szólva, megfigyelik összel a lehullott lomb korhadását, kimutatják a hőfokemelkedést és így vonják le a rothadás feltételeit és ezek alapján megbeszélik, hogy hogyan lehet azt meggátolni.

Megpróbálják ezután a tápláló oldatokban való tenyésztést. Merített papírt készítenek papírpépből, gyertyát mártanak viaszból és paraffinból, keményítőt készítenek burgonyából stb.

Természetrajzban mikroszkopi vizsgálatok, állatok boncolása a legfőbb élményeik. Az emberi szem szerkezetét úgy ismerték meg.

hogy valamennyinek kezében volt egy ökör szeme, melyet felboncoltak. A szív pitvarait, kamráit, billentyűit maguk fedezték fel, kutatták ki a borjú szívéen, melyet felvágtak.

A növény és állattan tanításánál fő a biológiai szempont. Az Uj Iskola biológiai csoportok szerint tárgyalja a növényeket és állatokat, főszólyt fektetve az életjelenségekre, melyek összefüggnek a növény és állat felhasználásával, értékesítésével, hasznával az életben, erdő, mező, kertgazdasággal. Kidomborítja azokat a hatásokat, melyeket az együttélés gyakorol az organizmusokra. A növények felépítésénél is kidomborodik az élet főjellemonása: képeesség a tápláló anyagok kémiai átalakítására és így a test gyarapítására szükséges anyagok alkotására. Szerepel a nagyváros természeti élete; parkok, fasorok, utcák, utak növényei, állatai. Önálló feladatok: növények gyűjtése bizonyos szempontok szerint (együttélési, morfológiai, ökológiai) megfigyelések alapján virágóra, virágnaptár készítése. Termések gyűjtése és csoportosítása a magvak terjesztésére irányuló különböző berendezkedések szerint.

A természettudományi tárgyakkal szorosán kapcsolódik a földrajztanítása is. Valamennyi természettudomány közös alapja megtalálható a földrajzban, melynek jelentősége abban van, hogy a földre, mint az emberi munka állandó színhelyére, az élet színpadára mutat rá, melyen a természet élő, alkotó erői a rendezők. Az Uj Iskolában nem merül ki a földrajz tanítása a térkép sematikus jeleinek leolvasásában és a feladatok pontos emlékezeti reprodukciójában, hanem élmény lesz a gyermeknek az idegen világok népeinek életé, természeti csodák különlegességeinek felderítése. És megismeri a föld életét is.

Még egy fontos lélektani elvet vesz tekintetbe az Uj Iskola. Az iskolában előbb tanulják a gyermekek a közeli országokat (közelebbiről haladjunk a távolabbira, módszertani elv alapján) azután a távoliakat. Az Uj Iskola a gyermeki érdeklődés útját követi. A közeli népéek életében mutatkozó finom különbségek nem izgatják a 10—11 éves gyermek fantáziáját, míg távoli világrészek, exotikus életviszonyok, feltűnő természeti jelenségek, nagy távolságok felfokozzák lázas izgalommá érdeklődését és mohón falja az ilyen színhelyeken lejátszódó könyveket. (Dzsungel könyve). Azért az Uj Iskola az I. középiskolai osztályban vezeti el a gyermeket híres felfedezők, utazók élményein keresztül idegen világrészekbe. A II. osztályban kerül sor a kisebb eltéréseket, változásokat nyújtó Európára. Európa országait pedig Magyarországhoz való gyakorlatias

viszonyukban, *gazdasági érdekltségükben*, hozzánk való kapcsolatában ismeri meg a gyermek. *Gazdaságföldrajzi nézőpontokat* kell adni az új generációnak. Ilyen módon lehet felkelteni a reális nemzeti öntudatot. Az élet számára látja el így az iskola a gyermeket utravalóval és tudásból így nemzeti önbizalom fakadhat. A világháború felszínre hozta azokat az erőket, melyek népeknek, mint élő dinamikus szervezeteknek életét mozgatják, kijelölte Magyarország helyét a világban. Az egyes népeket a világgazdaság ezer meg ezer szála köti össze, Ezekről a gazdaságföldrajzi mozzanatokról nem szabad a földrajz tanításánál megfeledkezni. Az okos tudatos hazafiság felkeltésére is számtalan alkalom nyílik így.

Újítása az Uj Iskolának, hogy a középiskola I.-II. osztályban felveszi a *történet* tanítását. A gyermek nem érdeklődik ugvan a történet iránt, de a történeti események végtelenül lekötik a figyelmét. Átéli külső és belső szemléletben a civilizáció nagy fázisait. Nem pragmatikus történetet tanul, hanem csak eseményeket ismer meg ebben a korban a gyermek. Az I. osztályban kor- és jellemképekben kapja a történetet, mert ezen a fokon az egyén cselekvései, küzdelmei, személyek közvetlen szembehelyezkedése érdeklik, a társadalom élete még elvont neki. Nem maradnak azonban már ekkor sem el az összefoglaló erkölcsi ítélések. A II. osztályban már túl emelkedik a tanítás az egyéni küzdelem szempontján és felkelti a gyermekben a nagy szociális közösségben való helyének érzetet is. A közlés módja élőszóval való előadás, olvasás, képek és műalkotások szemlélete. A gyermekek a tanult történeti eseményeket tovább tanulmányozzák, belemélyednek a korba, keresnek rávonatkozó irodalmi emlékeket, megfelelő tárgyú költeményeket.

Olvasmány, képszemlélet, múzeumi látogatás alapján beleéléssei megjátszották, hogy milyen volt az élet Attila udvarában, megrajzolták és agyagból, fából, papírból megcsinálták Attila lakomáját. Mint krónikabeli harcos, elbeszélték a népek csatáját, elkészítették papírból, fából, agyagból, rossz labdából a hún fegyvereket. Történeti érzék fejlődött ki bennük a tanulás ilyen módjával és élesen bíráló szemmel vették észre mindenütt az anakronizmusokat. A fejlődés nem idegen gondolat előttük. Okiratok, királyi bullák pecségeiről megállapították, hogy milyen volt az Árpádkori-címer, melyek voltak a régi magyar színek. Kikutatták, hogy milyen volt a magyar ember élete Nagy Lajos és Mátyás idejében, milyen a lakása, ablaka, könyve, ruhája, fegyere. Megszólaltatták a Mátyás udvarában járó, álmélkodó olasz követet és ennek szájába adták

jogos nemzeti öntudatukból és büszkeségükből fakadó csodálatukat a nagy király iránt. Rajzoltak Korvina tervezeteket, lapszéli diszitésekkel, finom és stilszerűen korhű iniciálékkal. Roppant érdekesek és jellemzők az egyes nagyobb korszakokat lezáró egyéni összefoglalásaik. Igazán korképet nyertek és a korok levegőjét ismerték meg a gyermekek.

Érdekesen oldja meg az Uj Iskola az *alkotmánytan* tanítását. Rendszeres alkotmánytant, mely a magasabb szociális viszonyokat felöleli, mely az elvont intézményekkel és az állam bonyolult gépezetével ismertet meg, természetesen nem nyújt, minthogy ezt a gyermek a 11—12 éves korban még nem appericiálhatja. De viszont a kötelességekre és jogokra eszméltetés az erkölcsi nevelés fontos problémája. A közös munka, a szociális összetartás és együttérzés érzetét kelti fel a gyermekben, a szabad cselekvés pedig a személyes felelősséget, az igazi kötelesség tudást ébreszti fel. Az alkotmánytan az Uj Iskolában nem más, mint *alkalmazott erkölcsstan*. A gyermekek maguktól tömörültek és szervezkedve egyesületet alakítottak. Azután törvényeket hoztak az alkotmánytan órákon pld. az iskolai és az utcán való magatartásról, a közös munkaszabályokról stb. Hogy ezeknek érvényt szerezzenek, maguk gondoskodtak első-, másod- és harmadfokú büntetések megállapításáról, az először vétkező és a visszaeső bűnös sujtására. Nemcsak a törvény iránti tisztelet érzése rögződik így meg bennük, hanem minthogy mindenkinek magának is kell önmagáról bírálatot mondani, a tudatos önkritika ébred fel bennük. A gyermek egy kisebb közösség az iskola polgárának érzi magát. Ezt a kört azután fokozatosan tágíthatjuk és így ráeszméltethetjük a gyermeket a polgár jogaira és kötelességeire, ami az *állampolgári nevelésnek* nélkülözhetetlen kelléke.

Az Uj Iskolában tehát, amint ezekből a kiszakított példákból is láthatjuk, a maga biológiai berendezkedése szerinti életben tölti a gyermek az életét. Azt mutatják ezek, hogy hogyan viszi bele az Uj Iskola minden munkájába az életet, hogyan akar az adott életkörülmények felhasználásával önálló akaratú egyéni felelősségét átérző egyéneket képezni. Mutatja az Uj Iskola munkája azt is, hogy hogyan érvényesülhetnek általában az iskola munkájában az élet értékei, az emberi élet szépségei és hogyan igyekezzék az iskola az egyént kötelességtudóvá, önállóvá és boldoggá nevelni. Kísérlet kíván lenni az Uj Iskola munkája arra nézve is, hogy, hogyan képezzen az iskola az így fejlesztett egyéneket az életnek, a társadalomnak, a fejlődésnek, a magyar nemzet kultúrérvényesülésének

hasznos munkásokat, értékesebbeket, tudatosabbakat, munkabírób-
bakat, mint mi vagyunk. Mert az iskolának a rábízott gyermekeken
keresztül meg kell tanítania az embereket arra, hogy „szeressenek
dolgozni és tudjanak szépen élni“.

A kisdednevelés lélektani módszere. A magyar gyermek-
tanulmány nagyszerű pedagógiai alkotása, az Uj Iskola mellett egy
másik kiemelkedő kezdeményezésről is beszélhetünk. Ez a *kisded-
nevelés lélektanilag felépített módszere*. E módszer, amelyet
Takácsné-Berényi Ilona óverbászi, majd soroksári áll. kisdednevelő
konstruált,¹⁾ a magyar kisdednevelés gyermektanulmányi irányának
igen megbecsülendő terméke.²⁾

Takácsné-Berényi Ilona a kisdednevelő-intézet valamennyi fog-
lalkoztatásába, annak minden nemébe belevitte a szabadságot s
ezzel együtt a kisded szabad akarata szerint való cselekvést és a
játékot. A nevelés feladata a kisded sajátos erőinek felébresztésére
és fejlesztésére kell, hogy irányuljon, azaz a nevelés egyéni legyen.
Csak az egyéni nevelés áldás a kisdedre. Az egyéni nevelésnek
pedig főfeltétele a szabadság, az önálló cselekvések, a kisdednek
önmaga megnyilatkozása. Ezt érti a nevelésben szabadság alatt.
Ha ez nincs meg, nem ismerhetjük meg a kisdedet és így nem is
nevelhetünk értékesen.

A kisded az érzékelés világában él, azért mindent *érezkel-
tessünk*. Látással, hallással vagy tapintással, persze mindig játszva,
de érzékeltessünk. Sè mese, se vers, se gondolat nem való a 3—6
éves kisdednek, amit érzékei útján velé észre nem vétethetünk.

A *foglalkozások* minden neme, némi kivétellel, a kisdedek
szabad játékaiból induljon ki.

Ne akarjuk, hogy egyformán fejlettek legyenek még egy s
ugyanazon dologban is a kisdedeink. Nem egyforma fokon állnak
képességeik és a fejlődést ne is kényszerítsük. Minden kisded min-
denből annyit szívjon magába, mennyire képes. Mert nem a meny-
nyiség, hanem a beteltség fontos.

Ezen elveket a kisdednevelő-intézet életében a következőképpen
alkalmazza.

Mesélés a 3—4 éves korban. A népesebb kisdednevelő-intéze-

¹⁾ A kisdednevelés játékos módszere. A gyermek X. (1916).

²⁾ A magyar kisdednevelés fejlődésében meghatározható irányok rövid ismer-
tetését és jellemzését lásd *Ballai* Károly: A magyar kisdednevelés fejlődéstörténe-
tének vázlatja 1843—1914. c. művében.

tekben a gyermekeket két csoportra szokták osztani. A kisebbek csoportjába tartoznak 3—4 $\frac{1}{2}$ éves, a nagyobbak csoportjába pedig 4 $\frac{1}{2}$ —6 $\frac{1}{2}$ éves gyermekek. Mindegyik csoport nevelésében különféle feladatok várnak a nevelőre. A 3—4 $\frac{1}{2}$ éves gyermekek nevelésének feladata — előkészítés az egyéni nevelésre. Evégből a nevelőnek ebben korban az a feladata, hogy az érzékszervek útján annyira-mennyire már kifejlett alsóbbrendű ösztönök munkája által felsőbbrendű ösztönöket ébresszen fel. A felpattant felsőbbrendű ösztönöket pedig erősen táplálja az alsóbbrendű ösztönök céltudatos munkájával. Például a 3 éves kisdéd életéből hiányzik annak az értelmi és érzelmi ösztönnek az élete, mely őt a mese meghallgatására és élvezésére képessé teszi. De megvan benne a hallási, a nézegetési, de kiváltképpen a mozgási ösztön. A nevelő ezeket egybefonja és csinál — mesélő játékot.

Például: a kisdédnevelő két fiút összeállít, azok összefogóznak és meghagyja nekik, hogy szépen ugrálva kerüljék meg a termet. A terem közepén van egy kis asztal és ott babaedényeket törülget egy kis leány. Ezt a kis leányt a fiúknak nem szabad se meglökni, se másként bántani. Egy kicsit azonban megállhatnak mellette, nézhetik a munkáját, de azután tovább kell ugrálniok. Kész a mese: Volt egyszer két kis fiú. Ezek összefogóztak és a játszóteremben szépen ugráltak. Volt a terem közepén egy kis asztal és ott babaedényt törülgetett egy kis leány. A fiúk odamentek hozzá, megnézték, hogy mit csinál, de nem bántották, hanem mikor már eleget nézték, tovább ugráltak.

Melyik kis leány tudja elmesélni? Az fogja a babaedényt törülgetni. És a fiúk közül! Azok lesznek az ugrálók.

Igy ébresztgetjük a kisdédben a magasabbrendű ösztönöket, mint láttuk a szemlélődési ösztönt és a szeretetet. Idővel már csak játékot mutat a nevelő, meséjét maguk a kisdéddek találják ki.

Amint mozgásokkal eljártsszuk a mesét és lesznek mesélő-játékaink, hasonlóképpen eljártsszuk 3—4 $\frac{1}{2}$ éves korban a verseket is. Kisdédnevelőink szokják a verstanítást rajzzal és munkával egybekötni. A 3—4 $\frac{1}{2}$ éves korban ez korai és szabályul elfogadhatjuk, hogy e korban csak az a vers jó és a kisdédeknek való, melyet el lehet játszani. Ugyanez áll a dalok szövegeire is.

Rajzoló játékok. Már 3—4 $\frac{1}{2}$ éves korban megkezdhetjük a rajz alapvető munkáit az úgynevezett rajzolójátékokkal. Ebben több fokozat van. Az első fok csupán a vonalak érzékeltetése (Az illető tárgy, pl. ostornyél, kötény szélét kis ujjácskájával érintve végig

tapogatja), mint az egyenes, a kör, a jobbra, a balra dült vonalaké. Három éves korban kezdjük el a vonalak érzékeltetését és három évi gyakorlat után valósággal beléjük gyökeredzik a különféle vonalak ismerete. És mindez játszva történik. A kiseded csak játszik, de idővel, amikor íróeszköz kerül a kezébe, képzettársítás folytán lerajzolja a játékot.

A vonalak érzékeltetése után jön már egy pár igen egyszerű tárgy, pad, szék, kötény stb. vonalainak az érzékeltetése, rajzolása. Csak egy páré és azért a célért, hogy az eddig gyakorlottaknak hasznát megéreztessek velük, hogy a vonalak értékét a tárgyakon is meglássák, hogy a vonalak fontosságát a természet után való rajzolásban már előre megsejtessük velük. Szóval ez csak átmenet, csak összekötő kapocs a vonalak érzékeltetése és a természet után való rajzolás között.

Eddig játszik a nevelő s most várja a természetes fejlődés megnyilatkozását, mely nem marad el. Pl. Takácsné intézetében az udvaron egy kis fiú nagyon szemlélgette az ujonnan mázolt kerítést, míg végre felkiált: „Nevelőnéni kérem, én le tudom rajzolni a kerítést!” És le is rajzolta.

Itt az eredmény azért értékes, mert közvetlenül a gyermekből fakadt minden kényszer, minden mutató nélkül.

Játékos munkák. A 3–4½ éves korban azokat a munkanyagokat, melyekből később majd öntudatosan és felébredt akarrattal fog mindenféle játékot előállítani, odaadjuk a kisedeknek szabad foglalkozásra. Ennek célja, hogy megismerkedjenek az anyag természetével. És hogy a teremtő ösztönük ébredésének alkalmat nyujtsunk. Csak ennyi a játékosmunka feladata ebben a korban. Lesznek azonban gyermekek, akik hosszabb gyakorlat után már e korban is tudnak majd elfogadható dolgot készíteni, de ezek száma nem nagy. Ha pedig nagyon gyámoltalanok és tehetetlenek, csinálhatunk előttük egyet s mást vagy kérésükre mutathatunk is nekik valamit, pl. agyagból kiflit.

A beszélgetés. Szorosan vett beszélgetés nincs e korban. Minden tudnivalót, ismeretet beleszó a nevelő a mesélő-, a verselő-, a rajzójátékokba, majd a játékosmunkába és a társasjátékokba. Mindent játsszunk, minden szabadság játékunk forrása a kiseded indító ereje és csak az játsszék, aki akar.

A foglalkozások a 4½–6½ éves korban. A tulajdonképeni egyéni nevelés 4½ éves korban kell, hogy kezdődjék. A 4½–6½ éves korig is a nevelés alapja az érzékeltetés. De ez az érzékeltetés

már nem szigorúan ösztönszerű művelet és a fejlettség legalacsonyabb formáiban mozgó, az erők megnyilatkozása, hanem már magasabb vonalakban élő és több önállósággal és szabadsággal történik.

Igy például, mikor rajzzal akarja emelni a nevelő a kisdéd képességeit, még mindig használja a rajzolójátékokat s más és más játék alakjában érzékelteti a tárgyak vonalait, de már rátámaszkodik a kisdéd tapasztalataira is.

Ebben a korban már kezdi megérteni és szeretni a képeket is. A nevelő képekkel illusztrálja, tehát érzékelteti a mesét, sokszor a verset is, de ez az érzékeltetésnek már magasabb foka, mint a mozgás.

A gyermek magasabb értelmi fejlettsége már megengedi az ismeretek tervszerű bővítését és felvehetjük foglalkozási nemeink közé a beszélgető játékokat, valamint rendszeres keretben a játékosmunkát is.

Vannak azonban ösztönök, melyeknek életrehívása e korban kötelessége a nevelőnek. Ilyenek a műösztönök és az erkölcsi ösztönök néhányja.

A nevelés feladata tehát a $4\frac{1}{2}$ — $6\frac{1}{2}$ éves korban az, hogy a gyermek erőre kapott értelmi világát a magasabb érzékeltetés útján továbbfejlesszük és ugyancsak ez úton az erkölcsi élet alapjait is biztosítsuk oly módon, hogy erkölcsi ösztönöket indítunk életre és nevelünk számottevő erős palántává.

Játékosmunka. A kisdédnevelőintézeti foglalkozások leghatalmasabb csoportja a *játékosmunka*. Fröbel itt folyton vezeti a kisdedeit és szinte minden mozdulatot vezényel nekik. Pedig ha valahol, úgy a munkákban adhatjuk meg a kisdedeknek a szabadságot. Gyönyörűen tudnak haladni így, dolgozni.

A játékosmunkáknál az anyag érzékeltetése vagyis ismerete után négy fokozatot állított fel:

1. A nevelő adja a tervet és az anyagot a játékosmunkához. A készítés módja teljesen a kisdédre van bízva.

2. A nevelő csak anyagot ad, tervet nem. Csináljanak amit akarnak.

3. A nevelő tervet ad és ehhez anyagot a gyermek keresi ki.

4. A nevelő sehogy se irányítja a kisdedeket, tervet és ehhez az anyagot ők maguk választják ki.

Lehetőleg egyféle anyagból dolgozzanak és olyannal, amellyel sok gondolatot testesíthetnek meg. Vidékenként különféle anyag szerezhető be.

A készítés módját sohse mutassa a nevelő. Ha azonban a gyermek kéri őt, úgy vágja le a szálat vagy fogja meg a kosarat. Csupán a szellemi vezetést tartsa fenn magának. Ügyeljen az árnyosságra, képzeteket javítson és hibákra mutasson munkaközben.

Ez a vezetés, ez az irányítás egész módja. És hogy dolgoznak emellett a gyermekek! Hogy működik képzeletviláguk, önálló teremtőerejük, hogy érvényesül az ügyességük; hogy meglátszik a tehetetlenségük, a szegényes lelkiviláguk és hogy nyilatkozik meg nemzeti izlésük! Csupa játékot készít a gyermek, amelyekkel egész éven át elmulat velük.

Mesélés a 4 $\frac{1}{2}$ —6 $\frac{1}{2}$ éves korban. Egy kedves és a lélekre főként nemesítőleg ható foglalkoztatási nem a mese. A mesék a kisded lelki életének és szívének a legszebb és legőszintébb képei. Azokban az élénk, ragyogó színekben, azokban a szerfőlött változatos elmondásokban, felfogásokban, megérzésekben és látásokban benne van az egész gyermek a maga értelmességével vagy primitív voltával. Nem azokban a mesékben, melyeket a kisdednevelő mond el nekik, hanem azokban, melyek az ő agyukból, az ő értelmi és érzelmi világukból valók, amelyek tehát a gyermek alkotásai. Ezeket meglátni a nevelőnek csak úgy van alkalma, ha a kisdedeknek nemcsak ő mesél, hanem szabadságot ad nekik arra is, hogy ők is meséljenek. Általában véve szeretik a gyermekek a meséket, mert azok képzeletüket élénken foglalkoztatják. Az erre való vágy, az erre való ösztökélés a mesék alapja és ezt a benső szükségletet elégíti ki a gyermek a mesékkal, kiki a saját meséjével. Az önálló mesékkal a rendes gondolkozás alapját vetjük meg, és arra törekszünk általa, hogy a gyermek a szellemi élvezetekben is örömet lelje. Mert addig csak érzéki örömöknek örül, az ugrálásnak, az evésnek stb. Csak meséljenek a gyermekek, ki mit tud, ki mit akar, hogyan érez, mit látott, a látottakban mi kötötte le figyelmét, mert az a szabadság, amellyel a gyermek mesél, varázsoló napsugár. Megnyílik tőle a kisded lelke és a nevelő, a jó kertész, ápolhat, gyomlálhat ott szíve szerint.

A mesélés módjára azonban rá kell vezetni a gyermeket. Pl. A kisdednevelőintézet udvarába bejött egy öreg tyúk és a virágmagokkal bevetett földben szorgalmasan kapargálgatott. Felvette és a gyermekek derűtségére szépen megkérte: „Tyúkanyó, kérlek, te kedves, ne kapard ki virágmagjaimat, mert ha kikaparod és megészed, nem lesz virágom se nekem, se a gyerekeknek, akkor pedig mi szomorúak leszünk! És most menj a helyedre!” A gyerekeknek

pedig azt mondta: Gyerekek, tudok egy másik tyúkanyóról egy szép mesét, délután majd elmesélem. Jó? De kinek van otthon tyúkjá? Majd álljatok meg az udvartokban és lessétek meg mit csinál a ti tyúkotok és azt ti meséljétek el majd nekem délután“.

Csak egyszer-kétszer kell irányt adni, tudnak azután a kisdedek mesélni. Röviden mesélnek, eléinte csak egy mondatban, csak egy cselekvéssel, de azután mindig jobban fejlődnek. A kisgyermek mindig a jelent éli és a legtöbbször az érzékleti világban marad, de meséi mindazon által szépek, bájosak.

A társasjátékok. Amint a mesében szabad tért engedünk a gyermek kedvének a megnyilatkozására, ép így leszünk a társasjátékokkal is. Nemcsak azokat a játékokat játsszák, melyeket a nevelő tanít meg nekik, hanem amelyeket ők maguk találtak ki. Ezek a játékok is rögtönöztek, mint legtöbbször a gyermek meséi és hasznuk körülbelül ugyanaz, mint a meséké. Az önálló, a szép játéokra is rá kell vezetni a gyermekeket, mint a mesélésre. Feladunk nekik tárgyat. Pl. játszatok sebesült katonákat. Ki tudja? Az fogja rendezni.

Beszélgető játékok. A 4¹/₂—6¹/₂ éves korban az értelem fejlesztésére használjuk, az eddigi társalgások helyett a beszélgetési játékokat. Vagyis a beszélgetés anyagát eljátsszák. Az egész évi beszélgetési anyagot fel lehet dolgozni játékká. A gyermektanulmány révén ismerjük már azokat a tárgyakat, dolgokat és cselekvéseket, melyek a 3—6¹/₂ éves gyermeket érdeklik. Ezt az egész világot tárjuk a kisded elé érzékelhető módon a fejlődés leghelyesebb útjai gyanánt. Mi érdekli őt? A saját élete, a jelene és az ezekhez való vonatkozások, pl. az ennivaló stb. Tettek, amelyekben önmagukra ismernek. Vágyak, készségek és gondolatok, melyek lelkükből valók. A helyesnevelés bővíti az ismereteiket és mélyítik az érzelmeiket. E célból vegyük körül kisdedeinket nekik való képekkel, hadd nézegessék, hadd találgassák értelmüket, hadd gyönyörködjenek bennük. A szemléltető tárgyak csupa játékok legyenek. Általában sok eszköz játékkal vegyük körül a gyermekeket. Egy-egy ilyen eszközjáték egy egész kis világot hoz létre a kisded körül, a gondolatok és képzetek sokasága teremődik meg és frissül föl általa és lesz az eszközjáték a gyermekkel egybeforrva benső énjének és akaratának a megnyilvánító ereje és vele együtt végrehajtója is.

Az óraterv. A foglalkozások minden neme a gyermekek szabad játékaiból induljon ki. A többség indítása az irányadó. Ebből önként következik, hogy nem működhetünk a kisdednevelőintézetekben

óraterv, vagyis a foglalkoztatás tervének előjegyzései szerint és hogy a szokássá vált félórás foglalkoztatási idők is eltűnnek. És az is világosan érthető, hogy egy hétre vagy egy hónapra előre meghatározott anyagot se dolgozhatunk föl a kisdeddal. *Évi munkanyagunknak kell lenni*, de ez csak, mint általános iránymutató szolgáljon és se hónapokra, se hetekre, se félórákra beosztva ne legyen. A nevelő tudja az egész évi anyagot és a kisdedek indítása szerint mesél, játékosmunkával foglalkoztat vagy egyébbel. Olykor azért a nevelő is indíthat foglalkozásra, amikor a gyermekek ennek befogadására késznek mutatkoznak. Ezt azonban csak igen finom lélektani megérzéssel vehetjük észre.

A tanulás lélektana. Lázár Szilárd dr. főreáliskolai tanár (Budapest) vizsgálata tárgyává Ranschburg Pál dr. homogén gátlás törvénye iskolai megnyilatkozását tette, azaz, hogy *a középiskolai matematikai tananyagban előforduló képletek megtanulására, emlékezetben való megtartására és helyes reprodukálására miként hat azoknak egymáshoz való hasonlósága.*¹⁾ Kísérleteit 1912. és 1913-ban végezte a bpesti IV. ker. főreáliskola V—VI-ik osztályának legjobb tanulóin a Ranschburg-féle mnemométer segítségével. A mnemométer egy-egy korongjára egy heterogén és egy homogén képletcsoportot írt oly formán, hogy a korong minden látómezejére egy-egy képlet jutott. Egy-egy korongon ugyanaz a képletcsoport többször ismétlődött. A kísérleti személynek a mnemométer révén exponált képletet fennhangon kellett elolvasnia, még pedig a kérdést a felelettel együtt (vizuális-akusztikomotorikus emlékezetbe vésés) s egy-egy képlet expozíciója mindaddig tartott, amíg a kísérleti személy a képletet kényelmesen el tudta olvasni. Egy képletcsoportnak ilyenformán való expozíciója után az exponálást újból kezdte (ismétlés). 3—1-szeri ismétlés után a képleteket szóbelileg kikérdezte oly módon, hogy Lázár mondta a képlet baloldalát (a kérdést) s a kísérleti személynek a jobboldal reprodukálásával kellett felelnie. A jó és hibás feleleteket a kikérdezést megelőző ismétlések számával együtt feljegyezte. Ezt az eljárást (ismétlés, utána kikérdezés) mindaddig folytatta, amíg az egész képletcsoport hiba nélkül nem reprodukáltatott. A heterogén képletcsoport ilyen módon való megtanulása után (5—7 pernyi szünet közbe ékelésével) a homogén képletcsoportot tanultatta meg,

¹⁾ Adalékok a tanulás pszichológiájához. „A Gyermek” IX. (1915.) évfolyama.

teljesen azonos módon. Az összes kísérleteket (egy kivételével) olyan napok délelőttjén végezte, amikor a tanulók szellemileg nem voltak kifáradva.

A kísérlet eredményeit mutatja az alábbi összeállítás:

Kísérleti személy	Ismétlések száma a teljes megtanulásig.	Hibás reprodukciók	A hibás reprodukciók százaléka viszonyítva az összesen leadott reprodukciók számához.	Hibás reprodukciók 2×24 óra múlva.
K.	Homogén csoport: 18	22	52·3%	6 100%
	Heterogén „ : 11	8	33·3%	3 50%
L.	Homogén csoport: 14	11	30·0%	2 33·3%
	Heterogén „ : 10	7	23·3%	1 16·6%
M.	Homogén csoport: 16	13	36·1%	4 66·6%
	Heterogén „ : 11	2	6·0%	0 0%

E táblázatból kitűnik, hogy a homogén képletcsoport megtanulása *nehezebb* volt, mint a heterogéné, s hogy a hibás feleletek száma is jelentékenyen *nagyobb* volt egymáshoz hasonló képletek esetében. *Ezen vizsgálatok kétségtelenül igazolják, hogy a hasonlóságnak kedvezőtlen, rossz hatása van a matematikai képleteknek az emlékezetben való megtartására, s hogy a tanulóknak idevonatkozó hibás feleletei nagyrészt a hasonlóságból eredő homogén gátlásnak az eredményei.*

Lázár kísérleteinek folytatásánál már azt kutatta, hogy a homogén-gátlás miféle *didaktikai problémákkal* lehet kapcsolatos. Vajjon a hasonlóság okozta zavarok akkor is jelentkeznek-e, amikor a hasonló képletek tanulásakor nem kerülnek közvetlenül egymás mellé? Megszüntethetők-e a zavarok heterogén képletek közbeiktatásával? Ez utóbbi kérdés különösen gyakorlati szempontból fontos. Mi történik továbbá akkor, ha már a jól megtanult, egymáshoz hasonló sorokat kikérdezés alkalmával nagyobb egységekbe foglaljuk össze? Ez a kérdés a vizsgálatok alkalmával különösen fontos.

1. Vajjon az egymáshoz hasonló képletekre vonatkozó gátlás akkor is jelentkezik-e, amikor a képletek a tanulás során nem esnek közvetlenül egymás mellé? Evégből heterogének közé kevert homogén s fordítva összeállított sorokat tanultak be a kísérleti személyek: A feleletek elemzése után a következő eredmény alakult ki:

a) Ha homogén és heterogén kevert sorokat tanultak, a hibás feleletek alkalmával csak nagyon ritkán keverődnek össze a homogén képletek a heterogénekkel.

b) A heterogén képletek, valószínűleg ama közös tulajdonság révén, hogy a homogén képletektől nagyon elütnek, egymás között is bizonyos felcseréléseket és összeolvadásokat idéznek elő.

c) Minél nagyobb a homogén képletek száma a heterogénekhez képest, annál élesebben s annál gyorsabban rögződnek meg bennünk az utóbbiak az előbbiekhöz képest.

2. Mi történik akkor, ha a már jól megtanult homogén képletcsoportokat nagyobb egységben összefoglalva kérdezzük ki?

Az ezen kérdésre a nyert feleletekből kitűnt, hogy a homogén képletekről, melyeket a kísérleti személyek szétszórt elhelyezésben kivétel nélkül tudtak, összefoglaló kikérdezés alkalmával azok egymás mellé kerülve a tanulók legalább felerészben hibásan reprodukálták. Ugyanez a körülmény a heterogén képleteknél nem fordult elő.

Minthogy a gátlás törvénye a tanulók munkáját felette megnehezíti és téves megítélésre ad alkalmat, fontos tudni azt, hogy miként lehet a hasonlóság okozta gátlást lehetőleg a minimumra csökkenteni. *Lázár* szerint ez kettős eljárással történhetik: egyrészt a hasonló elemeknek a tudatban való lehetőleges *elkülönítésével* s másrészt az egymáshoz hasonló tudattartalmak lehető *heterogeneizálásával*.

Az elkülönítésre kettős értelemben kell törekedni; figyelembe kell venni ezt az elvet a megtanítandó anyag elrendezésében és a megtanult anyag számonkérésében, tehát a tanár kérdésében is. Ami a tanítandó anyag elrendezését illeti, nemcsak pszichológiai, hanem logikai szempontok is irányadók. Tehát az elkülönítés csak ott valósítható meg, ahol a logikai szempontnak nem árt. A nyelvtanításban pl. a direkt módszer ebből a szempontból nagyon is szerencsés, mert a deklinálás és konjugálás által keletkező soros homogeneitásokat enyhíti.

Már sokkal szabadabban valósítható meg az elkülönítés a tanár kérdésében. Erre különösen vizsgálatok alkalmával van szükség. Lehetőleg arra törekedjünk, hogy egymásra következő kérdéseinkben ne reprodukáltassunk egymáshoz nagyon is hasonló dolgokat. Amikor a tanár a tanuló hibás feleletét javítani akarván, más hasonló kérdéseket tesz fel, a hasonló kérdések okozta hasonló reprodukciók gátlása még csak rosszabbítja a feleletet.

A másik fontos teendő az elsajátítandó hasonló tudattartalmak lehető heterogeneizálása. Feladatunk lesz a hasonlóság keretén belül lévő dolgok egymástól való különbségét minél jobban kiemelni, ki-

élezni. Ott, ahol egymáshoz analogképletekről van szó, célszerű csak egyet az emlékezetben megerősíteni s a módját megmutatni annak, hogy miképpen lehet a kifejezésből a többi hasonlót képezni.

A tanulás és a maradandó tudás viszonyát puhatolta *Quint* József tanítóképző tanár. Vizsgálatához a csillagászati földrajzot választotta, mint olyan tantárgyat, mellyel a tanulók az iskolán kívül általában véve keveset foglalkoznak és amelyet rendszeren még nagyon elvontan tanítanak. (Az alább ismertetett módon vizsgálatait folytatta a matematikai és a természetrajzi oktatás területén is; erről azonban beszámolója még nem jelent meg).

A kérdések összeállításában a következő szempontok voltak irányt adók:

a) Csak olyan kérdések vétettek föl, melyek a tanítóképző tantervben és a használatban lévő polgári iskolai tankönyvekben megvannak.

b) A kérdések emlékezet útján (11, 14 és 20) képzelet és gondolkodás által oldhatók meg, (10, 12, 15, 17, 18, 19), szemléleteken épülhetnek fel (21, 22), vagy egész egyszerűek (1, 9, 13, 16, 23).

c) A kérdésekre lehessen röviden felelni.

A kérdések megoldására szánt idő átlag egy óra volt.

Összesen tanító (nő) képző I., II. és IV., valamint a polgári tanítóképző hallgatóitól 302 adat gyűlt össze.

A feladott kérdések a következők voltak:

1. Mi a természetes látóhatár?
2. Mi a tetőpont és talppont?
3. Mi igazolja a föld gömbalakját?
4. Mi a világtengely?
5. Mi az egyenlítő?
6. Melyek a szélességi körök?
7. Melyek a hosszúsági körök?
8. Hány földöv van és hol terülnek el azok?
9. Hogy osztjuk fel a csillagokat?
10. Mi a sarkmagasság?
11. Mekkora a nap legnagyobb elhajlása?
12. Hogy nevezzük azokat a pontokat, ahol az ekliptika az egyenlítőt metszi és azokat, ahol a térítőket érinti?
13. Melyek a föld forgásának bizonyítékai?
14. Meddig tart a csillagászati év?

15. Miért van szökőév?
16. Micsoda mozgásokat végez a hold?
17. Mi a holdfény változatainak magyarázata?
18. Mi a csillagászati, fényváltozati és polgári hónap?
19. Mikor lehet napfogyatkozás?
20. Melyik a naprendszer bolygói?
21. Hogy mérjük meg valamely hely esőmennyiségét?
22. Hogy állapíthatjuk meg a nap delelését egyszerű módon?
23. Hogy állapíthatjuk meg térképen valamely pont földrajzi

helyét?

Eredmények:

1. A tanulók csillagászati tudása a tanítóképzőben alig változott. *A tudás kezdő és végértéke egyenlő.* A helyes és félig helyes feleletek maximuma a második év elejére esik, amikor a csillagászatot a tanítóképzőben, mint rendes tantárgyat újból elvégezték. Ugyanekkor van a legkevesebb negatív (semmi) felelet (7). Ellenben a rossz (R) feleletek száma évfolyamonként növekszik. (L. az alábbi táblázatot).

	Helyes	Hiányos	Rossz	Semmi
	f e l e l e t e k			
I. évesek 138	28	20	31	21
II. „ 80	38	21	34	7
IV. éves önként vállalkozó 7	37	5	44	14
Képesített tanítók 50	34	8	43	15
Leányok. IV. évesek	41	41	11	7

A mechanikus tanulásra az iskolán kívül való foglalkozás hiányára és a többi tantárgy kevés és felületes vonatkozásaira vezet vissza. Amint azt, hogy a tanulók csillagászati ismeretei csak muló növekedést mutatnak a tanítóképzőkben s csakhamar vissza-süllyednek a kezdet fokára, a maradandó tudás pedig nem gyarapodik.

2. A helytelen feleletek a lélek nélküli szótanulás elriasztó eredményét mutatják. A tanuló képtelen a félig megértett vagy félreértett igazságokat szóval kifejezni. Az iskola azonban szót kíván, a szorongatott tanuló megtanulja tehát a könyv szavait s ha számonkérjük az eredményt tőle, készenlétbe helyezett, mechanizált

szóhalmazát kritika nélkül elmondja. Ebből következik; hogy a mechanikus tanulás diskursív gondolkodást igénylő tárgyakkal nemcsak értéktelen, hanem káros, mert kiöli a tanulók gondolkodási-vágyát és kritikai érzékét.

3. A megvizsgált lányok tudásának főlényét *Quint* a tanítás módjában találta. A vizsgálatnál felhasznált leányosztály tanára minden eszközt, különösen szemléltetést, képzeletirányítást és gondolat-elemzést felhasznált, hogy az alaptételeket jól megtanítsa s azok megrögzítéséről is gondoskodott. És ezzel igazolhatjuk, hogy a szemléltetésnek, a képzelet helyes vezetésének és a gondolat-elemzésnek nagyjelentősége van a csillagászati földrajz tanításában.

4. Az 5., 10., 12., 14., 17. és 18. kérdésnél a helyes feleletek minimumát találjuk, pedig ezek nem a legnehezebb kérdések s amellettsz gyakorlatilag fontosak. Miért nem tudják ezeket a tanulók? Azért, mert a tanulók a hangsúlytalan, elmosódó tanulásukkal nem emelik ki a lényegét s innen van, hogy sokszor igen egyszerű kérdésekre aránylag rossz feleletet adnak.

Szemlénk végén megemlékezünk még néhány kisebbszerű pedagógiai célú kísérletről. Így harminchárom 9—11 éves leánygyermek *képzettársítását* vizsgálta *Jablonkay Géza* dr., tanár (Budapest)¹⁾; a gyermek azon mértani ismeretét kutatta *Földes Rezső* tanár (Rákospalotán), amely a geometria tanításában kiinduló alapul szolgálhat²⁾; figyelemreméltó *Környei Tódorné* (polgári iskolai tanár Rákospalotán) azon eredményei, amelyeket osztályában a következő kérdésekre gyűjtött adatokból nyert: 1. Szereti-e a vegytant? a) Ha igen, miért; b) Ha nem, miért? 2. Mennyi idő alatt tanulja meg a leckét? 3. Látja-e hasznát a kísérletnek? 4. Tapasztalja-e hasznát a magyarázatnak? 5. Mire és mennyiben használja a könyvet? 6. Mikor tud jól felelni? 7. Mikor nem tud felelni? 8. Kísérletezést és magyarázatot vagy felelést szereti-e az órán? 9. Önmaga szeretne-e kísérletezni? 10. Fogja-e hasznát venni az életben?³⁾ Érdekes tanulmányban számol be *Nemes Lipót* arról, hogy a mozi milyen módon hasznosíthatná az iskola.⁴⁾ Előzőleg a mozi hatásáról ir sok és közvetlen megfigyelése alapján, amelyet különféle mozikban gyűjtött.

¹⁾ A gyermek képzettársításai. A Gyermek I. (1907). évf.

²⁾ Adatok a gyermekek mértani ismereteihez. U. a. VIII. (1914.)

³⁾ L. Pedagógiai kísérlet a polgári leányiskola III. osztályában. U. a. IX. (1915.) évf.

⁴⁾ L. A mozgófényképek és a gyermek. A Gyermek VI. (1912.) évf.

Kemény Gábor dr.: *Az osztályozás eltöltéséről* irván¹⁾ felsorokoztatja érveit az osztályozás ellen, míg *Bognár P. Cecil dr.* ugyane tárgyról irván²⁾ azt akarja megállapítani, vajjon milyen hatással van az osztályozás a gyermek lelkére és mik a káros vagy jótékony következményei, továbbá mekkorák ezek a károk vagy előnyök.

Harmadik fejezet.

Befejezés.

Az előbbi fejezetben a magyar gyermektanulmányi vizsgálatok és tanulmányok eredményeit mutattuk be, hátra van még három rovatunk, a *Gyógyítópedagógia*, a *Jog és védelem* és a *Gyermekirodalom* rovatokban megjelent cikkek szemléje. Minthogy célunk most a szorosán vett gyermektanulmányi dolgozatok egybefoglalása volt, ezen rovatokban megjelent cikkeket nem tárgyalhatjuk azzal a részletességgel, amelyet e rovatok tartalma igényel s amelyvel az előző fejezetben dolgoztunk. A Társaság könyvkiadó-bizottsága határozatából ezen dolgozat a *Gyermektanulmányi Füzetek* között amugy is meg fog jelenni, ott módunk és alkalmunk lesz, hogy az eddigi módszer szerint dolgozzuk fel e három rovat jelentékeny termését is.

1. Gyógyítópedagógia.

Bár „A Gyermek“ kilencedik évfolyamában kapott a gyógyítópedagógia önálló rovatot, mindamellet ilyen tartalmú cikkek, tanulmányok a folyóirat megindulása óta állandóan helyet kaptak hasábjain. Ezek a cikkek és tanulmányok felölelték a gyógyítópedagógia egész területét s a vak, a siketnéma, a debilis, a dadogó, az erkölcsi elmezavarban szenvedő, az ideges gyermekek nevelés-oktatás és társadalmi ügye volt témájuk. Legnagyobb részük ismertető tendenciájú s szerzőjük célja az volt, hogy e fogyatékos gyermekeket jellemző testi és erkölcsi állapotokat bemutassák, segítségük, nevelésük és oktatásuk módját feltárják, megismertessék. Ez az irány különösen az első évfolyamokban uralkodott s a gyógyítópedagógia legkiválóbb mesterei álltak szolgálatában, mint *Berkes János*, *Hero-*

¹⁾ L. A Gyermek. VI. (1912.) évf.

²⁾ Az osztályozásról VII. (1913.) évf.

dek Károly, Klis Lajos, Klug Péter, Lovács József, Kádas György, Hercsuth Kálmán a vak és siketnéma; ugyancsak Berkes János, Révész Margit dr., Ritoók Emma dr., Fürj Pál s Bors Jolán a debilis; Éltés Mátyás az erkölcsi elmezavarban szenvedő; Nógrády László dr. és Vértes O. József dr. az ideges és végül Drozdy Győző a dadogó gyermekekről írtak becses dolgozatokat.

Külön ki kell emelnünk Adler Samu, a Wechsellmann-féle vakok intézete igazgatójának egyik nyilvános gyermektanulmányi értekezleten tartott előadását a **Vak siketnémák tanításáról**, melyben a magyar gyógyítópedagógia és az önfeláldozó türelem eredményét mutatta meg a vak siketnéma Egri Margit kiképeztetése módjával és eredményével. Kísérleti vizsgálatokról számol be Révész Margit dr. **A gyöngeteghetségű gyermek számolóképesége és annak pontosabb értékelése**¹⁾, valamint Ritoók Emma dr. **A gyöngeteghetségű gyermekek színérzékéről**²⁾ c. tanulmányában.

2. Jog és védelem.

A gyermektanulmány gyakorlati hatásának új területe tárult fel a fiatalkorúak bíróságáról szóló 1913. évi VII. törvencikk megalkotásával. Mint e rovat első cikkében Sándor József brassói bíró írta³⁾, ezen törvény a gyermeknevelésnek új faktorait teremtette meg, amikor a bíróra nevelői feladatokat hárított. A nevelés területére új elemek kerültek, viszont a jogászra új feladatok hárultak.

E rovatnak éppen az a feladata, hogy a bűnöző gyermek lélektanának s miliójének (szociológiájának) feltárásával a gyermekbíró ezen új feladata teljesítésében hathatósan támogassa.

A gyermekek és a fiatalkorúak a bíróság előtt⁴⁾ maga a törvényalkotója, Balogh Jenő dr., ny. igazságügyi miniszter, akkori egyetemi tanár ismertette az 1909. év őszén egyik nyilvános gyermektanulmányi értekezleten, amelyen felhívta a Magyar Gyermektanulmányi Társaságot, hogy működése körét a bíróság elé kerülő gyermekek megfigyelésére is terjessze ki. A felhívásnak nagy eredménye lett: gyermektanulmányozók és bírák vállvetve foglalkoztak a züllött gyermek problémájával. Révész Margit dr.: **A jellemileg**

¹⁾ L. A Gyermek I. (1907.) évf.

²⁾ L. U. a. IV. (1910.) évf.

³⁾ L. Gyermekbíró és pedagógus együttműködése. A Gyermek VII. (1913.) évf.

⁴⁾ L. A Gyermek IV. évf. (1910.)

*hibásan fejlett gyermek*¹⁾ című cikkében a belső okokból származó jellemhibák megnyilvánulásairól és javítás módjairól írván, a modern elmekórtan útján akarja a problémát megoldani s a pedagógussal közösen akar haladni a gyógyító nevelés megoldása felé. Majd Nemes Lipót *A kültelki gyermek lelki világa*²⁾ később, a proletár gyermekről szóló monografiájával *A kültelki gyermekek élete és jövője*³⁾ igazolta, hogy a hibás jellem a rossz környezetben is kifejlődhetik. Tudjuk jól, mondja Nemes, hogy a gyermekben természeti hajlamok vannak, amelyek eredetileg sem nem jók, sem nem rosszak, de mint a rossz talajban elvetett mag silány, elsatnyult, hibás termést hoz, úgy a gyermeki lélek is rossz környezetben hibásan, károsan s úgy az egyénre, mint a társadalomra nézve veszedelmes irányban fejlődhetik.

Nagyon sok tanulságot nyújt mind a két szempontból *Sándor József*⁴⁾ és *Pollacsek Károlyné*⁵⁾ közleményei, amelyek tájékoztató részletességgel foglalkoznak a bűnözésre indító motivumokkal.

A bűnöző, a züllött gyermek belső és külső indító motivumai-ból, nemkülönben a gyermekbirósági tárgyalásokból levonható tanulságok megérlelték a *fiatalkorú büntettek tanulmányozásának tudományos módszerei*-nek megállapítását. Ezt a munkát *Kármán Elemér* dr. végezte. Előadásában, amelyet erről a jogi és gyermekvédelmi szakosztályban 1914-ben tartott⁶⁾ ismertette a statisztikai módszert, a pszichográfot, önmegfigyelést, kísérleti lélektan azon elemeit, amellyel a fiatalkorú büntettek tanulmányozását tudományosan lehet végezni, végül ezen módszerek alkalmazására szolgáló intézetek létesítését kívánja.

Ilyen intézetet: *Kriminálpedagógiai Intézetet*, kiváló munkatársával *Révész Margit* dr.-ral létesített is Erzsébetfalván az ottani gyermekbirósággal kapcsolatosan, amelynek rövid működéséből a következő tanulságokat vonta le *Révész Margit* dr.⁷⁾

1. Az orvos lélektani vizsgálatok, amely alá a Kriminálpeda-

1) L. A Gyermek V. (1911.) évf.

2) L. U. o. VI. (1912.) évf.

3) L. U. o. VII. (1913.) évf.

4) Adatok a fiatalkorúak kriminalitásához. „A Gyermek“ VIII. (1914.) évf.

5) 320 gyermekbirósági tárgyalás ismertetése. U. o. IX. (1915) és X. (1916.) évfolyama.

6) A fiatalkorú büntettek tanulmányozásának módszerei. U. o. VIII. (1914.) évfolyama.

7) A kriminálpedagógia lélektani alapjai. „A Gyermek“ X. (1916) évf.

gógiai Intézetben minden gyermeket vesznek, eredményeseknek bizonyultak a gyermekbiróság részére, ha azok a birói eljárás folyamata alatt mennek végbe, mert észszerű útmutatást adnak a birói intézkedés részére.

2. A kriminálpedagógia hivatásos művelőinek, elsősorban a javítóintézetek tanszemélyzetének és a pártfogó tisztviselőknak módot kell nyújtani arra, hogy kellő lélektani ismeretre tehessenek szert. Ilyenféle továbbképző tanfolyamokat már eddig is rendeztetett az igazságügyminiszterium, de az eddigiekben nem hangsúlyozták eléggé a lélektani vizsgálatok gyakorlati, kísérleti, mértékelő jellegét, melyek pedig a nevelő irányításban döntő értékűekké válhatnak.

3. A laboratoriumi eredmények a kriminálpedagógia művelői révén ily módon bekerülnek a *javítóintézetek* keretébe, mint amely intézmények szolgálják legbehatóbban a kriminálpedagógiát. Ezen lélektani megismerés alapján lehet majd ezután a növendékeket osztályozni, esetleg az intézeteket a megismert típusok szerint beépíteni vagy legalább is az intézeteken belül a családokba való beosztást ilyen szempontokból is megfontolás tárgyává tenni. Ily módon remélhető, hogy egységesebb gyermekanyag kerülvén együvé, a pedagógiai hatás is több eredménnyel vihető keresztül.

A gyakorlati gyermekvédelem alapos és megbízható bírálatát olvassuk *Nemes Lipót* tanulmányában, melyet a belügyminiszterium és Társaságunk által rendezett gyermekvédelmi szakértekezleten 1914. év március 21. adott elő: ***Pedagógiai és gyermektanulmányi szempontok az elhagyott gyermekek állami védelmének magyar rendszerében.***¹⁾

Sajnos, ezen értékes tanácskozás hasznosítását az időközben kitört háború lehetetlenné tette.

3. Gyermekirodalom.

A gyermektanulmányi vizsgálatok eredményeinek gyakorlati hatását látjuk megnyilatkozni a *Gyermekirodalom* rovatban. A gyermek szórakozásait, különösen a könyveit, általában véve igen kevés kritika kísérté, de ebben a számonkérésben a gyermek lelki fejlődése, a gyermek különböző életéveiben jelentkező szükségletei egyáltalában nem szerepeltek szempontokul. Ezek a szempontok már folyó-

¹⁾ L. „A Gyermek“ VIII. (1914.) évf. Megjelent u. e. címen külön is a szak-tanácskozás jegyzőkönyvével együtt 1914.

iratunk 1911. évfolyamában¹⁾; az 1913. első magyar gyermektanulmányi kongresszuson útat kerestek a nyilvánossághoz, míg végre a X. (1916.) évfolyamban ez a törekvés is rovatot kapott „A Gyermek“-ben. E rovat első éve sok reményt fakaszthat jövőjéhez s a magyar ifjúsági irodalom megújhodása várt hajnalának pirkadáshoz bizonyára hozzá fog járulni. Rovatvezetője és buzgó írója *Nógrády László* dr. mély gyermeklélektani készséggel végzi mind célkitűzéseit,²⁾ mind bírálatait.³⁾

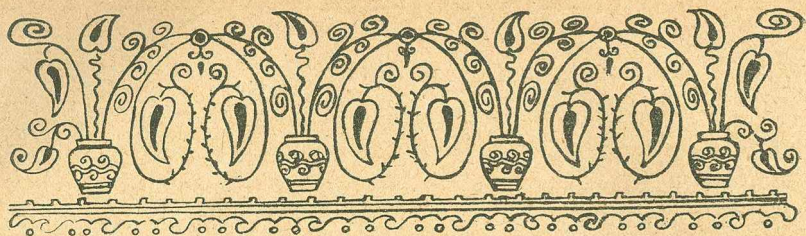
Most, hogy szemlénk végére értünk, megállapíthatjuk, hogy a magyar gyermektanulmányozás e rövid évtized alatt nemcsak a gyermekfejlődés egész kerületén munkálkodott, nemcsak a gyermek elméleti megismerésére törekedett, hanem különösen az utolsó időben mindig az is célja volt, hogy ezen ismereteket gyakorlatilag hasznosítsa. S főképpen oly területen s úgy folyt a magyar gyermektanulmányozás, amelynek során az egész magyar gyermeket, testi és lelki mivoltában megismerhetjük s amelynek alapján köznevelésünk javítása érdekében, iskolák szervezésében, tananyag megválogatásában, módszerek megállapításában, az erkölcsi fejlődés irányításában, a gyermek szórakozásainak megválogatásában, egyéniségének és hajlamainak kedvező fejlesztésében, máris becses okulást meríthetünk. Hogy mindezt a hatást egy folyóirat kiválhatta, bizonyára nem az egyes kutatók esetleges hajlamainak köszönhetjük. Kellett lenni egy kiváló szellem vezető energiájának, aki szinte beleszugerálta a témát a kutatók érdeklődésébe, aki ösztökélte, kezdetben nehéz, alig megfogható témára a munkásokat; kellett *Kazinczy* önzetlen, fáradhatatlan lelkének feltámadnia, aki ismeretlen ifjakat, más pályán dolgozókat, gyermekeket szeretőket munkára késztesen. S ez a szerkesztő: *Nagy László* volt. Az ő izzó magyar lelke, az ő acélos akarata, az ő világos látása, tárgyilagos ítélkezése, az ő nemes és önzetlen hevülete volt az a ható erő, amely ezt az eredményt elősegítette, miért is az első tíz év munkájában résztvevő munkatársai nevében mindezért az elismerés, a szeretet palmaágát neki nyujtom.

Munkánk kezdete és vége — *a gyermek* s általa ami megőrzött nagy erőt mutató nemzetünk jövője!

¹⁾ L. *Nógrády* könyvismertetéseit.

²⁾ *Gyermekirodalmunk*. „A Gyermek“ X. (1916.) évf. — Az ifjúsági irodalom bírálati szempontjai. U. o. — Tudományos ifjúsági irodalom. U. o.

³⁾ *May Károly* ifjúsági iratai. U. o.

Beszámoló

a Magyar Gyermektanulmányi Társaság XI. egyesületi
évééről (1916. és 1917. év első fele).

i.

Titkári jelentés.

Tisztelt közgyűlés!

„A Gyermek“ a második évtized küszöbéhez érkezett. Hosszú, küzdelmes, megfeszített s jól megalapozott munkával érkezett el oda. Mennyi nemes fölhevülés, mily sok kutatás, nagy ügyszeretet vitte előre a második évtized felé. E jubiláris évünkhöz is még szomorú koncerttel szolgál az ágyúk muzsikája, az emberek halál-hörgése. Míg egyfelől meleg érzéssel, a remény biztató sugarával tekintünk a kicsinyek felé, másfelől mély fájdalommal, nyomott hangulatban látjuk kidőlni a nemzet díszait, virágait.

És most, amidőn a halál arat, midőn a gyász, a bánat szomorú korszakát éljük; amidőn a romboló fürgeteg hatalmas tölgyeket dönt ki: akkor eljön a magyar társadalom, a mi kis venyigéinket öntözni, fejleszteni, erősíteni. A kertészek száma folyton-folyvást szaporodik. Ennek köszönhető, hogy a gyermektanulmányozók által ültetett magvak, már fákká nőnek, melyek még e viharos évben is új és új ágakat hajtanak. Társaságunk még a háborús években is képes új intézményekkel gazdagítani a magyar kulturát.

Tagjaink száma az utolsó közgyűlés óta kerek 500-al szaporodott. Azt hiszem ez a legnagyobb elismerése működésünknek. A nagy társadalom látja, hogy itt komoly munka folyik. Látja, hogy megértjük az élet szavát. Azokat a problémákat, melyeket a szövényes élet vet föl, megragadjuk és igyekszünk őket előre vinni. Mert mi nem egy megkövesedett rendszert, utopisztikus eszméket

akarunk szolgálni, hanem a folyton fejlődő életet. A gyermek a változatos életbe nő, ez lesz a part, ahol ki fog kötni; ezért kell nekünk a gyermek fejlődése mellett a lüktető életet is figyelemmel kísérenünk, ahhoz épen a fejlődő gyermekek érdekében alkalmazkodnunk.

Eme felfogásunkat teljesen megérti és méltányolja a magyar társadalom, ezért jönnek közénk folyton új és új érdeklődők és munkások. A tagokban megszorodott, vállalatok és intézményekben fejlődő és gyarapodó Társaságunk nagy felelősséggel járó vezetésére az elnökség magát kiesinek találta.

Megszervezte tehát — az új alapszabályok értelmében — az *igazgató-tanácsot*, mely a társaság adminisztrációjáról, intézményeinek intenzív működéséről és fejlesztéséről gondoskodik. A nagyobb testület, a *központi választmány* főteendője az ellenőrzés, az igazgatótanács s a társaság intézményei és más szervei működésének számontartása.

Folyóiratunk a II. évtizedet — a nagy nehézségek ellenére — tartalomban meggyarapodva kezdi. Újabb rovatai: „Jog és védelem“ s a „Gyermekirodalom“ szakavatott rovatvezetők alatt hiányt pótló anyaggal ismerteti meg olvasóinkat, kiknek sorában nemcsak pedagógusokat, hanem az intellektuális társadalom minden osztályát ott látjuk.

Eszméinket a gyakorlatba igyekszünk átültetni. A gyermektanulmányozás eredményeit nemcsak az iskolákban óhajtjuk felhasználni, hanem a családi nevelésben is szeretnők gyümölcsöztetni.

Megszervezzük a *Gyermektanulmányi Iskolát* (anyák iskoláját).

Azt akarjuk, hogy az anyák is tudjanak a gyermektanulmányozás eredményeiről, megértsék a gyermeket, megismerjék a gyermeklélektant és fejlődéstant.

Újabb országos adatgyűjtést végeztünk arról, miként módosult a gyermek felfogása a háborúról annak harmadik évében. Adatokat gyűjtöttünk a gyermek pénzkereső munkáltatásáról is.

Társaságunknak újabb központjai is alakultak. Esztergomban és Vácott új fiókköreink létesültek. Egész évben mozgalmas, lüktető élet folyt nálunk. Előkészítettük a holnap tartandó II. országos kongresszust, mellyel, hisszük, hogy egy újabb mértföldkövet állítottuk a gyermektanulmányozásnak.

Pihenést nem ismerve, igaz ügyszeretettel dolgoztunk, amit a XI. működési évünk törekvéseiről és elért eredményeiről a következőkben nagy vonásokban megírt beszámoló igazol.

Gyermektanulmányi intézmények.

Gyermektanulmányi iskola. Társaságunk az anyák és fiatal leányok lélektani kiképzését már régebben tervezte. Ez évben ezen eszménket dr. *Dienes* Valéria az ismert jeles tollú író és pszichológus buzgólkodása következtében meg is valósítottuk.

Mi sem bizonyítja jobban Társaságunk aktivitását, energiáját, alkotó erejét, mint az, hogy a mai nehéz viszonyok között egy ilyen új, nagyjelentőségű pedagógiai intézménnyel gazdagítottuk köznevelési szervezetünket.

Az iskola célja, hogy a gyermeklélektan és gyermekegészségtan tudományát, valamint a nevelésnek és tanításnak e tudományokon alapuló módszereit a családok közkincsévé tegye.

Az előkészítő-bizottság az iskola igazgatásával dr. *Dienes* Valériát bízta meg, aki az iskola szervezeti és tanulmányi rendjét kidolgozta s aki a lélektani tárgyak előadója.

Az iskolában a gyermekegészségtant *Grósz* Gyula dr., egyet. m. tanár adja elő, a módszertani és neveléstani gyakorlatokat pedig *Nagy* László és *Domokos* Lászlóné vezetik.

Az iskola tanulmányi rendje.

I. Félidő.

a) Előadások.

1. Lélektani alapismeretek. 2. A kisdedkor lelki fejlődéstana. 3. Gyermekegészségtan.

b) Szemináriumok.

1. A gyermek foglalkoztatása. 2. A gyermek beszéde és munkája.

c) Gyakorlati órák.

1. Nevelés és módszertani gyakorlatok. 2. Gyermekegészségtan.

II. Félidő.

a) Előadások.

1. Gyermeklélektan és neveléstan. 2. A gyermek lelki fejlődéstana. 3. Gyermekegészségtan.

b) Szemináriumok.

1. A gyermek foglalkoztatása. 2. A gyermek beszéde és munkája.

c) Gyakorlati órák.

1. Nevelés és módszertani gyakorlatok. 2. Gyermekegészségtan.

Az előadások célja a gyermek megértéséhez és öntudatos vezetéséhez szükséges ismeretek közlése. A szemináriumok a szerzett ismeretek alkalmazásának részletes megbeszélésére valók. A gyakorlati órák játszóterekre, menhelyekre, gyermekkórházakba tett kirándulások keretében folynak le és céljuk a tanulni valók konkrét bemutatása.

Az iskolát, mely a Társadalmi Múzeumban (VI., Eötvös-utca 3. sz. alatt) van, folyó évi október hó 15-én nagy érdeklődés mellett nyitottuk meg. Ez ideig 30 hallgatója van az intézetnek.

Erős a reményünk, hogy ezen, az anyák és leendő anyák részére fontos, hiányt pótló puerikulturális intézmény fejlődni fog.

Uj Iskola. Az Uj Iskola ez évben már harmadik tanévét éli. Az első két évi működésével bizonyosságot tett arról, hogy a gyermekfejlődéstanon alapuló iskola-szervezet, tanítás és neveléstan nem utópia, hanem a gyakorlatban megvalósítható törekvés. *Domokos* Lászlóné igazgatónő nagy szolgálatot tett a gyermektanulmányoknak, midőn nagy készütséggel és energiával eszméinket a gyakorlatba bevitte. Az iskola didaktikai és neveléstanai törekvéseit már a mult jelentésemben ismertettem. Az iskola nem ismerethalmazt nyújt, hanem a gyermek képességeit, akaratát, elhatározó készségét és cselekvőképességét fejleszti. Az iskola igazi munka iskola, hol egyéni jellemlapokon (pszichográf) tartják számon a gyermek minden irányú fejlődését.

A szülői értekezleteken az otthoni nevelői eljárásba vezetik be a szülőket.

Az iskola tavaly hat osztályú volt. Ev évben polgári iskolát is óhajtottak szervezni, de eredeti tanterve miatt a miniszter nem engedélyezte. A két felső elemi osztály ez évben megszűnt, ehelyett kisdedóvó szerveztetett, melynek vezetője *Takácsné Berényi* Ilona a kisdednevelés és foglalkoztatás modern módszereinek előharcosa lett, ki e célból az államtól egy évi szabadságot kapott.

Az elemi iskola négy osztályának 53, a kisdedóvónak 10 növendéke van. Az iskola lelkes tanítónői gárdája *Rupnik* Judit, *Gál* Gizella tanítónők, *Labancz* Ida és *Kremsier* Irma polg. isk. tanítónők. *Kemény* Lujza a svéd tornát, *Burgert* Anna pedig a klasszikus tornát tanítja.

Kívánatos, hogy ezen iskola, a gyermekek e boldog hajléka fejlődjék, erősödjék; eszméi, törekvései pedig, melyeket a gyakorlat teljesen igazolt, minden iskolában megvalósuljanak. Az „Uj Iskola“

eddig eredményei is már útmutatásul szolgálhatnak a tanügyi reformokhoz.

A gyermekbiróság elékerülő bűnös gyermekek testi-lelki fejlettségének megállapítása céljából szervezett **Kriminálpedagógiai intézet** Erzsébetfalváról Budapestre került. Vezetője az intézet szervezője *Kármán* Elemér dr. tvszéki bíró, „A Gyermekek” rovatvezetője. A pszichológiai laboratóriumot továbbra is *Révész* Margit dr. vezeti, kinek munkálataiban dr. *Pollacsek* Károlyné segédkezik.

Az intézet pedagógiai vezetője *Migray* József fővárosi tanító, ki, hogy kiváló kvalitásait ez intézetnek szentelhesse, a fővárostól szabadságoltatott.

Az új intézmények nagy szolgálatot tesznek a gyakorlati nevelésügynek. Kutatásaikkal, az eredmények feldolgozásával gazdagítani fogják a tudományos gyermektanulmányi irodalmat. Mindegyik intézmény egyedül álló, úttörő munkát végez s mintául szolgálnak a létesítendő hasonló intézményeknek.

Szakosztályaink működése.

Szakosztályaink közül ez évben is a **jogi és gyermekvédelmi** szakosztályunk fejtett ki intenzívebb működést, ami a háborús viszonyok között természetes is. A gyermekek züllése és a gyermekek kereső munkáltatása, másrészt a gyermekek elhagyottsága és a hadiárvak sorsa mind oly kérdések, melyek még fokozottabb munka elé állítják ezen legifjabb szakosztályunkat. Az aktuális gyermekvédelmi kérdésekhez még nem volt ez ideig módunkban az adatgyűjtést elvégezni, de jövőben egy fontos programunkat fogja képezni.

Az Országos Tanácskozás, jogi és gyermekvédelmi szakosztályunk három fontos tételét teszi megvitatás tárgyává.

A szakosztály a múlt évben két nyilvános értekezlettel is szolgált a gyermekvédelem ügyét.

1916. dec. 3-án *Sebők* Dezső dr. ügyvéd előadást tartott az anyasági biztosításról.

1917. május 8-án *Sándor* József brassói törvényszéki bíró tartott előadást „A nem házassági gyermek helyzetének szabályozása jogi, nemzetgazdasági és pedagógiai szempontból” címen.

Pedagógiai szakosztályunk ez évben nyilvános értekezletet nem tartott, azonban összegyűjtötte az ország iskoláiban gyermekvédő és javítóintézeteiben használatos egyéni jellemlapokat és szociális

törzslapokat. Az egyéni jellemlapok kérdés tárgya is az országos tanácskozáson.

Adatgyűjtőszakosztályunk „a gyermekek felfogása a háborúról” kérdésben és a *gyermekek kereső munkálatásáról* végzett adatgyűjtést.

Szakosztályaink működését a háborús viszonyok meglehetősen megnehezítették. Hisszük, hogy háború után szakosztályaink nagyobb és eredményesebb munkájáról számolhatunk be.

Nyilvános értekezletek.

Társaságunk eszméinek propagálására nem tartotta elégségesnek a folyóiratunkat és kiadványainkat, hanem mint eddig is, nyilvános értekezleteket tartott, hol egy-egy problémát fejtegettek ismert szakemberek. Előadásaink iránt ez évben is nagy érdeklődés nyilvánult meg.

Két előadásunk is foglalkozott egy pedagógiaileg elhanyagolt studiummal; a zenetanítással. Az előadásokat legtöbbször élénk eszmecsere követte.

1. 1916. évi nov. 4-én *Ságody Otmár* zenetanár az új zenetanításnak fejlődéstani alapon való fölépítéséről értekezett. A zenetanítás ezen új metodusa értékének kimutatását zenei bemutatásokkal illusztrálta.

2. 1916. évi december 4-én *Dienes Valéria* dr. tartott előadást „*A csecsemő megfigyelésének szempontjai és az első gyermekkor lélektana*” címen.

3. 1917. febr. 8-án *Nógrády László* dr. tartott előadást „*Ifjú-sági irodalmunkról*”.

4. 1917. évi március 28-án az I. Krisztinavárosi Kaszinó felkérésére annak helyiségében *Teleki Sándor* gróf nagyobb elnöki megnyitóban ecsetelte társaságunk törekvéseit, *Nagy László* ismertette a gyermektanulmányozás céljait s feladatait; *Grósz Gyula* dr. pedig „*A gyermekek táplálása a háború alatt*” címen értekezett.

5. 1917. évi május 26-án dr. *Kovács Sándor* zenetanár „*Az indirekt, azaz egyéni zenetanításról*” címen tartott előadásában azt igyekezett bebizonyítani, hogy az alapképességek fejlesztésére a zene a legalkalmasabb.

Örömmel jegyzem fel e helyen, hogy ma már a tudomány egyetemen is folynak előadások a gyermektanulmány köréből. *Révész Géza* dr., egyet. m. tanár, a kiváló pszichológus tart előadásokat a gyermektanulmányozás módszereiről és eredményeiről. Ezen tény a gyermektanulmány fejlődésének mindennél beszélőbb bizonyossága.

Gyermektanulmányi Múzeum.

Az elmúlt évben nagyobb arányú gyűjtést nem végezhattünk, ebben főképpen a mindinkább súlyosbodó közlekedési és szállítási viszonyok és gyűjtőink más irányú elfoglaltsága akadályozott. Folytattuk tehát a múlt évben megkezdett belső munkát s különösen a kiállítási célra még fel nem használt anyagunknak a megsemmisüléstől való megvédésére törekedtünk. Ez irányban örvendetes fejlődésről számolhatunk be. Minthogy a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterium az 1916/7. költségvetési évre a múzeum 3600 K-s államsegélyét ismét kegyes volt folyósítani, módunk volt alkalmi vétel útján két nagyobb üvegezett szekrényt vásárolni, amelyben elhelyezett és elhelyezendő múzeumi tárgyaink megóvása lehetővé vált.

Ugyancsak az államsegély tette lehetővé, hogy az 1914/5. év telen Budapesten a székesfőváros tanácsával rendezett háborús gyermektanulmányi és pedagógiai kiállítás gyermekrajz anyagát, amelyeket léleklejlődéstani szempontból Nagy László rendezett, megfelelő és méltó keretben kiállíthattuk. Tudomásunk szerint tudományosan rendezett ilyen nagyobb rajzgyűjtemény hasonló intézetekben, külföldit is beleszámítva, nem nyert még elhelyezést. Uj még a VI. ker. Tatai-utcai községi elemi fiúiskola tanulói által készített „Kárpáti Diákkal” c. kiállításunk is, melyet a gyermekek iskolai kiállításuk számára buzgó lelkesedéssel szerkesztettek és állítottak össze. Köszönetet mondunk *Kindlovits* Pál igazgatónak és *Spitzer* Gyula tanítónak ezen nagyobbszabású kiállítási anyag átengedéséért.

Jövőre vonatkozólag jelentjük, hogy nagyobb gyűjtési akciót készítünk elő, hogy ha az idő a gyermeki alkotások gyűjtésére ismét alkalmas lesz, azt azonnal megindíthassuk.

Társaságunk irodalmi vállalatai.

A papír és nyomtatás árának folytonos emelkedése lehetetlenné tette, hogy mult évben irodalmi vállalatainkat oly mérvben fejlesszük, mint ahogyan az ügy megérdemelné vagy amiként terveztük. Könyvtári és Füzetes vállalatunkban új könyvünk nem jelent meg, azonban jelenleg sajtó alatt van két könyvünk és egy füzetünk.

Folyóiratunk „A Gyermek” ez évben töltötte be tizedik évfolyamát. Az igazgató-tanács február 10-iki ülésén emlékezett meg „A Gyermek” tiz évi fejlődéséről s arról a fontos tudományos és társadalmi hivatásról, melyet folyóiratunk a lefolyt tiz év alatt be-

töltött. Megbízta *Ballai* Károly titkárt, hogy „A Gyermekek” fejlődését írja meg. Folyóiratunk a múlt évben is csak két havonként, de teljes terjedelemben jelent meg. Cikkeit a gyermektanulmány és pedagógia egész területéről vette. Az élet megértését s kitünő gyakorlati érzékét bizonyította a szerkesztő, midőn az időszerű kérdéseknek helyet adott a folyóiratban.

Három értékes munkaerővel gyarapodott a rovatvezetők száma: *Kármán* Elemér dr. törvényszéki bíró, az ismert kriminálpedagógussal, ki a „Jog és védelem” rovatot vezeti, *Nógrády* László dr., kiváló pszichológus és író személyével, aki a „Gyermekirodalom” rovatvezetője lett és *Domokos* Lászlónéval, ki a „Pedagógiai törekvések” rovatának vezetését újra átvette.

A hazai irodalomban három gyermektanulmányi munka jelent meg a múlt évben. *Ballai* Károly írt egy kis munkát „A kisednevelés fejlődéstörténetének vázlata” címen, melyben kimutatja a gyermektanulmányozás hatását a legújabb kisednevelési törekvésekre. Társaságunk támogatásával jelent meg *Büchler* Hugó pályanyertes munkája: „Egyénítőnevelés és oktatás” címen. Ugyancsak említésre méltó munka *Molnár* Oszkárnak Meumann Ernőről írt tanulmánya.

Németországban jelent meg *Révész* Géza dr., egyet. m. tanár pszichológiai tanulmánya *Nyiregyházi Ervin*ről, a zongoraművész csodagyermekéről, A Zeitschrift für angewandte Psychologie németre fordította és különlenyomatban kiadta *Nagy* Lászlónak „A háború és a gyermek lelke” című tanulmányát.

Fiókköreink múlt évi működése.

Új fiókkörök alakulása.

Fiókköreink, melyek a pedagógiai és gyermekvédelmi törekvéseknek vidéki központjai, még az elmúlt évben sem fejthették ki azt a munkálkodást, mely köreinket a háború előtt jellemezte. Fiókköreink otthonmaradt tagjait a háborúval kapcsolatos filantrop munkásság köti le.

Dicséretes munkakedvvel és gyönyörű eredménnyel dolgozott szegedi fiókkörünk, ami elsősorban szegedi fiókkörünk agilis ügyvezető alelnökének, *Klug* Péternek, a siketnéma int. igazgatójának az érdeme. Fiókkörünk Szeged város pedagógiai és gyermekvédelmi mozgalmainak vezetője, hatalmas tényezője. Működése értékes, sokoldalú és gyakorlati eredményekkel járó volt. Munkásságáról hű képet nyújt *Klug* Péter alelnöknek hozzánk küldött jelentése, melyet teljes egészében itt közlök:

Jelentés a Magyar Gyermektanulmányi Társaság szegedi fiókkörének 1916—7. évi működéséről. A háborúnak első időszakában minden társadalmi szerv tevékenységére gyakorolt dermesztő hatást fiókkörünk is megérezte. Az 1914—15. évben — eltekintve a tagok egyéneként kifejtett s a gyermektanulmányt szolgáló működéséről — teljesen felfüggesztette a fiókkör aktív tevékenységét s várta a jobb idők bekövetkezését. Miután azonban a háború mindinkább elnyúlt és semmi kilátást sem nyújtott arra, hogy rövidesen befejeződjék és éreztük, hogy a gyermekért való munkásságunknak a beállott súlyos viszonyok között fokozottabb tér kínálkozik, sőt e tekintetben bizonyos kötelességek is hárultak reánk, 1915. őszén fiókkörünk is fölvette újból a háború kitörésekor megszakadt fonalat s folytatta a gyermek érdekében való működését ott, ahol azt 1914-ben abbahagyta.

Első lépés volt az új munka ciklusban az új tisztikar megválasztása, minthogy az eddigiek megbízatása időközben lejárt. A választást az 1916. év február 2-án tartott közgyűlés ejtette meg. Ezóta fiókkörünk közgyűlést — mivel az 1917. évi közgyűlés ez év őszére halasztott — nem tartott s jelen beszámolásunk is az e naptól mostanig terjedő munkásságunkat öleli fel.

Tartott a fiókkör hat nyilvános értekezletet, melyen összesen 11 előadás hangzott el, állandóan nagy és művelt közönség fokozott érdeklődése mellett.

Előadásokat tartottak:

1. Pálffy József dr.: „Háborús gyermekvédelem“,
 2. Galler Kristóf: „Háború és nevelés“,
 3. Domokos Lászlóné: „Uj Iskola“,
 4. Zsoldos Benő: „Gyermektanulmányozás és igazságszolgáltatás“,
 5. Vásárhelyi Júlia: „A gyermekmunka a háborúban“,
 6. Éltés Mátyás: „Az iskolásgyermek értelmi képességének megállapítása és képesség szerinti csoportosítása“,
 7. Angyal Pál dr.: „A gyermeki tanúvallomások értékelése“,
 8. Frank Antal: „Aktivitás az iskolai nevelésben, különös tekintettel a háborúra“,
 9. Plichta Béla: „A tehetség értéke“,
 10. Móra Ferenc: „Játék gyermekek“ és végül
 11. Klug Péter: „A gyermektanulmányról általában“ címen.
- Az előadások valamennyiét közölte, illetőleg ismertette annak

idején a M. Gy. T.-nak „A Gyermek“ című hivatalos lapja 1916. és 1917. évfolyamaiban.

Örömmel állapíthatjuk meg, hogy nyilvános értekezleteinken megtartott értékes előadások nem hangzottak el hiába, az ott kifejtett s leszűrt elvek és igazságok termékeny talajra találtak s legtöbb előadást értékes gyakorlati eredmények is követték.

Igy Pálffy József dr. előadásának következményeként és egyik későbbi felhívására, fiókkör tagjai közül sokan egy-egy hadiárva felügyeletére vállalkoztak. Vásárhelyi Júlia felolvasásának hatása alatt a gyermeki munka védelmére országos akció van megindulóban. Plichta Bélának a „A tehetség értéke“-ről tartott előadása megkülönböztetően aktuális kérdést állított elénk, erős megvilágításban. Ez az értekezés volt tulajdonképpeni kiinduló pontja annak az akciónak, amely a folyó évi november havában megtartandó országos gyermektanulmányi kongresszusnak is egyik legfontosabb tárgya és amely kétségtelenül a tehetséges tanulók hathatós felkarolására fog vezetni. Az országos tanácskozmány egyik előadójául Plichta Béla is felkérte. Végül gyakorlati eredményt látunk abban is, hogy Móra Ferenc „Játék gyerekek“ című értekezése után egy konkrét eset kapcsán ha nem is teljes egészében mondtak le a gyermekek tömeges nyilvános szerepeltetéséről, annyit mégis elértünk, hogy a színpadi szerepeltetésről lemondtak a rendezők, a mégis megtartott gyermek-felvonulást az eddig szokásos rendszertől eltérőleg, nagyobb körültekintéssel rendezték.

A fiókkör több ízben tartott választmányi ülést. Ez üléseken hozott határozatok közül felemlítjük a következőket:

1. Elhatározott, hogy a fiatalkorúak bíróságának tárgyalásait a jogi szakosztály útján figyelemmel kíséri és a tagokat e tárgyalásokon való megjelenésre hívja fel.

2. Széleskörű gyermekvédelmi akció megindítását tartja szükségesnek a züllésnek induló, korcsmázó, utcán rendetlenkedő fiatalkorúakkal szemben.

3. Fiókkörünk belépett a „Stefánia Szövetségbe“.

4. Plichta Béla tanár „A tehetség értéke“ címen tartott előadásának megküldése kapcsán arra kérte a központi elnökséget, hogy kérje fel a vallás- és közoktatásügyi minisztert — az egész országra kiterjedőleg — a tehetséges gyermekek összeírására és ezek részére megfelelő alsó-, közép és felsőfokú iskola létesítésére. Továbbá, hogy indítsa az elnökség országos mozgalmat a tehetséges gyermekek anyagi és erkölcsi támogatása céljából, végül hívja

fel a kérdés tanulmányozására az orvosok és lélekbuvárok figyelmét is.

5. A VIII. kérdőív alapján két belterületi és két külterületi iskolában adatokat gyűjtött a fiókkör és ezeket a központ rendelkezésére bocsátotta.

6. A választmány határozatainak gyakorlati eredményeként kell különösen kiemelnünk azt a körülményt, hogy városunkban folyó év tavaszán megalakult a „Gyermekrendőrség”. Már korábban is szükségét látták a társadalom és a hatóság is a fiatalkorúak mindinkább megromló erkölcsét valamilyen úton-módon féken tartani, így az iskolai igazgatók egy közös értekezleten tanácskoztak a kérdésről, továbbá a fiatalkorúak birájának felhívására a főkapitány szintén adott ki szigorú rendeletet a fiatalkorúak korcsmázása és mulatozása ellen, mindazonáltal csak kis mértékben látszott meg a tett intézkedések eredménye, minthogy hiányzott a szervezet, mely az üdvös rendelkezéseket és terveket végrehajtsa. Ilyen körülmények között tette meg javaslatát fiókkörünk jegyzője, Kádas György, Szalay József dr. főkapitánynak egy, a társadalom felnőtt tagjaiból toborzandó ellenőrző szerv, a „Gyermekrendőrség” felállítására. Ma már több mint 200 tagból, legnagyobb részt pedagógusokból és egyéb tisztviselőkből áll e szervezet. Sőt a felnőttek csoportjának kiegészítéseképpen Orkonyi Ede dr. kuriai bíró, fiókkörünk társelnöke az általa szűk keretekben már korábban, de csak speciális rendeltetéssel megalakított „Gyermek Őrszem”-et (Győsz csapat) is e cél szolgálatába állította.

A gyermek-rendőrség időnkénti felkérésére a fiókkör gyermekrendőr tagjai közbiztonsági és egyéb szempontból ellenőrzik a város több — gyermekek által is látogatott — helyét, azonkívül intenzívebb megfigyelésük tárgyául vették az esetleg nélkülöző szükségletet szenvedő gyermekeket is.

A gyermek-rendőrség állandó fejlődése és a tagok létszámának emelkedése adja meg a jogosultságát ama reményünknek, hogy a fiatalkorúak megmentésének kérdését sikerült megoldanunk, különösen, ha e mellett a foglalkoztatók és fiú patronázatok intézményeit és a középiskolai tanulók gyermek-rendőr csapatát is fel tudjuk állítani, mely intézmények létesítése legközelebbi törekvéseinket képezik.

Fiókkörünk egyik társelnöke és egyik választmányi tagjának kezdeményezésének és munkásságának pozitív eredményeként kell még megemlékeznünk arról a körülményről is, hogy városunkban

az igazságügyi miniszterium fennhatósága alatt egy teljesen új típusú iskola van megalakulóban, mely az erkölcsileg züllött gyermekek elkülönített oktatását szolgálná s áldásos munkássága mellett a gyermektanulmányozásnak is kitűnő állomásául fog szolgálni.

Vázlatosan beszámolván ezekben az elmúlt munka- év működéséről, a legközelebbi jövő elé kitűzött céljainkról, törekvéseinkről is meg kell röviden emlékeznünk. Természetes, hogy e tekintetben elsősorban megkezdett akcióink és intézmények további fejlesztéséért, bővítéséért és befejezéséért fogunk dolgozni. Így megszervezzük a gyermeki munkára vonatkozó adatgyűjtést az egész országra és a munka minden ágában. Arra törekszünk, hogy a középiskolai gyermekrendőrség és fiú-patronázsok megalakuljanak, foglalkoztatók létesüljenek s felajánljuk támogatásunkat minden oly ügyben, mely a gyermekek javát szolgálja; nyilvános értekezleteink tárgyául a következő tétéleket tűzzük ki:

1. Beszámolás a gyermekrendőrség működéséről.
2. Fiú-patronázsok létesítése.
3. Foglalkoztató helyiségek létesítése fiúk részére.
4. A nevelés és tanítás gyakorlati irányban való fejlesztése.
5. Háborús gyermek-költészet.
6. A tanyai gyermek lelkivilágából.
7. A kiváló tehetségű tanyai gyermekek felkarolása.
8. A mozi és az ifjuság.
9. A testi fenyték alkalmazásának erkölcsi következményei.

Amidőn beszámolónk befejezéséül újból visszatekintünk 1916—1917. évi munkásságunkra, a jól végzett munka jóleső tudatával tehetjük azt; hivatkozás nélkül állapíthatjuk meg, hogy munkánk nem volt meddő. Kicsiny eszközökkel, nehéz és súlyos viszonyok között dolgoztunk a gyermekek javán s ha talán munkásságunkban több volt az extenzív alkotás, mint a belső elmélyedés, ennek okát a háború okozta viszonyokban találjuk meg. Jövő feladatainak megoldásánál már az intenzivebb munkálkodásnak is nagyobb tere leendő; hisszük és reméljük, megvagyunk győződve, hogy fiókkörünk tagjai még e téren is értékes munkásságot fognak kifejtteni s a magyar gyermektanulmányozásnak egyik legszebb ága Szegeden, e szintiszta magyar városban, hol a kultúra minden szikrája magyar elmét művel, fog kivirágozni.

Nagyvárad *fiókkörünk*, melynek működését a háborús viszonyok hosszabb időre megakasztották, újult erővel indul munkához. Ez év szept. 4-én *Edelmann* Menyhért dr. ügyvivő elnök a követ-

kező gazdag munkaprogrammot terjesztette a fiókkör egy látogatott értekezlete elé :

1. Kisegítő iskola ügyében mozgalom indítása.
 2. Iskolaorvosi intézmény létesítése. Az iskolai hatóságok vegyék igénybe a fiókkör által kiküldött és az abnormisnak látszó gyermekek megvizsgálására vállalkozó bizottság önként felajánlott szolgálatait.
 3. Mozgalom indítása abban az irányban, hogy az iskolát elhagyott gyermekek pályaválasztása a modern követelmények szemeltartásával történjék.
 4. Mozgalom a gyermekmunka kizsákmányolása ellen.
 5. Az iskolákban egyéniségi jellemlapok vezetése.
 6. Gyermektanulmányi Múzeum létesítése.
 7. Egy iskolai fiókklinika létesítése, esetleg a már mások által megpendített poliklinika keretében.
 8. Egy külön ifjúsági könyvtár létesítése.
 9. Gyermekrendőrség intézményének meghonosítása.
 10. Pszichopedagógiai laboratórium létesítése.
 11. A már két ízben rendezett gyermekrajz és munkakiállítás megisméltése minden évvégén.
 12. Propaganda egy erdei iskola létesítése ügyében.
 13. Különféle iskolaügyi reform megpendítése, így évvégi vizsgák eltörlése, iskolai tornatanítás reformja stb.
- A gyűlés a szép programot nagy lelkesedéssel fogadta.
Teljes sikert kívánunk a fiókkör nagy munkájához !

Eszméink terjedésének, népszerűségének legnagyobb bizonyítéka, hogy a mai nehéz viszonyok között az elmúlt évben két fiókkörünk is alakult.

Ez év januárjában megalakult a *váci* patronázs egyesület gyermektanulmányi osztálya, májusban pedig **esztergomi** fiókkörünk.

A **váci gyermektanulmányi osztály**, mely *Sáfár* Béla ref. lelkész elnök, és *Hollós* Sámuel tanító, titkár buzgólkodására létesült, ez év május ötödikén nyilvános értekezletet tartott, melyen *Bognár* P. Cecil dr. komáromi főgimnáziumi tanár „*A gyermek költészetéről*” s *Nagy* László „*A gyermektanulmányozás feladatairól*” tartott előadást.

Esztergomi fiókkörünk létesítése *Walter* Gyula dr., c. püspök, elnök, továbbá *Parcsami* Henrik főgimnáziumi tanár, ügyv. alelnök és *Obermüller* Ferenc főreálisk. tanár, titkár érdeme. E két utóbbi fáradságot nem ismerve nagy odaadással dolgozott a fiókkör megalakításán.

Hogy mily intenzív munka folyt a gyermektanulmányozás ez újabb központjában, azt legjobban bizonyítja a fiókkörnek márciustól júniusig kifejtett munkásságáról szóló beszámoló.

Az esztergomi fiókkör működése 1917. március—június havában. Az esztergomi fiókkör 1917. évi március hóban, egyelőre mint helyi csoport, alakult meg. Már alakulása előtt az esztergomi pedagógusok nagyszerű eredményt tudtak felmutatni, amennyiben már tavaly, 1916. júniusában az összes (16) esztergomi iskolák közös részvételével nagy sikerű háborús gyermektanulmányi és pedagógiai kiállítást rendeztek az iskolák és a tanulók munkáiból. (L. Gyermek 1916. X. évf. 228, 263, 396 old.) A kiállítás tervezője és rendezője Obermüller főreáliskolai tanár volt, aki ezen együttes munka eredményességének további biztosítására egy gyermektanulmányi fiókkör megalakítása érdekében agitált. A propaganda eredményeképpen f. é. március 19-én 25 taggal megalakult a Magyar Gyermektanulmányi Társaság Esztergomi Helyicsoportja. Az alakuló gyűlésen jelen voltak az összes esztergomi tanintézetek igazgatói, tanárai, tanítói, a papság képviselői, a fiatalok esztergomi bíróságának vezető bírája és ügyésze, orvosok és számos érdeklődő szülő.

A bevezető előadásban Obermüller Ferenc előadó az esztergomi helyicsoport célját, feladatát és működési terét ebben a konkrét tételben foglalta össze: *Az esztergomi gyermek lélektani és élettani típusának meghatározása és megállapítása és ennek alapján megfelelő pedagógiai és gyermekvédelmi eljárások, módszerek és intézmények foganatosítása.* Tudomásunk szerint mind a tudományos, mind a gyakorlati munkásságot meg kell előznie a tagok általános pedagógiai, lélektani és élettani ismeretei mélyítésének és a gyermektanulmány feladataiba, módszereibe és eredményeibe való bevezetésnek. Ezen alapszik egyrészt a konkrét cél tudományos megoldása: saját ifjúságunkon, az esztergomi gyermekeken végzett adatgyűjtésekkel, megfigyelésekkel, kísérletekkel anyagot gyűjtve, ezen anyag módszeres feldolgozásával az esztergomi gyermek lélektani és élettani típusának megállapítása, másrészt a gyakorlati tevékenység helyes és eredményes foganatosítása. A helyi csoport harmadik fontos feladatának jelölte meg az előadó a helyes gyermeknevelési, ápolási és védelmi ismereteknek a nagy közönség, a szülők körében való megismertetését és elterjesztését.

Előadása további folyamán előterjesztett nagyszámú olyan gyakorlati részletkérdést, melyeknek elméleti megvilágítása és gyakorlati megoldása, rendezése nemcsak általában, de a fiókkör szem-

pontjából, főleg speciálisan esztergomi vonatkozásukban a jövő nemzedék érdekében feltétlenül szükségesek. Ilyenek : A) A gyermekek testi épsége ügyében : a) A gyermeki alkoholizmus kérdése, fiatalkorúak korcsmalátogatása, dohányzása. b) A gyermekmunka kérdése. c) Főbb tennivalók a gyermekhigiénia terén, különösen a csecsemő gondozás társadalmi szervezése. d) A testi nevelés ügyében : játszóterek, sport-alkalom nyújtása — B) A gyermekek lelki épsége ügyében : a) A mozi-ügy rendezése pedagógiai mozgóképek meghonosításával. b) A gyermek-olvasmány ügyében : küzdelem a ponyvairodalom könnyű hozzáférhetősége ellen, ifjúsági könyvtárak létesítése, különösen az iskolán kívüli ifjúságnak jó olvasmánnyal való ellátása érdekében. c) Az esztergomi fiatalkorúak kriminális adatainak összegyűjtése, ennek alapján eljárás az erkölcsi züllés megakadályozására. — C) Pedagógiai kérdések : a) Az esztergomi iskolaépületek pedagógiai-higiéniai fogyatékoságai. b) Gyakorlati pedagógiai kérdések : az alkotó munkára való nevelés, gyakorlati összefoglaló előadások meghonosítása. c) A gyermekek szünidei foglalkoztatása, foglalkoztató műhely létesítése. d) A pályaválasztás kérdésében tanácsadó szervezése. — D) Gyermektanulmányi feladatok : a) Adatgyűjtések az esztergomi gyermek különféle viszonyairól, szociális helyzetéről, felfogásáról, intelligenciájáról, tehetségeiről, hajlamairól, értelmi és érzelmi fogékonyságáról stb. b) A tavalyi gyermektanulmányi kiállítás gazdag és értékes anyagának alapul vétele mellett Gyermektanulmányi Múzeum létesítése, ennek keretében az összegyűjtött anyag tudományos feldolgozása; mindig a konkrét cél : az esztergomi gyermek lélektani típusának megállapítása szemmeltartásával.

Az alakuló értekezlet az előadó fejtegetéseit, a kitűzött célokat és a kijelölt működési szempontokat teljes egészében magáévá tette. Hasonlóképen az ápr. 16-án tartott ülésen a szakosztályok — munkaprogramjukat megállapítván — szintén teljes egészében és részleteiben is elfogadták ezen pontokat működésük irányítójául. Az alakuló értekezlet egyben ideiglenes tisztikart is választott, amelyet az ápr. 16-án tartott és a fiókköré való átalakulást kimondó gyűlés véglegesen megerősített. A tisztikar a következő :

Ügyvivő alelnök : *Parcsani* Henrik, bencés főgimn. tanár.

Titkár : *Obermüller* Ferenc, főreálisk. tanár.

Pénztáros : *Pach* Jolán, városi tanítónő.

I. Jegyző : *Homor* Imre, városi tanító.

II. Jegyző : *Riedl* Jolán, városi tanítónő.

A március 26-án tartott gyűlésen megalakultak a szakosztályok és a következő tiszttikkal:

Adatgyűjtő szakosztály: Elnöke: *Nádler* István, érs. tanító-képzőint. tanár. Titkár: *Lieb* Aranka, városi tanítónő.

Pedagógiai szakosztály: Elnöke: *Dr. Mattyasovszky* Kasszián, bencés főgimn. tanár. Titkár: *Szabó* Margit, városi tanítónő.

Jogi és gyermekvédelmi szakosztály: Elnök: *Dr. Vaniss* Dezső, kir. táblabíró, a fiatalkorúak bíróságának vezetője.

A pedagógiai szakosztály működése még megelőzte a helyi csoport megalakulását is. *Hellebrand* Béla, főgimnáziumi tanár kezdeményezésére már január és február hóban eszmecserét folytattak a pedagógusok „gyakorlati összefoglaló előadások” meghonosításának kérdéséről. Ezen megbeszélések eredményeképpen március 26-án már a helyicsoport ülésének keretében, a tagok jelenlétében *Hellebrand* Béla tanár ilyen irányú kísérleti előadást tartott a főgimnázium II. osztályú tanulóival „a szín”-ről. Az előadó az általa szem előtt tartott szempontokat, vezérgondolatokat, pedagógiai elveket a következőkben foglalta össze: A feladat az, hogy olyan iskolai gyakorlatok után kutassunk, amelyek a tanterv elméleti anyagát időnkint fizikai munkával foglalják össze és áttekintést nyújtva a részek összefüggéséről a tanulót öntevékenységre indítsák. Ilyen gyakorlat akkor jó, ha: a) fizikailag foglalkoztat, b) ha a tanuló foglalkozás közben elmélkedik, c) ha érzéki hatásokat kelt — szóval a teljes emberi képességet veszi igénybe, d) ha tantervi anyagot koncentrál, e) ha a tanuló általános képességét a közönséges életre alkalmazza. — Az igen sikerült előadás értékes pedagógiai megfigyelésekre és tapasztalatokra adott alkalmat.

Közben a tagok jelentkezése gyors tempóban történt s miután már jóval többen voltak, mint az alapszabályokban megkívánt 50 tag, mely fiókkör megalakításához szükséges, az 1917. április hó 16-án tartott gyűlésen a helyicsoport átalakult fiókkörre, ugyancsak ez a gyűlés az ideiglenes tiszttikart véglegesen megerősítette, egyben elnökké egyhangulag nagy lelkesedéssel *Dr. Walter* Gyula, c. püspök, prael.-kanonok urat választotta, aki az elnökséget készséggel vállalta és a nála tisztelgő küldöttségnek a fiókkör céljaira, mintegy alapul, 2000 koronát adományozott avval a kikötéssel, hogy ha a kör megszűnne működni, a belőle fenmaradt tőke a főgimnázium Segítő-egyesületének vagy a főgimnáziumi Diákasztalnak jusson. A Magyar Gyermektanulmányi Társaság Elnöksége igazgató-tanácsi határozatában köszönetét fejezte ki a püspök Úr Óméltóságának

bőkezűségeért, kiemelve azt, hogy adománya Magyarországon az *első nagyobb, gyermektanulmányi célokra tett adomány*.

Ugyanezen ülésen a pedagógiai és az adatgyűjtő szakosztályok bemutatták programjukat, mely lényegében a márciusi első alakuló ülésen előterjesztett pontokat öleli fel részletesebb kidolgozásban. A pedagógiai szakosztály legközelebbi programjába felvette az esztergomi gyermekeknek, a megyei közigazgatási bizottságban is szóvá tett, sok kifogásra okot adó viselkedésének ügyét, a gyakorlati összefoglaló előadások további folytatását, a mozi-kérdést és egy felállítandó pedagógiai-mozi ügyét. Az adatgyűjtő szakosztály a jellemlapok és azok készítésének megvitatását, a tavalyi háborús kérdések és háborús tárgyú gyermekrajzok, valamint a háborús tárgyú iskolai dolgozatok feldolgozását, végül a tanulók kenyérkereső munkájára vonatkozó adatgyűjtés keresztülvitelét tűzte ki legközelebbi teendőül. Ez utóbbit — kapcsolatban az országos adatgyűjtéssel — még május hó folyamán be is fejezték.

A pedagógiai szakosztály programja első pontját — az esztergomi gyermekek nyilvánosan szóvátett kifogásolható viselkedésének ügyét — már az ápr. 28-án tartott szakosztályi ülésén tárgyalta. Az ügy előadói *Szölgvény* Gyula, városi elemi isk. igazgató és *Ferenczy Kálmán*, a tanfelügyelőséghez beosztott áll. igazgató-tanító voltak. A gyermekek mai kifogásolható viselkedésének minden oldalát és okát feltárták, amely okok megszüntetésének eszközei azonban nagyrészt a pedagógián kívül esnek. A gyűlés a sok közül egyelőre egyet ragadott ki: a nagymérvű iskola mulasztásoknál történő sokféle kibúvó lehetőségét. Ennek csökkentését s így a fokozottabb nevelő behatás lehetőségét oly módon véli elérhetőnek, hogy az illetékes hatóságokhoz a fiókkör, mint erkölcsi testület emlékiratban fordul, amelyben feltárja a helyzetet és kéri az igazolatlan mulasztásokra vonatkozó törvényes rendeleteknek az eddiginél szigorúbb végrehajtását. Az emlékirat szerkesztésére *Homor Imre* városi tanítót, köri jegyzőt kérték fel, aki azt a gyűlésnek bemutatta s megvitatás és kiegészítés után elfogadták. Az emlékiratot októberben, az iskolai év kezdetén fogja a fiókkör az illetékes hatóságoknál beterjeszteni.

Az esztergomi fiókkör első félévi működésének fénypontja volt az *első nyilvános értekezlet*, amely 1917. május hó 16-án délután a főgimnázium dísztermében a Magyar Gyermektanulmányi Társaság kiküldöttei és nagyszámú fényes és figyelmes hallgatóság részvételével folyt le. A központ részéről megjelentek *Nagy László* ügyv.

alelnök, *Dr. Dienes Valéria* urasszony, *Ballai Károly*, *Répay Dániel*, *Nemes Lipő* titkárok és *Drózdny Győző* főv. tanító. A gyűlés lefolyásáról beszámolt *A Gyermekek* (1917. XI. évf. 5—6. sz. 381—84. old.), itt csak programját közöljük:

1. *Elnöki megnyitó.* Tartotta: *dr. Walter Gyula* c. püspök, prelátnok-kanonok, a fiókkör elnöke.
2. *Az esztergomi gyermektanulmányi fiókkör feladatai.* Előadta: *Parcsami Henrik* szentbenedekrendi főgimnáziumi tanár, a fiókkör ügyv. alelnöke.
3. *A magyar gyermektanulmányozás célja és eredményei.* Előadta: *Nagy László* tanítónőképző-intézeti igazgató, a Magyar Germektanulmányi Társaság ügyv. alelnöke.
4. *A család és a gyermek.* Előadta: *Dr. Dienes Valéria*.
5. *Elnöki zárószó.* Mondotta: *Dr. Walter Gyula* c. püspök prael.-kanonok, a fiókkör elnöke.

Ezzel a nagyszerű és mély nyomokat hagyó első nyilvános értekezlettel záródott az esztergomi fiókkör első félévi (tulajdonképen március—májusi) tevékenysége.

Összegezve: Az esztergomi fiókkör első félévi munkássága alatt tartott 2 alakuló, 3 teljes, 1 pedagógiai, 1 adatgyűjtő szakosztályi ülést, 1 nyilvános értekezletet, összesen 8 ülést. Ezen üléseken — a folyó ügyeken és alakuláson kívül — tartottak összesen 6 előadást és 1 kísérleti előadást, megvitattak 1 memorandumot és előkészítettek 1 adatgyűjtést. A tagok száma az első félév multán megközelíti a 100-at, a fiókkör vagyona 2207 korona, összegyűjtött gyermektanulmányi anyaga: 14.300 cédulán gyermek-feleletek, 400 drb. agyagmunka, 20 drb. papirmunka, 8000 drb. gyermekrajz, 20 drb. fénykép az iskola háborús életéből és a gyermektanulmányi kiállításról, 400 háborús dolgozat és vers, 8 statisztika, 80 drb. egyéb gyermekmunka; könyvtárának állománya 24 drb. szakmunka.

Ily rövid idő alatt példátlan eredményű munkásságot fejtett ki ezen új fiókkörünk. A vezetők és tagok egyszerűsége nagy reményekre jogosít a fiókkör munkálkodását illetőleg.

Hisszük, hogy a háború elmúltával összes fiókköreink újult erővel fogják folytatni megkezdett munkájukat!

Könyvtári jelentés.

Az elmúlt évben könyvtárunk a rendes, háború előtti életét élte: lassan gyarapodott és lehetőleg ellátta könyvekkel rendszerint egy bizonyos kérdést tanulmányozó tagjainkat.

A gyarapításnál — számolva a ráfordítható csekély összeggel — célunk volt, lehetőleg tisztán gyermektanulmányi műveket beszerezni, a rokon tudományokból azokat, melyek a gyermektanulmányt megalapozzák, kiegészítik, továbbá eredményeit alkalmazzák.

A beszerzett művek száma: 59, 66 kötetben. Az új könyvekkel együtt a könyvtár 379 műből áll 441 kötetben.

A könyvekről beszerzési időrendben naplót vezettünk, továbbá az egész könyvtárról cédulakatalógust készítettünk. Ez utóbbiban a tartalom, illetőleg a könyv főiránya szerint következőképen csoportosítottuk a műveket: I. csoport. Gyermektanulmány: 1. Gyermektanulmányi szervezetek, módszerek, kongresszusi naplók. 2. Általános gyermektanulmányi munkák. 3. A gyermektanulmány egyes kérdéseiről szóló könyvek: a) beszéd; b) játék; c) rajz; d) a gyermek egyénisége, intelligenciavizsgálatok; e) érzelmi, erkölcsi élete. 4. Patológia, gyermekvédelem: a) szellemi abnormitás pszichológiája; b) erkölcsi abnormitás pszichológiája és pedagógiája. II. csoport. Kísérleti pszichológia. III. csoport: Pedagógia: a) Elméleti pedagógia; b) kísérleti pedagógia; c) gyakorlati célú könyvek a tanításról, egyes pedagógiai kérdésekről, új irányokról. IV. csoport. Természettudomány, embertan. V. csoport. Évkönyvek, értesítők. VI. csoport. Folyóiratok.

A könyvtárnak 26 olvasója volt, akik 89 művet tanulmányoztak.

Társaságunk taglétszáma.

Tagjaink száma, amint ezt örvendetesen jelenthetjük, az elmúlt évben ismét tekintélyes számmal megnövekedett. Törzskönyvünkbe iglattunk 500 új tagot. Ugyancsak jelentjük, hogy a legutóbbi közgyűlésünk elé terjesztett jelentésünkben jelzett háborús változásokat törzskönyveinken keresztül vezettük s a taglétszám ezidei állományáról a következőket terjesztjük elő.

Társaságunkba fennállása óta 1917. évi október 31-éig belepert 2529 tag, amelyből a tíz év folyamán részint elhalálozás, részint kilépés és egyéb ok miatt 590 tag töröltetett, tehát tagjaink tényleges száma 1939. Igen érdekes tagjainknak foglalkozási statisztikája, amely a következő: óvónő 70; elemi iskolai igazgató,

tanító: férfi 461, nő 358; középiskolai igazgató, tanár: férfi 179, nő 76; szakfelügyelő 9; tanfelügyelő 22; főigazgató 7; egyetemi és főiskolai tanár 30. Gyógyítópedagógus 73; tanítóképző igazgató, tanár: férfi 54, nő 20; bíró, ügyész 40; ügyvéd 42; gyermekmenhelyi és árvaházi igazgató-gondnok 5; pártfogó tisztviselő 6; telepfelügyelő 4. Miniszter 2; államtitkár 1; főrend 2; csillageresztes hölgy 2; főispán 5; országgyűlési képviselő 5; polgármester 5; tisztviselő 100. Pap (köztük 4 püspök) 52; orvos 71; gyógyszerész 4; állatorvos 1; mérnök 1; katonatiszt 7; író és hirlapíró 13; földbirtokos 34; iparos, kereskedő, gyáros, bankigazgató 48; ismeretlen foglalkozású: férfi 8, nő 122.

Tisztelt Közgyűlés! Mult évi munkánk itt bemutatott vázlata is már bizonyítja azt a hatást, melyet a magyar gyermektanulmányi törekvések a gyermek kultúra terén elértek; igazolja, hogy a Magyar Gyermektanulmányi Társaság a közművelődés és tudományos élet mezején fontos, hiánytöltő hivatást tölt be. Sikereinket, egyesületünk folytonos erősödését, megfeszített, akadályokat nem ismerő munkával értük el.

Tisztán a magunk ereje azonban még sem lett volna elég Társaságunk ily nagyarányú fejlesztésének keresztülviteléhez. Nagy része van ebben a vallás- és közoktatásügyi és igazságügyi Miniszter Uraknak, továbbá a székesfőváros tanácsának és *Walter Gyula dr. c. püspök* úrnak, mert anyagi támogatásukkal lehetővé tették munkásságunk kifejtését. Kérem a tisztelt közgyűlést, bizza meg az elnökséget, hogy az említett pártfogóinak fejezze ki Társaságunk hálás köszönetét. Köszönetünket kell még kifejeznünk a tudományegyetem Rektorának, ki nyilvános értekezleteink számára díjtalanul rendelkezésünkre bocsátotta az egyetem kerti nagy előadótermét, továbbá *Szántó Menyhért* min. tanácsos úrnak, ki a Társadalmi Múzeum helyiséget a Gyermektanulmányi iskola céljaira átengedte, az Eötvös-alap elnökségének és *Kapi Rezső*nek, a Tanítók Háza igazgatójának külön is, mert gyűléseink tartását szívesen megengedték a Tanítók Házában.

Tisztelt közgyűlés! Társaságunk eddigi működésében már megtanultuk, hogy lehet egy-egy eszmét megvalósítani, hogyan lehet az eszmék terjesztéséhez munkásokat toborozni. És ha még akadnak is sokan, kik lekicsinylik munkánkat, ez minket nem keserít el, mert tudjuk jól, hogy a pedagógia, az iskola mennyire ragaszkodik a multhoz, mily nehéz ezekben újításokat bevinni.

Tudjuk jól, hogy eszméink teljes diadalához még hosszú út vezet. De ha rövid multunkon végig tekintünk látjuk, hogy már eddig is mily szép utat tettünk meg. Most már visszatérés nincs, csak előre mehetünk. Előre kell mennünk a megkezdett úton, mert előre visz bennünket az idők szele.

Mi nem hagytuk félben munkánkat a háboru kultúrát megakasztó hatása alatt sem, mert éreztük, hogy a háboru rettenetes gondoljai közepette sem lehet fontosabb problémája a társadalomnak, mint a kidőlték pótlása, a gyermekek helyes nevelése. És eme fel fogásunkat teljesen igazolta az idő!

A társadalom nagy szeretettel fordul a kicsinyek felé. Ők kerültek az érdeklődés központjába, mert a gyermek a jövő. A gyermekekben rejlő testi-lelki erők, értékek felfedezése, kifejlesztése biztosíthatja csak a jobb társadalmat. Ezért törődnek most a gyermekkel.

Ez a nagy érdeklődés mireánk fokozott terheket ró, de mi örömmel végezzük, mert munkánkhoz erőt ad az a tudat, hogy egy jobb nemzedéknek, egy boldogabb jövőnek lehetünk megalapozói. Hisszük, hogy e szép munkánkban továbbra is segítségünkre lesz az azt megértő magyar társadalom.

Abban a reményben, hogy nagy vonásokban sikerült Társaságunk munkásságát, törekvéseit, működésének irányelveit bemutatnom és méltatnom, kérem a mélyen tisztelt közgyűlést, hogy jelentésemet tudomásul venni sziveskedjék.

Nemes Lipót,
titkár.

II.

Pénztári jelentés.

A választmány 1916. évi március hó 28-án tartott ülésén az igazgató-tanács javaslatára a Társaság költségvetési idejét az állami költségvetési évnél megfelelően szabta meg, miért is ez alkalommal másfél év számadását vagyok bátor bemutatni.

Az 1916. évi zárószámadás.

(Lásd I. számú kimutatást.)

I. Központi igazgatás.

*Bevétel.*¹⁾ A VKM. a központi igazgatás szükségleteire az előirányzott 4000 K helyett 2000 K-t, az igazságügyi min. segélye a 2000 K előirányzattal szemben 1000 K volt. Tagsági díjából 4286.60 K folyt be.

Kiadás volt 1. tételnél 1480.66 K, 3. tételnél 590 K, 4. tételnél 333 K, az 5. tételnél 248.68 K, 6. tételnél 361 K, 7. tételnél 310 K.

Uj tételek: V. hadikölcsön jegyzésre 972 K, volt pénztáros biztosítéka után esedékes 30 K kamat kiutalás.

II. Gyermektanulmányi Múzeum.

Kiadás volt a 8. tételnél 683.25 K, a 10. tételnél 450.60 K, 11. tételnél 21 K, 12. tételnél 136.25 K, a 13. tételnél 2642.10 K.

Uj tételek: a szolgálta bére 210 K, a vezető-titkár tiszteletdíja 800 K.

III. Pénztári és könyvkiadóhivatal.

Bevétel. „A Gyermek” előfizetési díjaiból befolyt 3040.98 K, könyvek eladásából 1860.57 K, hirdetésből 370 K.

Kiadás volt a 15. tételnél 600 K, a 16. tételnél 7487.34 K, a 17. tételnél 1960 K, a 18. tételnél 416.50 K, a 19. tételnél 2277.50 K

¹⁾ Lásd az 1916. évi költségvetési előirányzat megfelelő tételszámait. Be-számoló a M. Gy. T. X. (1915.) egyesületi évről. 22—23. oldalait.

a 20. tételnél 1190 K, a 21. tételnél 150 K, a 22. tételnél 1834.06 K, a 23. tételnél 750 K.

Uj tételek egyéb kiadványok (Ságody: Zongradarabok stb.) nyomdai költségének részbeni díjára 275 K, könyvkötésre 395.30 K, klisékre 138.59 K, s végül a „kísérleti lélektani nyomtatv.“ szerzői díjaira 86.94 K.

Tiszteletdíjakra az előirányzott 4000 K-ból 3420 K lett folyósítva.

Az 1917. év első feléről szóló zárószámadás

végösszegeit a III. számú kimutatás mutatja.

Amint a két zárószámadás eredményei mutatják, mind a bevételi, mind a kiadási tételek kisebb-nagyobb eltérést mutatnak az előiránnyal szemben. Mindamellett társaságunk pénzügyi állapotának megszilárdulását s a háborúnak a kulturális egyesületekre való káros hatása dacára kedvező alakulását jelenthetjük, mert hiszen ebben az évben is tartozások törlesztésére 1600 K-t, a hadikölcsön jegyzésre 972 K-t fordítottunk s még csak rámutatunk a folyóirat tetemes fejlődésére, amely a mai nyomdai viszonyok mellett tekintélyes áldozatot jelent. Végül jelezzük, hogy az 1917/8. évre 793.29 K maradványt is hoztunk át.

Költségvetési előirányzat 1917. július 1-étől 1918. június 30-áig tartó költségvetési évre.

Az 1917/18. költségvetési évre szóló költségvetési javaslatunkat a II. számú kimutatásban van szerencsénk bemutatni. Összeállításánál a reális bevételi tételekkel szemben a reális szükségletek oly módon való kielégítésére törekedtünk, amely a mozgalom fejlődését is elősegítheti, tovább viheti.

Tisztelettel kérem, hogy a zárószámadásokra nézve mind nekem, mind az ellenőrnek a felmentvényt megadni s a költségvetési előirányzatot elfogadni méltóztassék.

Ballai Károly

titkár, a pénztári és a könyvkiadó
hivatal vezetője.

I.

Zárókimutatás

a Magyar Gyermektanulmányi Társaság 1916. évi pénztári forgalmáról.

Folyó- szám	C i m	Bevétel	Kiadás	Marad- vány	Hiány
1.	Központi igazgatás	13227.32	*)8145.34	5081.98	—
2.	Gyermektanulmányi Múzeum	5941.08	5029.40	911.68	—
3.	Pénztári és könyvkiadóhivatal	13271.55	18561.23	—	5289.68
		32439.95	31735.97		
4.	Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál forgalom	15881.94	15881.94	—	—
5.	Postatakarékpénztárnál.	8829.75	8829.75	—	—
6.	Kamatszámra	307.62	307.62	—	—
	Forgalom	57459.26	56755.28	5993.66	5289.68
	Egyenleg mint maradvány	—	703.98	—	703.98
		57459.26	57459.26	5993.66	5993.66

Budapest, 1917. október 10.

Fürj Pál s. k.
ellenőr.

Nagy László s. k.
ügyv. alelnök.

Ballai Károly s. k.
titkár, a pénztári és könyv-
hivatal vezetője.

Az adatok helyességét igazolják:

Vertes O. József dr. s. k.

Ács Lípót s. k.

s z á m v i z s g á l ó k.

*) Mult évről áthozott maradványok az egyes címek összegében foglalhatnak

költségvetési előirányzata 1917/18. évre.

KIADÁS.

I. Dologi kiadások.	Kor.	f.	Kor.	f.
a) Központi igazgatás.				
Adminisztrációra	2000	—		
Irodai helyiség bére	400	—		
Nyomatványokra	300	—		
Könyvtár gyarapítására	300	—		
Irodai segéd erők díjazására	700	—		
Fiókkörök szükségleteire	1200	—		
Tudományos kut. támogatására	1500	—		
Előleg a Gyermektanulmányi Iskola adminisz- tracionális szükségleteire	1000	—	7400	—
b) Gyermektanulmányi Múzeum.				
Adminisztrációra	340	—		
Kiadványokra és múzeumi nyomtatványokra	1400	—		
Gyűjtésre, tárgyak vásárlására	400	—		
Könyvekre	100	—		
Berendezés fejlesztésére	600	—		
Raktár bére	600	—		
Szolga „	360	—		
Vezetőtítkárr tiszteletdíja	800	—	4600	—
c) Könyvkiadó- és pénztári hivatal.				
Nyomdai tartozás törlesztésére	1200	—		
Irói díj „	1100	—		
Nyomdai költségekre :				
„A Gyermekek“ -nél	8000	—		
Gyermektanulmányi Könyvtárnál	2000	—		
Gyermektanulmányi Füzeteknél	400	—		
Könyvkötésre, klisékre	500	—		
Irói díjakra :				
„A Gyermekek“ -nél	2000	—		
Gyermektanulmányi Könyvtárnál	1000	—		
„ „ „ Füzeteknél	200	—		
Irodai alkalmazottak díjai	1300	—		
Kezelési költségekre	1800	—	19.500	—
Dologi kiadásokra összesen			31.500	—
II. Személyi kiadásokra.				
Szerkesztők tiszteletdíjai :				
„A Gyermekek“ szerkesztője	800	—		
Gyermektanulmányi Könyvtár szerkesztője	400	—		
„ „ „ Füzetek „	100	—		
Titkárok és rovatvezetők tiszteletdíjai	1400	—		
Könyvtáros	100	—		
Pénztári és könyvkiadóhivatal vezetője	1000	—	3800	—
			35.300	—
Maradvány			93	29
Összesen			35.393	29

Ballai Károly s. k.

titkár, a pénztári és könyvkiadóhivatal vezetője.

III.

Zárókimutatás

a Magyar Gyermektanulmányi Társaság 1917. év első feléről szóló
pénztári forgalmáról.

Folyó- szám	C i m	Bevétel	Kiadás	Marad- vány	Hiány
1.	Központi igazgatás	4909.15	3881.57	1027.58	—
2.	Gyermektanulmányi Múzeum	926.40	1231.40	—	305.00
3.	Könyvkiadóhivatal	5418.85	5348.14	70.71	—
		11254.40	10461.11		
4.	Postatakarékpénztárnál for- galom	4606.83	4606.83	—	—
5.	Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál forgalom	4107.90	4107.90	—	—
	Forgalom . .	19969.13	19175.84	1098.29	305.00
	Egyenleg mint maradvány. .	—	793.29	—	793.29
		19969.13	19969.13	1098.29	1098.29

Budapest, 1917. október 10.

Fürj Pál s. k.
ellenőr.

Nagy László s. k.
ügyv. alelnök.

Ballai Károly s. k.
titkár, a pénztári és könyv-
kiadóhivatal vezetője.

Az adatok helyességét igazolják:

Vértés O. József dr. s. k.

Ács Lípót s. k.

s z á m v i z s g á l ó k.

A Magyar Gyermektanulmányi Társaság elnökei és tisztikara.

A) KÖZPONT.

Elnök:

Teleki Sándor gróf, v. b. t. t., a Főrendiház örökös tagja.

Elnöktársak:

Balogh Jenő dr., ny. igazságügyi m. kir. miniszter, *Bárczy István* dr., Budapest polgármestere, *Ranschburg Pál* dr., egyetemi m. tanár.

Ügyvezető elnök:

Nagy László, áll. tanítóképző-intézeti igazgató. (VIII. Üllői-út 16/B).

Főtitkár:

Répay Dániel, áll. tanítóképző tanár.

Titkárok:

Ballai Károly, áll. tisztviselő; *Gröber Vilma*, székesfőv. polgári iskolai tanár; *Nemes Lipót*, polgári iskolai tanár.

Jegyzők:

Haugselhné Lamács Lujza, polgári iskolai tanár; *Schichtanz Ilona*, polgári iskolai tanár; *Fodor Márkus* dr., tanár.

Könyvtáros:

Bors Jolán, székesfőv. tanítónő.

Pénztári- és könyvkiadóhivatal vezetője:

Ballai Károly.

Szerkesztők:

„A Gyermek“ c. folyóirat szerkesztője: *Nagy László*.

A „Gyermektanulmányi Könyvtár“ szerkesztője: *Nógrády L. dr.*

A „Gyermektanulmányi Füzetek“ szerkesztője: *Eötvös K. Lajos*.

A Gyermektanulmányi Múzeum kiadványainak szerkesztője: *Ballai Károly*.

A központi szakosztályok tisztviselői:

1. A kísérleti szakosztály:

Elnök: *Ranschburg Pál* dr., egyetemi m. tanár. (IV., Bécsi-utca 1.)

Titkár: *Vértes O. József* dr., tanár.

2. Adatgyűjtő szakosztály:

Elnök: *Nógrády László* dr., főgimn. tanár. (X., Szapáry-utca 8.)

Titkár: (betöltetlen.)

3. Pedagógiai szakosztály:

Elnök: *Weszely Ödön* dr., székesfőv. főigazgató, egyetemi m. tanár. (VIII.,
Mária Terézia-tér 8.)

Titkár: *Gröber Vilma*.

4. Jogi- és gyermekvédelmi szakosztály:

Elnök: *Angyal Pál* dr., udv. tanácsos, egy. tanár, a M. Tudományos Aka-
adémia 1. tagja. (I., Lisznyay-utca 18.)

Titkár: *Nemes Lipót*.

Gyermektanulmányi Múzeum. (VIII., Mária Terézia-tér 8.)

Elnök: *Nagy László*.

Vezető-titkár: *Ballai Károly*.

Titkár: *Káldorné Ferencz Ella*, az Uj Iskola tanítónője.

Gyermekirodalmi Bizottság.

Elnök: *Nógrády László* dr.

Előadó: *Répay Dániel*.

B) FIÓKKÖRÖK.

I. Esztergom.

Elnök: *Walter Gyula* dr. c. püspök.

Ügyv. alelnök: *Parcsami Henrik*, főgimn. tanár.

Titkár: *Obermüller Ferenc*, főreáliskolai tanár.

II. Kassa.

Elnök: *Fischer-Colbrrie Agoston* dr., megyés püspök.

Ügyv. alelnök: *Takács Béla*, kir. tanfelügyelő.

Titkárok: *Ósz Béla* dr. és *Nevelős Lajos*, kir. s. tanfelügyelők.

III. Nagybecskerek.

(mint a Torontálmegyei Közművelődési Egyesület egyik osztálya.)

Elnök: *Grézló János*, kir. tan., tanfelügyelő.Titkár: *Büchler Hugó*, az áll. kiegészítő iskola igazgatója.

IV. Nagyvárad.

Elnök: *Vasady Lajos*, kir. tan., tanfelügyelő.Ügyv. elnök: *Edelmann Menyhért dr.*, áll. gyermekmenhely igazg.-főorvosa.Ügyv. alelnök: *Laszczik Ernő*, tanítóképző tanár.Titkár: *Zöldy Bertalan*, tanító.

V. Pécs.

Díszelnök: *Angyal Pál dr.*, egyetemi tanár, Budapest.Elnök: *Ember János*, kir. tan., tanfelügyelő.Titkár: *Szieberth Róbert*, igazgató.

VI. Pozsony.

Elnök: *Albrecht János*, tanker. kir. főigazgató.Ügyv. alelnök: *Wollmann Elma*, áll. tanítónőképző-intézeti igazgató.Titkár: *Jámbor György dr.*, főimn. tanár.

VII. Szeged.

Elnök: *Szele Róbert*, tanker. kir. főigazgató.Társelnökök: *Orkonyi Ede dr.*, táblabíró; *Turcsányi Imre dr.*, áll. gyermekmenhely igazgató-főorvosa.Ügyv. alelnök: *Klug Péter*, siketnéma-intézeti igazgató.

VIII. Szepesmegye (Lőcse).

Elnök: *Hajnóci R. József dr.*, kir. tan., tanfelügyelő.Ügyv. alelnök: *Grosch Ödön*, igazgató.Titkár: *Fedor Miklós*, tanító.

IX. Szolnok.

Elnök: *Siposs Orbán*, országgyül. képviselő.Titkár: *Acsai Mihály*, igazgató.

X. Szombathely.

Elnök: *Békássy István dr.*, nyug. főispán.Ügyv. alelnök: *Gerlits Sándor*, szerkesztő, árvaházi igazgató.Titkár: *Török Sándor*, vakok intézetének igazgatója.

XI. Vác.

Elnök: *Sáfár Béla*, ref. lelkész.Titkár: *Hollós Samuel*, tanító.

Gyermektanulmányi Füzetek.

Szerkeszti **Eötvös Károly Lajos.**

1. **A gyermektanulmányozás módszerei** különös tekintettel a kisdedkorra. Irta: **Ballai Károly.** A lényegesen bővített *második* kiadás ára **80 fillér.**

2. **A siket-néma és vak gyermekek erkölcsi világa.** Irta: **Heródek Károly.** Ára **60 fillér.** (Elfogyott.)

3. **A gyermeknevelés kiskatéja.** Irta: 16 szakiró. Ára **1 korona.** Tömegesebb, legalább 10 pl. rendelésnél **80 fillér.**

4. **Pedagógiai és gyermektanulmányi szempontok a gyermekvédelem magyar rendszerében.** Irta: **Nemes Lipót.** Ára **1 korona.**

5. **Rövid útmutató a Binet—Simon-féle intelligencia vizsgálatokhoz.** Irta: **Éltes Mátyás.** Ára **1 korona.**

6. **A vakok érzékszervei.** Irta: **Lovách József.** Ára **60 fillér.**

7. **A nevelés lélektana.** Tanulmány Welton I. angol műve nyomán. Irta: **Szlányi Lajosné.** Ára **80 fillér.**

8. **Az egyke-gyermek.** Irta: **Nógrády László dr.** Ára **70 fill.**

9. **A kültelki gyermekek élete és jövője.** Irta: **Nemes Lipót.** Ára **70 fillér.**

10. **Tíz év a magyar gyermektanulmányi irodalomból.** Irta: **Ballai Károly.** (Sajtó alatt).

Megrendelhetők a Társaság könyvkiadóhivatalában, Budapest, VIII., Mária Terézia-tér 8.

Sajtó alatt a

Gyermektanulmányi Könyvtár

7. és 8. kötete:

Nógrády László dr.: A mese.

Vértés O. József dr.: A gyermek emlékezete.

A Gyermektanulmányi Múzeum

kiadványai.

Szerkeszti: **Ballai Károly.**

A Gyermektanulmányi Múzeum kiadványaiban a Múzeum gyűjteményeinek irodalmi feldolgozásai fognak időnkint közrebocsáttatni.

A Gyermektanulmányi Múzeum kiadványai tehát a magyar (magyarországi) gyermekről szóló adatok, ismeretek, ezek ösztönszerű és művészi alkotásainak tudományos feldolgozását fogják tartalmazni.

Első füzet. A Gyermektanulmányi Múzeum gyűjteményeinek leírása. Négy képpel. Összeállította **Ballai Károly**, vezető-titkár. **Ára 80 fillér.**

Második füzet. Bartucz Lajos dr. : A magyar gyermek termete. (Sajtó alatt).

Az Első Magyar Országos
Gyermektanulmányi

Kongresszus Naplója

és a vele kapcsolatos

kiállítás leírása.

Szerkesztették:

RÉPAY DÁNIEL és **BALLAI KÁROLY**

a kongresszus főtitkára.

a kiállítás titkára.

376 oldal, 32 fénynyomatu ábrával. Ára 5 korona.

Gyermektanulmányi Könyvtár

A Magyar Gyermektanulmányi Társaság megbízásából szerkeszti:

NÓGRÁDY LÁSZLÓ dr.

A Magyar Gyermektanulmányi Társaság 1913-ban indította meg a Gyermektanulmányi Könyvtárt. Célja ezzel az volt, hogy a magyar *művelt* társadalomnak olyan könyveket adjon, melyből a huszadik század legkedvesebb és egyik legnagyobb problémáját, *a gyermeket, a gyermek csodálatos lelki életét, fejlődését, bekapcsolódását a felnőttek életébe, a gyermektanulmány társadalmi, pedagógiai, orvosi, igazságszolgáltatási és tudományos fontosságát* föl-tárja, részletesen ismertesse.

Kiadványaink sorozatát *háromévi* ciklusra osztottuk; *évenként 3—3 kötetet adunk* csinos vászonkötésben. E hároméves ciklus könyvsorozatának (9 kötet) *előfizetési ára 45 korona*, mely összegből *évenként 15—15 korona fizetendő*, illetőleg minden kötet átvételekor 5—5 korona. *Megjegyezzük, hogy ezen könyvek könyvárusi ára jóval nagyobb!* E kedvezményes áron csak *a háromévi ciklus megrendelői és a Társaság tagjai* kapják. Kérjük könyveink szíves megrendelését. A megrendelések és az előfizetések a **könyvkiadó-hivatalhoz** intézendők. (Bpest, VIII., Mária Terézia-tér 8.)

Eddig megjelentek:

1. NÓGRÁDY LÁSZLÓ: A gyermek és a játék.
2. RANSCHBURG PÁL dr.: Pszichológiai tanulmányok I. kötete.
3. GRÓSZ GYULA dr.: Gyermekegészségtan.
4. RANSCHBURG PÁL dr.: Pszichológiai tanulmányok II. kötete.
5. NAGY LÁSZLÓ: A háború és a gyermeki lélek.
6. BINET—DIENES: Az iskolásgyermek lélektana.